

JÉ LEN KOR

4

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1965

6,— Ft

LENDVAY KAMILLO – ECK IMRE: ESZMÉLÉS
Jelenet a Pécsi Nemzeti Színház balett-együttesének felszabadulási műsorából

Számunk szerzői:

AKÁC ISTVÁN
APOR PÉTER
ARATÓ KÁROLY
BEBESI KÁROLY
BENKE JÓZSEF
BUZÁS ANDOR
CSUKA ZOLTÁN
ERTSEY PÉTER
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GÁBOR ZOLTÁN
HARS ÉVA
HEGEDÜS ANDRÁS
KALÁSZ MÁRTON
KISS DÉNES
MÁTYÁS FERENC
NÁDASS JÓZSEF
PAPP ÁRPÁD
PÁKOLITZ ISTVÁN
RÁKOSY GERGELY
SERES JÓZSEF
SIMOR ANDRÁS
SOMOGYI PÁL
SZÉKELY JÚLIA
TAMKÓ SIRATÓ KÁROLY
TATAY SÁNDOR
TAXNER ERNŐ
THIERY ÁRPÁD
VÁRKONYI NAGY BÉLA

Képek:

BIZSE JÁNOS
BOKROS-BIRMAN DEZSŐ
GEBAUER ERNŐ
HORVÁTH OLIVÉR
KELLE SÁNDOR
LAJOS LÁSZLÓ
LANTOS FERENC
MARTYN FERENC
MONTARIER, HUBERT
SIMON BÉLA
SOLTRA ELEMÉR
SZÁSZ JÁNOS
SZENDRÓDY ISTVÁN
VARGA GYULA

ARATÓ KÁROLY VITCAI KÖZJÁTÉK ÚJ TERMÉS

Az elmúlt év végén jelent meg a Pécssett élő fiatal költő első kötete. Arató Károly, folyóiratunk munkatársa, így vall költészetéről:

„Faluról származom, de városban eszmélkedtem. Ezt úgy szeretném egymással egyeztetni, hogy egyikkez sem legyen ragaszkodóbb a másik ellenében, hanem az áhított egyensúlyt eltalálva, egyszerre mindkettőhöz kössön ligyelmem és érdeklődésem. De amit az ember életében megszenvedett, csak előfeltétele a megformálásnak. A versekben a meglepetéseket szeretem, ám azt hiszem: nem lenne szabad hajszolni őket mindenáron. Ez a könyv kísérlet: saját hangom keresése.”

Verseiben az élet apró bensőséges mozzanatait, az életforma alakítás gondjai nyernek lírai megfogalmazást. A költő figyelni önmagát és környezetét, friss humorú epizódokkal fejezi ki élményeit. Képelnek plaszticitása, leírásának színessége, hangulatisága legfőbb költői erényei.

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM
1965. ÁPRILIS

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

APOR PÉTER: Feloldozás (vers)	- - - -	299
RÁKOSY CERGELY: Talizmán (novella)	- - - -	301
MÁTYÁS FERENC: A kirajzott vadon (vers)	- - - -	311
SOMOGYI PÁL: Az emigráció utolsó hónapjai	- - - -	314
GÁBOR ZOLTÁN: Értelős éjjel (vers)	- - - -	322
SIMOR ANDRÁS: Töredékek (vers)	- - - -	323
AKÁC ISIVÁN: Gelléri Andor Endre (vers)	- - - -	324
ERTSEY PÉTER: Néma gyász (vers)	- - - -	325
TAMKÓ SIRATÓ KÁROLY versei	- - - -	326
THIERY ÁRPÁD: Alcser sorsdöntő éjszakája (novella)	- - - -	327
BUZÁS ANDOR versei	- - - -	341
ARATÓ KÁROLY versei	- - - -	343
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei	- - - -	344
CSUKA ZOLTÁN: Viharban (I. rész)	- - - -	345
BEBESI KÁROLY: Üveggolyó (vers)	- - - -	351
KALÁSZ MÁRTON versei	- - - -	352
KISS DÉNES versei	- - - -	353
TATAY SÁNDOR: A vájár és a sellő (novella)	- - - -	354
SZOVJET KÖLTŐK: Andrej Malisko, Raszul Gamzatov, Szamuil Marzak és Ivan Dracs ver- se (Papp Árpád és Pákolitz István fordítása)	- - - -	368
BENKE JÓZSEF: A somogyi példa (II. rész)	- - - -	370

MŰVÉSZET

HÁRS ÉVA: A pécsi képzőművészeti élet húsz éve (I. rész)	- - - -	377
NÁDASS JÓZSEF: A véső kihull a kézből	- - - -	382

JEGYZET

HEGEDŰS ANDRÁS: Váci Mihály	- - - -	385
TAXNER ERNŐ: Szakonyi Károly	- - - -	387

SZEMLE

VÁRKONYI NAGY BÉLA: Földeák János köl- tészete	- - - -	393
SZÉKELY JÚLIA: Sós Endre-Vámos Magda: Lincoln	- - - -	397
SERES JÓZSEF: Cseres Tibor két új könyve	- - - -	398

K É P E K

HORVÁTH OLIVÉR: Építkezés	- - - -	313
HUBERT MONTARIER rajza	- - - -	340
GEBAUER ERNŐ: Freskó-terv	- - - -	367
LANTOS FERENC rajza	- - - -	376
BOKROS-BIRMAN DEZSŐ: Kalapos önarckép	-	383

M Ű M E L L É K L E T E N

Pécsi festőművészek alkotásai:

MARTYN FERENC rajza
BIZSE JÁNOS: Erőmű
SOLTRA ELEMÉR: Erdő
LANTOS FERENC: Naplemente
SIMON BÉLA: Siklósi táj
KELLE SÁNDOR: Anyám

A Mecseki Fotoklub művészi képeiből:

VARGA GYULA: Kémények
SZÁSZ JÁNOS: Apály
SZENDRÓDY ISTVÁN: Energia
LAJOS LÁSZLÓ: Téli háztetők

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 24. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József nádor tér 1.)
Évi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekk számla száma
61 068.

Közületi előfizetési csekk számla: 61 066.
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egy számlára.

65-919 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

FELOLDOZÁS

Fent újszülött tavasz tanulja s élteti
az ágak, bokrok nyíló-csukódó tenyerét,
csodálkozó szeme elé feltjaiból kilép
és int a megszilárduló világ

– ezt már tudom.

S tudom, hogy eljőszökök majd ti is,
megálltok, kezetekben pár szál vörös virág,
s csak álltok szótlanul vagy emlékező szavakkal
– idézitek a halott katonát.

*

Im itt vagyok.
S jobb így, hogy nincsen arcom:
így lehetek számotokra nem egy,
de a húsz éve halott katona.
A hús elbomlott, elporladt a csont is,
csak a homlokot óvta tenyerével
hazám – s hazátok – ötuju csillaga.

A Dontól jöttem. – Nálunk nyírfa hajlik,
fehérlik tavaszon a könnyű ég felé...
Tudom, ez nem választ el bennünket senkitől,
de megjelöl, mint titeket e néma jegenyék.

Mert mi – talán, hogy egyszerűbben éltünk:
közelebb volt és gyorsabb a halál –,
emelt fővel és kövek nélkül léptünk
Iljics álmunkból ismert, kibomló zászlai alá.

Az új szavakra rá e s z m é l t a szánk:
az „osztályharc” s a „párt” tapinthatón,
kezünkben s fegyverünkben élt
– csak így jöhettünk
hozzátok el
a tántorgó úton – – –

Nem tudhatom, ki gondolt eddig arra
közületek, hogy ősszel az esők
lezudulón az alvadt-vér avarra
hogy gyaláznak meg minden temetőt

– én nem feledtem, nem feledhetem
a víz fémes-fehér gyors késeit,
s kéretlenül panaszlom el: ma már
fiam testét is át- meg átverik – –

Nem kell a magyarázat, ne szóljatok: tudom.
S más csend feszül most bennetek, mint halála előtt.
– Láttalak akkor is: állatok semmi-arccal,
befelé fordulón, míg tartott a beszéd,
s ha vége volt, e fák közt úgy vonaglott az „Éljen!”,
mint az a drótkötél az októberi szélben.

Tudom, kétélű volt a kés a
Himnuszról részeg emberek kezében.
De ha közöttük élt volna a párt, ha
nem dobjátok fogatlan ordasoknak
belső láztól vergődő, duzzadt testét,
ki mert volna kezet emelni rátok
s ki mert volna kezet emelni rá:
éltetni s veletek megbékéltetni vágyó,
nyíló szerelmű húszéves fiamra?!

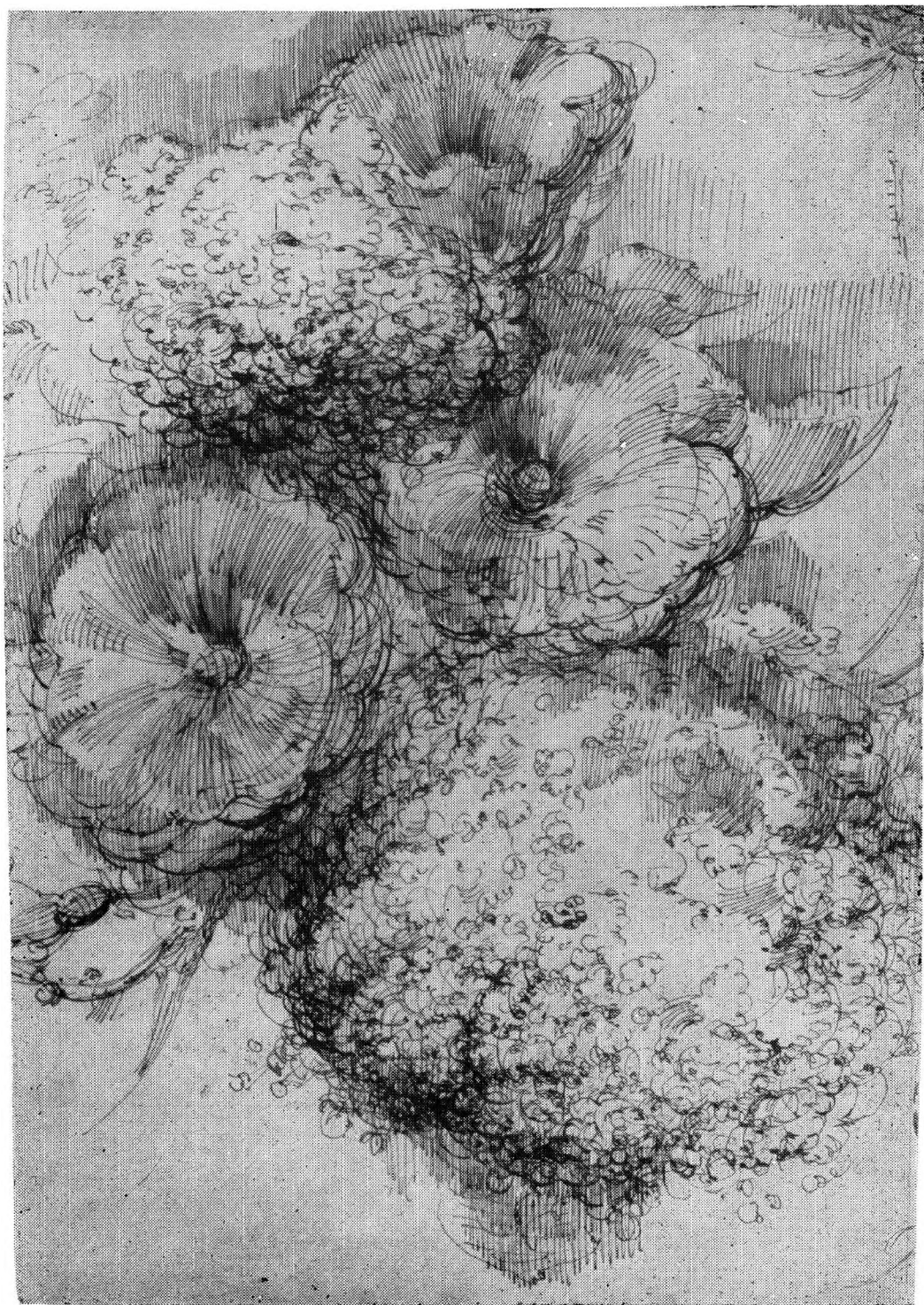
Bizony, e mozdulatlan fák alatt
nemcsak a gyökerek
szorultak kékülő ökölbe.

De most talán az újszülött tavasz
fordítja bánatom
lassan kinyíló zöldre.

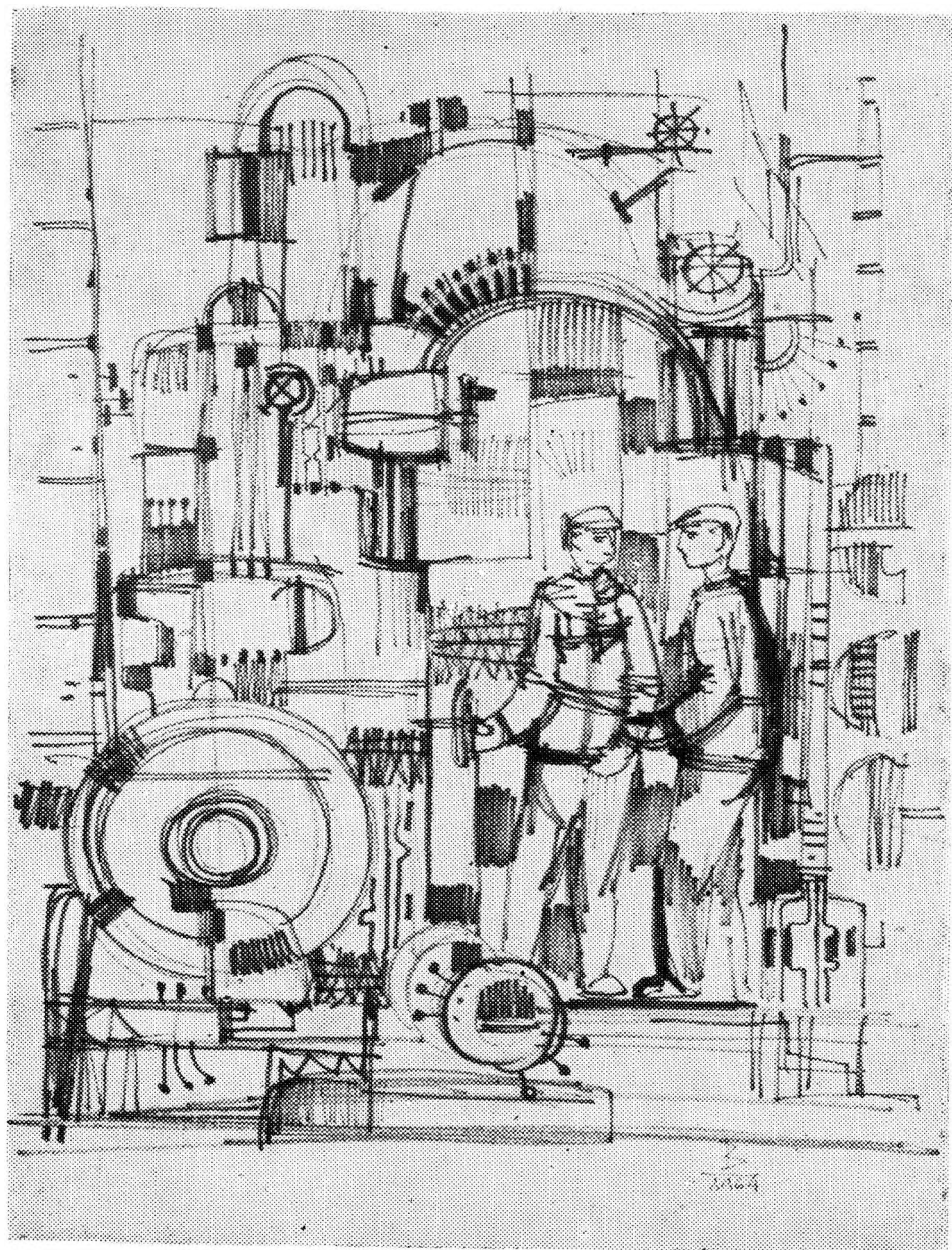
– Hát menjetek, hajlongjatok a szélben:
feloldoztam a barna földeket.

Csak a pártot ne hagyjátok soha,
a pártot, melyet Iljics szervezett,
mely értetek s csak bennetek van
– épp ezért nem tévedhetetlen –:
asszony-haraggal, testvér-gyűlölettel
forduljatok a t é v é s e k ellen!...

Így menjetek. Hajlongjatok a szélben,
őriztétek az egységet s az eszmét
és – emberként – az elesetteket.

MARTYN FERENC rajza

BIZSE JÁNOS: Erőmű

Talizmán

Már tudok róla beszélni. Hosszú évekig nem tudtam. Nemcsak beszélni nem tudtam, hanem a gondolatoktól is félttem. Az emlékezés és az újraélés minden formájától rettegettem. Azt mondtam magamban: „Nem, erre nem fogsz gondolni, erre nem szabad emlékezned!” És sikerült. Elterelni nem lehet a gondolatokat, de megállítani igen. Olyankor nagy üresség támad az emberben. Nagyon rossz, elrettentő üresség, mintha az ember még meg sem született vagy már meghalt volna. Mert évekig ugyanúgy egyedül voltam, mint a bizonyosság után, de az egészen más volt.

Nem hiszek a talizmánokban.

Pista nagyon hitt bennük, s akkoriban ez az eszelős hit rám is átraqadt. Hosszú ideig naponta eljártam a templomba, letérdeltem a Szent Antal szobor elé, s hosszan, de rendszerint összefüggéstelenül imádkoztam. Nem, nem is imádkoztam, könyörögtem. Akkoriban nem is szobrot láttam magam fölött, hanem biztatóan rámtelkintő élőlényt, de aztán Szent Antal tekintete egyre hidegebb lett, s évek múlva már csak egy kopott cipszszobor előtt térdepeltem. Emlékszem, akkor már nem is néztem fel rá, sőt, egyáltalán nem néztem rá. Nem is imádkoztam. Csak letérdeltem, rövid idő múltán felálltam, bedobtam a perselybe a forintomat, és eljöttem.

Azután hogy Gálosnak megmutattam a fényképet, nem mentem el többé templomba. Se katolikus templomba, se zsidóba. Azt hiszem, ez különben is mindegy. Ha van isten, csak egy van.

Zsidóányok között nagyon szépek is akadnak. Igazi arabos szépségek. Én már gyerekkoromban is csúnya voltam, most a hatvan felé közeledve is az vagyok. Alacsony, kissé görbelábú, szemöldököm ritkás, szőzínű, mintha nem is lenne. Köröttem sosem rajzoltak a férfiak. Pedig ha valaki alacsony, görbelábú, azért éppúgy vágyik ám a szeretetre, mintha párduchajlékony arabos szépség lenne. Sőt, tán még jobban. Egy szép nő elég ha belenéz a tükörbe, s tudja, nem sokáig lesz egyedül.

Én majdnem mindig egyedül voltam. Otthon minden Iboly körül forogott, késői gyerek volt, úgy dédelgették, mintha egyke lett volna, s apám – ki tudja, kit álmodott vissza benne, sokat gondolkoztam ezen annak idején – majdhogynem szerelmes volt bele. Igaz, Iboly szép volt, s méghozzá nem is átlagos, hanem érdekes szépség, kék szemű, fekete hajú, fél fejfel magasabb is mint én. Olyan szép volt, mint én csak álmaimban.

Így hát megvolt a sokszoros oka annak, hogy annyira szerettem Pistát. Tán nem is jó annyira szeretni valakit.

És az is lehet, hogy nem is úgy volt, ahogy annak idején hittem. Lehet, csak abból fakadt, hogy az ember a szorongásait visszavetíti a körülötte élőkre: láttam, éreztem, sajnáltam magam, s feltételeztem, hogy Ibolyt kellene jobban szeressék. Így minden mozdulatomhoz, szavamhoz, illetve mozdulataikhoz, szavaikhoz hozzáképzeltam valamit. Apám szemében ott láttam idétlen alakomat. Talán nem is így volt, jó lenne megtudni tőlük – ha élnének. De korán elmentek, korábban, mint bennem felöltött ez a „tán nem is így volt”. Az ember sok lényeges dolgot későn akar tisztázni. Apám agyvérzésben halt meg 1933-ban. Néhány évig a kis OTI segédtiszt nyugdíjából, s az én kis fizetésemből tengődünk. Anyám cukorbeteg volt, s csak néhány évvel élte túl apámat.

Ibollyal nem sokáig éltünk kettesben, fél évvel anyám halála után férjhezment, mindenképpen szerencsésen: árja párja lett. Én a Shellnél voltam telefonos, s akkoriban már nagyban beszéltek, hogy a zsidókat hamarosan elbocsátják. Akkortájt kezdődött meg az emberben az a szinte érzékelhetetlen, gyenge belső remegés.

Először lázadoztam ellene, mint valami kezdődő betegség ellen. Mit jelent egyáltalán, hogy zsidó? Felismerhető, kézzelfogható különbséget a többi emberrel szemben? Az egyiknél tán jelent, a másiknál nem. Ibolyáról például senki nem mondta volna meg, hogy zsidó, s csak a házban is hány olyan ember lakott, akinek zsidós orra, fehér bőre volt, pedig igazolt őskeresztények voltak. Vagy ha külső különbségek nincsenek, boncolással lehet tán megállapítani a különbséget? Nem tudom. Egyszer, jóval később, mikor már divat lett az általános zsidózás, meg is kérdeztem ezt egy ún. fajvédőtől, ki erre azt felelte: „Nincs kampós orr? Jó, lehet. Nincs fehér bőr? Jó, lehet. Nincs fekete haj, hézagos lapátfog? Lehet. De libaszag az van. Minden zsidó libaszagú.” Oly nagy meggyőződéssel mondta, hogy attól kezdve titokban, mint valami kíváncsi kutya megszaglásztam az embereket. Zsidókat és nem zsidókat. Nagyon sokat, mert végére akartam járni a dolognak. Hamarosan rájöttem, hogy bizony ez a libaszag: legenda. Valóban vannak libaszagú emberek, a nagyon kövérek határozottan libaszagúak, de ez egyáltalán nincs összefüggésben azzal, hogy zsidók e vagy keresztények. Igen én mindig így fogalmaztam magamban: zsidók vagy keresztények. Nem pedig ahogy akkoriban mondták sokan: zsidók vagy magyarok. A mi családunk mindig magyarnak tekintette magát, s hogy zsidók voltunk, azt csak úgy vetjük, mint mások, ha mondjuk, reformátusok. Vagy tán hogy a zsidók jobban éltek? Mi bizonyos, hogy még a házmesternél is szűkösebben élünk apa számellenőri fizetéséből négyen.

Mikor Pistát megismertem, már régóta a Shellnél dolgoztam. Telefonos voltam. Ma is az vagyok az Áfornál. társbérletes öröklakásom van egy házaspárral az Üllői úton. Kicsi a szobám, de tulajdonképpen nagyon is elég nekem egyedül, s minden kényelem megvan, például annyira fűtenek, hogy a legkeményebb télen is nyitott ablak mellett alszom, s állandó hideg-meleg víz, de nem érzem otthon jól magam. Ülök a szobában, kötök, a plafon meredeken lejt az ablak felé, néha úgy érzem, mindjárt a fejemre szakad, a túlsó szobában nevet vagy vitázik a házaspár, s én magamban mormolom: egy sima, egy fordított, s holnap kell vennem egy másfeles kötőtűt.

Harminchétéves voltam, már régesrég beletörődtem abba, hogy egyedül élelem az életemet, mikor Pistával megismerkedtem. Nagyon komoly ember volt, szinte szigorú vonásokkal, pedig miután jobban megismertem, már tudtam, hogy semmi szigorúság nincs benne, csak nagy felelősségérzet. Nem szabad első látásra ítélni. Ha valaki Pistát először látta, vagy anélkül látta, hogy közelebről ismerte volna, a vastag botjával, kissé merev jobblábával, amint maga után húzza, azt hihette volna... Nem is tudom. Én nagyon megszerettem. S mennél tovább ismertem, annál jobban szerettem, azt hiszem ez az igazi boldogság.

Pista fogtechnikus volt, de abban az időben, 1939, már nem kapott ilyen minőségű alkalmazást, betanított gépmunkásként dolgozott Kőbányán egy repülőgéppalkat-részeket gyártó üzemben. Reggel hatkor kezdtek, s így mindennap megvárt a Shell előtt, szinte szégyelltem magam, hiszen igazán nem voltunk már gyerekek, ő már a negyvenen is túl volt. Persze épp ezért nagyon jólesett. Elég volt napközben rágon-dolni, hogy négykor találkozunk a tér sarkán Pistával, és minden más egyszerűben mellékessé vált.

De akármennyire is szerettem, s ő akármennyire is szerette volna, hogy össze-házasodjunk, húztam-halasztottam a dolgot. A Shellnél ugyanis már suttozták, hogy nagy felmondások lesznek, s először a férjes asszonyoknak mondanak fel. Akkoriban már szintén nagy lakásmizéria volt, szüleim lakását Ibolya kapta meg, mikor férjhez-ment, én albérlésben laktam, jóformán semmim sem volt, nagyon féltettem az álláso-mat. Hosszú hónapokig így húztuk-halasztottuk a dolgot, mikor a személyzeti igaz-gató hivatott. Nagyon kedves ember volt, olasz származású.

Leültetett s az ablakon kimutatva mondta: – Látom, kérem, Franciska, hogy nap-mint nap itt várja magát a sarkon egy csinos ember. Mért nem megy férjhez?

Mondtam neki, hogy miért.

Ő szó nélkül a nagy faragásos hármasszekrényhez lépett, kivett belőle egy össze-fűzött dossziét, fellapozta, és elé m tette: – De Franciska, én mutatom meg magának – mondta és mutatta az ujjával. A nevem mellett ez a dátum állt: 1944. december 1. Megkönnyebbüléssel néztem a dátumot, de egyúttal az is eszembe jutott, hogy a szóbeszéd mégis igaz volt. A személyzeti igazgató rámkacsintott: – Persze én semmi mutattam meg, és maga semmi látott.

Felálltam. – Köszönöm, igazgató úr, de... – akkor már megkönnyebbülés nem volt bennem, egyre csak a dátum járt a fejemben. Valaki valahol egy íróasztal fölé hajlik, a kapcsolóasztalnál ül, mittudomén, s benn a hármasszekrényben egy fenyegető dátum van odairva a neve mellé. Az ember álmodozik, tervez, s mindettől függetlenül ott a dátum a neve mellett. Megláthatta rajtam, mi jár a fejemben, mert őszinte biztatással mondta: – De arra sor nem kerül rá. Higgye nekem el. Ezek már sehol lesznek akkor! Arra sor nem kerül rá!

Így aztán 1940 márciusában összeházasodtunk.

Végre volt valakim. Valakim, akinek én voltam a legfontosabb. Talán túlzásnak hangzik, de a zavaros, fenyegető légkör ellenére, életem legszebb évei következtek. Miből is áll az ember boldogsága? Most ha visszagondolok, szinte perceknek tűnnek az évek. Pedig tulajdonképpen nem is a társadalomban, hanem kívülé éltünk.

Pista elvált ember volt, egyébként katolikus, már huszonnyolc éves korában keresztelkedett. Mélyen vallásos volt, imádkozás nélkül egy este sem aludt volna el, minden vasárnap eljárt a templomba, én is vele mentem, s szinte babonásan hitt a szentek csodatévő erejében. Elmondta, hogy van egy kis Szent Antal medáliája, egyszer elszakadt a lánc, elvitte egy ékszerészhez, ki csak másnapra vállalta, ő ott hagyta, s még aznap történt, hogy a raktárban vagy hárommázsányi macásra felpolcolt lemez a lábára csúszott, s a térdkalácsa összetört. Hosszú hónapokig gipszben volt a lába, de a térde azóta is merev, s bot nélkül bizony elég nehezebbre esne a járás. Hát azóta ő soha meg nem válik Szent Antaltól. Pedig azóta is többször elszakadt a lánc, de nem vitte el többször sehová, ő maga megcsinálta. Kigombolta az ingét, lekapcsolta a láncot a nyakából, s a tenyerembe gyűrűztette a medáliával együtt. – Ugye milyen szép az én Szent Antalkám? – kérdezte. – Nagyon szép – mondtam, pedig semmi különös nem volt a kis forintnagyságú ovális érmecskén. Ezüsből volt, rajta a szokványos tonzúrás Szent Antal képmás. Az érmecske szélei élesre koptak a sok viseléstől. A vékony ezüstitlánc több helyen össze volt drótozva. Na a medália kapott meg, tízezerszám gyártott sablon volt, hanem a gyöngédség, ahogyan Pista fogta, tartotta, a tenyerembe engedte, majd visszavette. Nagyon szép, erőteljes, barnabőrű keze volt Pistának.

Jóformán sehova nem jártunk, az egész idő alatt ha háromszor voltunk színházban, és tán ötször moziban, s három négyhavonként meglátogattuk Pista mamáját. Falun lakott, Budapesttől kétszázharminc kilométerre, s már az útiköltség miatt sem mehettünk gyakrabban. Az első találkozásom Pista mamájával elfeledhetetlen. Feküdt, akkor már öt éve nem tudott az ágyából felkelni, gyönyörű, dús fehér haja szétterült a párnán. Nagyon szép asszony volt, pedig akkor már közel járt a hetvenhez. Mikor beléptünk, úgy fordította felém a fejét, mintha látta. Szinte magamon éreztem a tekintetét. Igan, határozottan állíthatom, hogy így volt, pedig akkor már rég tudtam, hogy vak. Megcsókoltuk mindketten, s néhány az utazásra vonatkozó kérdés, felelet után, azt mondta nekem: – Ül ide mellém, kislányom! – Kislányom! Harmincnyolc éves voltam. – Leültem az ágy szélére, ő bal kezével megfogta a kezemet, s a jobb kezével, kissé szétterpesztett ujjával végigsimította az arcomat. Nem is végigsimította, sokkal inkább lefényképezte. De hogy! Sírni szerettem volna, zokogni, elkese-rede-semben üvölni. Vagy még inkább megsemmisülni. Soha még annyira nem éreztem, milyen csúnya vagyok. Soha még annyira nem szégyelltem túl kerek fejemet, ritkás szemöldökömet. Soha még annyira nem szerettem volna szép lenni, és soha annyira még nem fájt, hogy csúnya vagyok, mint azokban a pillanatokban, a tapintó ujjak alatt kiült homlokomra a verejték. Akkor megrebbent a keze, megfogta a másik kezemet is és visszadőlt a párnára. Nagy csend volt, nem is tudom mennyi idő tel-

hetett el, míg megszólalt: – Nagyon szép vagy – mondta. Nem birtam magammal, felzokogtam. – Csúnya vagyok! – kiáltottam. – Nagyon csúnya. – Ő mosolyogva feküdt. – Nagyon szép vagy – mondta újra. – Nagyon jó vagy. Nagyon szereted a fiamat! – Nem kérdezte, kijelentette.

Másfél év múlva sikerült összegyűjtenünk annyi pénzt, hogy vehettünk egy kis udvari lakást a József körút 17-ben. Kis lakás volt, sötét, de mi úgy örültünk neki az albérlet után, mint egy kastélynak. – Betesszük az ajtót, s megszűnt a világ körülöttnk – mondta Pista.

Szép álom volt.

Két héttel a beköltözködésünk után 130 pengőről 96 pengőre szállították le a fizetésemet, azzal a megokolással, hogy nem elbocsátással, hanem így akarnak szépíteni a zsidóknak és keresztényeknek kifizetett munkabérek arányán. Nagyon hiányzott ez a pénz, mert Pista is keveset keresett, s havi ötven pengőt az anyjának és húgának küldtünk el, de mégis aláírtam a bérelszámoláson, hogy beleegyezem a fizetéscsökkentésbe, mert ugyan mit is tehettem volna mást?

Ez is hiába volt. A 96 pengős fizetést sem kaptam sokáig, negyvenkettő szeptember tizenötödikén azonnali hatállyal felmondták az állásomat, s végkielégítésül egy borítékot nyomtak a kezembe. A dühtől, elkeseredéstől remegve téptem fel a borítékot, s ott helyben megszámláltam a pénzt. 144 pengő volt a borítékban. Nem is nekik, hanem inkább magamnak megjegyeztem: – De hisz másnak legkevesebb háromhavi fizetés jár. – Biztos hogy nem mondtam támadóan, sőt inkább beltörődően és emlékszem, hogy egészen halkan. De meghallották. A pénztáros felpillantott rám a szemüvege fölött, védekezően megvonta a vállát, s a két kezét széttárva mondta: – Utasítás. – Nem volt ebben semmi bántó, sokkal inkább együttérző gesztusként könyveltem el magamban, s valamiképp azonnal feléledt bennem a remény, hogy majd bemegyek a személyzeti igazgatóhoz, aki annak idején olyan kedves volt hozzám, s majd csak rendbejön minden. Ha kell inkább akár nyolcvan pengőért is hajlandó vagyok dolgozni. De ekkor, mintha csak belém látott volna, az ablak melletti redőnyös íróasztalnál egy düftinkabátos fiatalember olyan robajjal rúgta ki maga alól a széket, mintha személyes ellenségét ismerte volna fel bennem, s menten rám akarna rohanni. Tán egy éve lehetett a vállalatnál, jóarcú, csendes fiatalembernek ismertem eddig. De most mintha eszét vesztette volna el hirtelen, nem is kiabált, ordított. – Az istenit! – ordította, s közben csapkodta az asztalt. – Azt istenit! Egy zsidó ne reklamáljon! A véreink ezerszám döglenek meg Oroszországban, s ő itt reklamál. Egy zsidó ne reklamáljon semmit, mert egy zsidónak nem jár semmi... – A családukban senki nem volt indulatos, legkevésbé én, de most legszívesebben leszórtam volna eléjük a pénzt a földre. Bizonyára megteszem, ha egyedül vagyok, de mióta asszony lettem, minden gondolatom kettőnk nevében született, s éppen azért Pista édesanyjáról sem feledkezhettem meg. Azt mondtam: eléjük. Igen, mert a legmegdöbbenőbb és legfájdalmasabb az volt, hogy a többiek mind hallgattak. Megfordultam, indultam kifelé, ő meg tovább ordított: – Megy a Levijéhez. Mehet. Ő már tegnap megkapta az úti laput. – Levinek hívták a személyzeti igazgatót.

Hetekig jártam állás után, bármilyen munkát elvállaltam volna, a nagy büféket, éttermeket is lejártam, mosogatónak is elmentem volna. Minden hiába volt. Pista vigasztalt, majd csak megleszünk valahogy az ő fizetéséből is, én meg azt gondoltam, leköpném magamat, ha ebben az egyszobás lakásban tétlenül ülnék, amíg ő dolgozik, és elhatároztam, kötni fogok. Másnap négy órakor elmentem a József Nádor térre, s míg vártam hogy kijönnek a tisztviselők, majdhogynem leselkedő tolvajnak éreztem magam. Most hogy így visszagondolok, azt hiszem ez volt az a pillanat, amikor felkerült rám a sárga csillag, egyelőre láthatatlanul. A házmesterünkkel is beszéltem s egy héten belül már volt mindenféle megrendelésem, pulóverre, kardigánra, kesztyűre, jégzoknira.

Kötöttem. Mikor az első darabok elkészültek, egyre többen és többen jöttek. Volt olyan este, hogy hárman, négyen is, mert az első megrendelők meg voltak elégedve, s megadták címemet. Az első hónapokban megkerestem a nyolcvan pengőt, később a százat is. Lassanként megnyugodtam.

Sok szép estére emlékszem vissza abból az időből. Nemrégiben például a Monte Carlo-i rádióban hallottam a Lili Marlene-t, francia nyelven. Először nem is ismertem rá, de már akkor felidéződött bennem az a csendes, sugárzó megelégedettség, mikor esténként ott ültünk egymás közelében, én az üveggyöngyös lámpa alatt az ovális ebédlőasztalnál, kitergetett kötéseim, fonalaim mellett, Pista pedig oldalt a fénynek, sérült jobb lábát elnyújtva egyetlen karosszékünkben. Sokszor felolvasott, míg én kötöttem, s időnként, ha a zene valamelyik állomáson véget ért, kinyúlt, s odébbcsavarta a rádiót. Negyvenegyben hónapokig lázasan hallgatta a híreket. Moszkvát, Londont, Amerika Hangját, de aztán egészen hirtelenül beleunt vagy belefáradt, azt mondta: neki untig elég, amit az üzemben hall, s attól kezdve majdnem mindig csak zenét hallgattunk. A Lili Marlene-t különösen szerettük mindketten. Milyen furcsa – mi és a Lili Marlene. Nem is tudom, de én most sem tudok arra a dalra haragudni.

Negyvennégy március tizenkilencedikén, mint minden vasárnap templomba indultunk, már a gangra kilépve hallottuk az utcáról felszálló dübörgő zúgást, s a kapun kilépve láthattuk a végeérhetetlen hosszú tanksort. Én még soha annyi tankot, páncélkocsit, motorkerékpárt nem láttam egy rakáson. Olyan fűlsikettítő volt a zaj, hogy az úttest szélén bámészkodók csak kiabálva tudtak beszélgetni egymással. Mire vissz értünk a templomból, már csendes volt a körút, sőt mintha a megszokott forgalom is egészen lecsökkent volna. De szemben, a Hotel Wien előtt rohamsisakos, géppisztolyos német katonák állodoáltak, s az úttest közepén két német és két magyar tiszt között a házmasterünk, a házunk utcai frontja felé meresztgették nyakukat. Most lettem csak igazán nyugtalan, s bár Pistának az volt az elve, hogy ügyis túl korán megtud az ember mindent, nem kell siettetni a dolgokat, rávettem, ne menjünk addig föl, míg nem beszéltünk a házmasterrel. Jó húsz percet várakoztunk a lépcsőfordulónál, ha valaki jött, mindig megindultunk fel vagy le, míg végre a házmaster visszatért.

- Mit akartak ezek, Dukai bácsi? – kérdeztem.
- Hát, ablakok szerint el kellett sorolnom az utcai front lakóit.
- Mindenkit?
- Mindenkit – mondta, majd pillanatig tartó habozás után hozzátette: – Vallás szerint... De csak az utcai lakások érdekelték őket.
- Most, első nap! – jegyezte meg Pista.

Neki lett igaza. Április első hetében, a pontos napot már nem tudnám megmondani, felérek a lépcsőn, hát ott toporog a gangon egy fiatal kézbesítő, s mindjárt hozzám fordul és kérdezi, melyik Fenyőék ajtaja. Mondom neki, hogy én vagyok Fenyőné. Erre átad egy tértivevényes határozatot, melyben az előjáróság értesít, hogy még ugyanaznap délután két óráig el kell hagynunk a lakást. Bútorainkat elvihetjük, de kötelesek vagyunk „két fekhelyt, egy asztalt, két széket, egy szekrényt s főzéshez való edényeket a lakásban hagyni.” Vagyis mindenünket. Mert a felsoroltakon kívül alig volt néhány bútordarabunk: egy fotel, két hokedli, konyhaasztal, s egy kis konyhai faliszekrény. A házmaster s egyik ismerőse segítségével e néhány dolgot levittük a pincébe – később rendben vissza is kaptam ezeket a dolgokat Dukai bácsitól – a ruháinkat, ágyneműt becsomagoltam bőröndökbe. Leadtam a kulcsot, s a kapu előtt fel-alá sétálva vártam meg Pistát. Nem lényeges, de nem jöttek kettőkor, sem háromkor a lakást átvenni, sőt, mint később megtudtam, csak négy nap múlva, s nem is németek, hanem egy magyar költözött be. Az ilyesfajta végzések és határozatok különös kegyetlensége éppen ebben van, azt hiszem. Ha aztán valaki megkérdezi ilyenkor, hogy mi szükség volt a két órán belüli kiköltözésre, akkor megkapja: „pofa be”, s ezzel az ügy lezárult.

A mi boldog, „kizárjuk a világot” időszakunk is lezárult. Látom magunkat, amint bolyongunk bőröndeinkkel, s rádióinkkal a kriptaszerűen elsötétített utcákon. Nemcsak aznap, mert akkor este tizenegykor sikerült Pista egyik ismerősenek konyhájában néhány napra meghúzódni. De sehol sem maradhattunk sokáig. Volt ahol csak célozgattak rá, milyen szűk lett egyszerűen a lakás, volt, ahol soha nem ellenőrizhető kifogásokkal álltak elő, s volt, ahol kereken megmondták: menjünk odébb egy házzal.

Nem tudnám megmondani hány konyhát, fürdőszobát, cselédszobát jártunk végig, óvóhelyen is tanyáztunk két teljes hétig. Böröndjeinket soha, sehol nem pakoltuk ki, csak júliusban, mikor véglegesen a már hadiüzemmé nyilvánított gyárba költöztünk ki. Nem is lett volna más megoldás arra, hogy egymás mellett maradhassunk. Akkor már viselnünk kellett a sárga csillagot, s az utcán csak meghatározott időben tartózkodhattunk. Pista mint hadiüzemi munkaszolgálatos jogosan lakhatott kinn a kőbányai üzemben tizedmagával, de mi nyolcan asszonyok csak Pettendi üzemező-főmérnök közbenjárására költözhattunk ki. Pettendi megszerezte ehhez a katonai parancsnok engedélyét. Bár engedéllyel voltunk ott, mégsem nagyon mutatkozhattunk munkaidő alatt, mert a nagyrészt Soroksárról bejáró munkások között többen nyilas párttagok voltak, s tőlük még a katonai parancsnok is tartott. Tizenhárman szorongtunk, lapultunk (nyolc asszony, egy 10 év körüli fiú és négy 6–8 éves kislány) a zuhanyozó melletti lomtárban. Hónapokig ez volt a lakóhelyünk. Néhány priccs, vaságy, egy csikótűzhely, s öt-hat széknak és asztalnak használt ládából állt a helyiség „bútorzata”. Itt lappangtunk, pusmogtunk, s veszekedtünk fog közt sziszegve, kifelé figyelő füllel, egyre többet. Eleinte csak a tűzhely miatt, később már egy mozdulat, egy köhintés miatt is. Határozottan állíthatom, hogy voltak órák, mikor úgy meredtünk egymásra, mintha az a másik lánán kuporgó pária lett volna az ember nyomorúságának okozója. Itt ebben a kisablakú, homályos, gyűlölködéssel teli helyiségben tanultuk később a katolikus hittant. Pettendi fejébe vette, hogy megment minket, ő hozta a papot is. Szinte nevetséges, ha visszagondolok, milyen naív elképzelései voltak Pettendinek, de akkor annyira meghatódtunk a jóindulatától, hogy magunk is belelovaltuk magunkat a dologba. Oly jó hinni akár a lehetetlenben is, csak valamibe kapaszkodhasson az ember. Tehát eljárt hozzánk a pap, tanultuk a hittant. – Mivégre vagyunk a világon? Hogy Istent megismerjük és néki szolgáljunk... Isten a világot hat nap alatt teremtette, a hetediket megszentelte... Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat – aztán mikor a pap elment, martuk egymást tovább. Egyszer négyen pofozkodtak azon össze, hogy lecsúszik-e a tetű vagy sem a matlasszé pongyoláról.

A Szent László téri templomban közvetlenül a keresztelési szertartás megkezdése előtt a pap félreállított.

- Magát nem keresztelhetem meg – mondta.
- Dehát miért? – kérdeztem. Erre igazán nem számítottam, hiszen ugyanaz a pap keresztelt, aki hosszú hetekig tanította a hittant.
- Azért – mondta a pap –, mert ha magát megkeresztelném, akkor ketten élnének szennyben-fertőben.
- Ketten?
- Igen, a férje jelenleg is abban él. Egyházi esküvővel szentesített első házasságát felbontotta, márpedig, amit Isten előtt kötöttek, ember fel nem bonthatja.

Szóval zsidó maradtam, s ma is az vagyok.

Este elmondtam Pistának a történeteket. Elkomorult, de csak egy pillanatig, aztán magához vont, megcsókolt, s bizakodóan mondta: – Nem baj. Megesküszünk egymással az én Szent Antalkám előtt. – s már nyúlt is a belső zsebébe. Akkor már annyiszor elszakadt a lánc, hogy már hetek óta a nadrágjába betűrt zubbonya belső zsebében tartotta a medáliát. – Megesküszünk Szent Antalka előtt! – már két kézzel tapogatta a zsebet. – De hol van? – Elfehéredett arccal lerántotta magáról a zubbonyt, s a térdén szétterítve aprólékosan végigtapogatta a bélés és a szövetség közti részt is. Egyszer, kétszer, nem is tudom hányszor. Aztán szédobtuk a vaságyán az ágyneműt, a férfiak termében minden zugot megvizsgáltunk, végül mindkét böröndünk tartalmát kiöntöttük a padlóra, s minden ruhadarabot külön-külön megrázva kutattunk. Már nem is beszélgettünk, hanem tizszer, százszor végigkeresgeltünk mindent. Így kuporogtunk ott, mikor felpattant az ajtó, befut a kisfiú, s elkiáltja magát: – Meneküljünk, itt vannak a karszalagosok! – Otthagytunk mindent, s egymás hegyén hátán betódultunk a mosdó melletti helyiségbe, ahol különben csak mi nők tartózkodtunk. Mindjárt sejtettük, mi történhetett, valaki feljelentette az üzemezőt zsidórejtege-

tésért. Most nem volt veszekedés, pedig annyian voltunk abban a kis szobában, hogy jóformán moccanni sem tudtunk, mukkanás nélkül, mindenre elkészülve várakoztunk.

Hallottuk, amint csikordulnak az egyes üzemszerek vasajtói, s visszhangosan konganak alattunk, felettünk, körülöttünk a nehéz csizmák. Tudtuk, hogy ránk találhatnak, tudtuk, s mégis bizakodtunk, hogy hátha mégse. Rettenetes perceket éltünk át. Többen hang nélkül sirtak, két asszony ültében a fal mellett elájult, egy másik ötpercenként öklendezett. Pista meg még akkor is a kabátját tapogatta, mintha gyorsan, nagyon gyorsan meg kellene találnia a medáliát.

Szinte észre sem vettük, mikor ránk nyitották az ajtót a nyilasok.

Minden férfit elvittek, s úgyszintén minden valamirevaló holminkat. Pettendinek szigorúan meghagyták, hogy bennünket, nőket huszonnégy órán belül távolítsa el az üzemből, ha nem akarja komolyan megütni a bokáját.

Másnap reggel Pettendi egy zászlóssal átkísértetett bennünket a kőbányai hitközség házába. Utcai röhej kísérte vonulásunkat, mert egyikünk hálóingben, a másikunk harmonikázó férfinadrágban, s kotyogó férficipőben ment, kinek mije maradt a nyilasok látogatása után. Én az első emeletre kerültem, annyira emlékszem mindössze, hogy huszonnyolcan voltunk egy szobában, s napokig nem ettem, nem ittam, akkor sem, mikor Iboly ruhát, kabátot hozott nekem, csak vártam vissza Pistát. Éjszaka, nappal összeolvadt ebben a várakozásban.

Négy nap múlva Pettendi ájtott értünk a hitközség házába, s titokzatosan összegyűjtött bennünket a lépcsőházban. – Asszonyok – mondta –, vegyék le a sárga csillagot, s legfeljebb kettesével menjenek vissza a gyárba. Ha tudnak szerezni rúzt, kenjék ki magukat, mert nagyon sápadtak. És ne vessenek, beszélgessenek útközben... A férfiak már várják magukat...

Nagyszerű ember volt Pettendi. A nyakával játszott, de zászlós barátja segítségével hamis katonai parancsot szerzett, s Üllőről visszahozta férjeinket. Induláskor oda-súgta nekik, hogy amíg látótávolságban vannak, igyekezzenek kilépni, amennyire erejüktől telik. Bizony így is inkább csak vánszorogtak mindannyian, mert akkor már négy napja hajszolták őket sárban, esőben, s az éjszakákat árokparton kuporogva töltötték. Ferihegy, Üllő, oda vissza, ki tudja hányszor. Az öröket váltották többször, újult erővel kergették őket tovább, minden terv és cél nélkül, ugyanúgy, ahogyan minden ok nélkül beléjük kötöttek. Így egyikőjüket azért verték össze, mert a csillagja nem egészen egyenesen volt felvarrva, a másikat azért, mert „hetykén” tette fel a sapkáját, Pista lábfejét meg azért ütötte puskatussal egyik nyilas, mert „lustán húzta a lábát”.

Végtelenül elcsigázottak voltak valamennyien, de Pista arca azonnal felragyogott, mikor megpillantott. Ezek voltak az első szavai: – Franciskám, édes Franciskám, megvan a Szent Antalkám! – Elmesélte, hogy azután való éjjel, mikor annyira összeverték a lábát, elhatározta, leveti a bakancsát, mert érezte, nagyon ragadnak a lábujjai a kapcában, s amint óvatosan bontogatja a lábára keményedett kapcát, valami a kezére hullik. Letapogat utána a fűbe, hát a medália.

A lábáról egy szót sem beszélt többet, pedig merő egy seb volt az egész lábfeje, s a kapcája feketé a vértől. Sirtam, mikor letekertem a lábáról.

Ő meg még viccelődött, nem is tudom, mikor láttam ilyen jókedvűnek: – Te Franci – mondta –, tán csak nem azért sírsz, mert előkerültem?

– Örömömben – mondtam, és lavort tettem eléje, hogy áztathassa a lábát.

– Én is majdnem sírva fakadtam örömömben, mikor ott a fűben meglegitem a Szent Antalkámat. Tudtam, hogy most már nem lehet semmi baj.

Még napok múlva is emlegette: – Meglátod – mondta – most majd minden jóra fordul.

És tényleg, Pettendi felvarratta velük a fekete csikót a sárga csillagjukra, s nyugodtan dolgoztak tovább az üzemben, novemberben háromszor is volt az üzemben nyilas ellenőrzés, de nem lett semmi baj. – A repülőgépalkatrész, testvérek – szó nokolt nekik Pettendi – még azt is megéri, hogy ez a néhány nélkülözhetetlen disznó itt lébecoljon a nyakunkon. – És a nyilasok elmentek.

Pista volt a legbizakodóbb mindannyiunk között. Már tudtuk, hogy Szeged fel szabadult, s az oroszok Mohácsnál a Dunán is átkeltek. – Néhány hét – mondta Pista – és minden szorongásunk csak rossz álom lesz.

Egyik este az összetolt ládákon éppen befejeztük krumplifőzelék vacsoránkat, mikor a velünk szembenülő fiatalember odacsúsztatott valamit a feleségének.

– Az mi? – kérdezte Pista, s én egészen meglepődtem, mert nem volt szokása az ilyesmi.

A férfi, aki a galvanizáló üzemrészben dolgozott, s a zsidótörvény előtt sofőr volt, nem felelt, s az asszony, formás, nagyszemű nő, elpirult, majd támadóan vissza-kérdezett: – Mi köze hozzá?!

– Szeretném tudni – mondta Pista, áthajolt, és átfogta az asszony ökölbeszorított kezét, s mielőtt a férj még akárcsak meg is mozdulhatott volna, kivett az asszony markából egy gumidugós üvegcsét. Ciánkáli volt benne. Mindannyian ismertük, a galvanizáló üzemben használták.

– Csak ezért – mondta Pista, s rázogatta az üvegcsében a kristályokat.

A férj nem nézett Pistára, de hangosan és elszántan mondta: – Ne hurcolják meg az én feleségemet! Az én feleségemet senki ne hurcolja meg... ha esetleg úgy fordulna a helyzet.

Pista az üveggel a kezében halkan így felelt: – Jó, tegyük fel úgy fordul a helyzet, nem hiszem, de tegyük fel. Elvisznek bennünket.

– Másról nem beszélek – kiáltotta a fiatalember – de a mi kettőnk ügye a mi magánügyünk!

– Jó – mondta Pista – elvisznek téged. Aztán mégis megmenekülsz, hazajössz, és keresed a feleségedet. Keresed, sokáig, nagyon egyedül vagy a világban. S aztán egyszer megtudod, hogy meghalt... a téled kapott ciántól.

Most sem az asszony, sem a férje nem felelt. Pista még mindig rázogatta az üveget, s kis szünet után megkérdezte: – Leengedhetem a végén? – Most sem kapott feleletet, akkor felállt, kiment, s nemsokára hallottuk, hogy lezúdul a víz.

Mesélik, Oranienburgban is ugyanilyen bizakodó maradt, ha valaki elcsüggedt, és kijelentette, elég volt, nem bírja tovább Pista, ha úgy fordult, még kiabált is vele: „Hohó, pajtás, ez aztán a könnyű dolog: nem bírom, elég volt, nem csinálom! Ez a világ legkönnyebb dolga. Nem bírom, elég volt, nem csinálom! Ehhez nem kell embernek lenni. Embernek ahhoz kell lenni, hogy: nem bírom, elég volt, de csinálom, mert várnak, visszavárnak. A feleségem, a gyerekeim, az anyám.”

Az emlékezet nem törődik az időrendi sorrenddel, váltakozva merülnek fel bennem a képek, s érdekes, néha, amit meséltek, ha visszaidézem, mintha én is ott lettem volna, s amit átéltem, így sok év távlatából, mintha csak mástól hallottam volna.

December elsején vitték el Pistáékat. Nem hajnalban, nem éjjel, délben. És nem nyilasok, hanem három rendőr. Még azt is megengedték, hogy elbúcsúzzunk. Az óbudai téglagyárba vitték őket. Itt már rengetegen voltak, s nyilasok őrizték őket. Mindenüket elszedték, bicskát, öngyújtót, cigarettát, jeggyűrűt, erszényt, iratot, levelet, mindent. De Pistának sikerült a medáliát eldugni. Ez biztos. Bár ne sikerült volna neki.

Még aznap bementem a városba Ibolyékhoz, a csillagot letéptem a kabátomról, a zsebembe tettem, nem törődtem semmivel. De egy napnál tovább nem bírtam. Ibolya férje az első perctől kezdve siránkozott. Hogy nagyon szívesen meg minden, de légítámadás esetén ugye a pincében a nyilasok óra mint óra igazoltatnak mindenkit... Ha meg nincs éppen légítámadás, akkor a lakásokat is végigjárják, mert ugye éppen tegnap is... még a vicinének is feltűnik, a szomszédoknak is, ő ugyan nagyon szívesen... Mikor este lefeküdtünk, s tán már azt hitte, elaludtam, hallottam, hogy újra rákezdí suttozva: „Nézd, Ibolya, én igazán nem azért...” Másnap estefelé felvarrtam a kabátomra a csillagot, s a Dob utcánál bementem a gettóba.

Én persze vártam Pistát, hosszú évekig vártam, s tán egy kicsit még ma is várom, de a mamája nem várhatta. Jó, hogy ezt Pista sosem tudta meg. Én is csak hosszú hónapok után tudtam meg, mikor negyvenöt nyarán vonatetön végre alkalmam volt leutazni a faluba. Az anyósomat november végén, mivel lábra állni nem tudott, ágygyal együtt vagonirozták be, a lányával együtt Auschwitzba vitték. Nem voltam ott, nem is meséltem el magamnak a részleteket, de hányszor visszatért álmaimban ez a kép, mintha én is ott lettem volna, s láttam volna mindent.

A Dob utca 34-ben éltem végig az ostromot, a ház ma is áll, bár a szomszédos házak közül kettő is leégett. 360-an voltunk abban a házban, de nem tartott sokáig, mert január 21-én már lerombolták az orosz tankok a gettó utcáit elrekesztő téglafalakat.

Másnap már tucatnyi cédulával a kezemben bolyongtam az utcákon. Még javában állt a harc, de nem érdekelt. Semmi félelem nem volt bennem. A Körút páratlan oldalán mentem éppen, előttem egy nő és két férfi. Egyszer csak spriccelni kezd, mint egy szökőkút a nő fejéből a vér, a két férfi az arcát törölgetve félreugrik, s a nő még három szabályos lépést tesz előre mielőtt összeesne. Én látom mindezt. Látom, de nem figyelem. Azt figyelem, hova lenne legalkalmasabb egy-egy cédulát kirajszögezni. A cédulán, minden cédulán ez áll: KERESSEM FENYŐ ISTVÁNT. KÉREM, AKI BÁRMIT TUD RÓLA, ÉRTESÍTSEN – és a nevem és Ibolyák címe.

Ibolyék negyvennyolcban elváltak, Iboly ötvenben újra férjhez ment, s még ugyanabban az évben kivándoroltak Izraelba. Engem is hívtak nagyon, de hiába, én akkor Pistát még mindig visszavártam. Ma már tudom, nem jöhet, s mégsem mennék. Sők rosszat megértem ebben az országban, s talán nem is tudnám pontosan megmagyarázni, miért nem mennék, de nem mennék.

Ma is az Áfornál vagyok telefonos, 950 forint a fizetésem, negyvenkilencben is ott voltam, s az állásomat is majd elvesztettem, mikor kizártak a pártból a felülvizsgálat alkalmával. Hárman faggattak, de nem mondok sokat, közel egy óráig. Főleg, hogy melyik templomba járok, mért járok, mikor járok. Persze én nem hozakodhatam elő Pista Szent Antalkájával, egyrészt mert meg sem értették volna, másrészt mert nem is akartam. Nem beszéltem én senkinek erről abban az időben, és még hosszú évekig azután sem. Mikor aztán kiderítették, hogy zsidó vagyok, s katolikus templomba járok, az egyik odasúgta a másik kettőnek: „Duplán klerikális” s ezzel el is dőlt az ügyem. Ma nem vagyok párttag, de ha az lennék, akkor se firtatná senki, hogy járok-e templomba vagy sem. De hát nem járok. Mióta megmutattam Gálosnak a képet, nem járok.

Gálos az Áfor üzemi orvosa volt. 53-ban került a vállalatához, tán ha egy-kétszer beszéltem vele abban az évben, és ötvennégyben egészen véletlenül melléje ültettek egy vállalati rendezvényen. Én sosem voltam valami jó társalgó, különösen nem nagy társaságban, s inkább csak figyeltem az embereket. Ez a Gálos viszont született társalgó volt, látta, hogy velem nem sokra megy, s egész kis csoportot gyűjtött maga köré, hisz egy orvost mindenki mindenkor szívesen faggat. Röpködtek feléje a kérdések, s a kis csupaideg fekete emberke széles gesztusokkal kísérve szavait lelkesen magyarázott. Én hol odafigyeltem, hol nem, s már éppen azon gondolkoztam, hogy hazamegyek, mikor megütötte a fülemet: Oranienburg. Akkor már éppen olyan ismerős volt nekem ez a név, mint akár Budapest. A céduláimon kívül, amelyeket több mint egy éven át még a külvárosokban is a legkülönbözőbb helyeken kiragasztottam vagy rajzszögeztem, kapukra, palánkokra, fatörzsekre busz- és villamosmegállók közelében, padtámlákra, ahova csak elgondolni lehet, hányszor és hányszor hirdettem újságokban, a rádióban, s ez a szó mindenütt szerepelt. Így: Tudomásom szerint Oranienburgba vitték. (Ezt negyvenöt közepén attól a sofőrtől tudtam meg, akivel Pistának a ciánkáli vitája volt. Sachsenhausig ugyanis együtt voltak.)

– Hogy a vitaminoknak eltúloznák a szerepét? – kérdezte vissza Gálos. – Na nem, nem hiszem... Oranienburg, ugye ezt mondtam? Na kérem, Oranienburgban voltak a Henkel művek. Itt dolgoztunk mi zsidók. Csikos zsávolyruha, fapapucs, kemény tél, a pincében laktunk, egycentis kenyér, répaleves, cikória fekete, cukor nél-

kül, de ez nem is érdekes, unalomig ismerjük már a nótát. Esztergályoztunk. Normára. Aki nem teljesítette a normát, elvitték. Nem másod vagy harmadnapra, hanem még aznap. A Schonungshausba, hogy összeszedhesse magát az illető. Persze mindenki tudta, hogy ez mit jelent... Hogy a vitaminoknak eltúloznák a szerepét? Nem, nem hiszem. Egyik nap kutatás volt az üzemben. A gépeket le kellett állítanunk, aztán a papucsot, ruhát levetettük, magunk elé raktuk, s álltunk egymás mellett szorosan a fal mellett, Dante poklába illő jelenet, ha elgondolom, milyen bőrben voltunk. SS-legények kutattak, a papucsot felrugdalták, a ruhadarabokat két ujjal undorodva meg-
rázták, odébbléptek. Egyszer egyik, odaszól a fal melletti elkárhozottnak: Karokat fel! Kihullik az elkárhozott hóna alól egy lapocska, ő s az SS egyszerre kap utána a földön, de az elkárhozott egy gondolatnyival gyorsabb, már hüvelyk és mutatóujja között tartja, mikor az SS vadul kirántja kezéből, rápillant, s már vissza is dobja az elkárhozott lába elé, továbblép. Az elkárhozott vérző ujjal, de boldogan emeli fel az ermet... De ez sem lényeg. A lényeg: erősen leromlott szervezet, s hozzá két kis karcolás. A karcolás normális körülmények között egy nap alatt begyógyulna. S ott és akkor nem gyógyul. Sőt, romlik, elgennyed. A norma meg norma. Egy-két napig még akad, aki kisegíti egy két munkadarabbal. Aztán – Schonungshaus. Mondom, nem hiszem, hogy a vitaminok szerepét eltúloznák.

Hosszú ideig ültam ott Gálos mellett, órák teltek el, közben ő felállt, kiment a büfébe, visszajött, tán nem is egyszer, nem is tudom. Végre elszántam magam, megérintettem a karját.

– Hogy hívták? – kérdeztem, mintha csak ő is ezt forgatta volna órák óta a fejében.

Csodálkozva nézett rám. – Tessék? Mármint kit?

– Aki ott Oranienburgban megkarcolta az ujját.

Kurtán felnevetett. – Ne haragudjon, asszonyom, ilyen kérdéseken csak nevetni lehet. Hogy hívták! Mi ott számok voltunk, akiket, ha úgy tetszett egy vonással kihúztak a számoszlopból. Az ember névszerint csak néhány társát ismerte, aki közvetlenül mellette dolgozott vagy aludt. – Elgondolkozva, s egészen más hangon szinte csak maga elé mormolta: – Igen, a nóta unalomig ismert, de azért aki nem volt ott, hát mégsem tudja úgy valójában elképzelni.

– És mégis, hogy nézett ki az illető?

– Igen, a nóta... – mondta Gálos. – Nem látta maga azt az emlékművet? Azt a szoborcsoportozatot... De várjon csak, talán az arc... Hozzon nekem egy fényképet!

Hányszor és hányszor eszembe jutott: Hozzon nekem egy fényképet! Első nap minden fényképünket átnéztem, hármát is találtam, ahol jól látszik Pista arca. Félretettem őket.

„Hozzon egy fényképet!”

Talán hihetetlennek tűnik, amit most bevallok. Három évig nem vittem fényképet Gálosnak. Többször is voltam közben a rendelőjében, megvizsgált, felírta a gyógyszer, de soha egyikünk sem kezdett beszélgetést. Mintha valamiféle titkos egyezség lett volna közöttünk.

Hányszor és hányszor betettem a képeket a ridikülömbe, hogy majd ma, de nem, ugyanúgy vissza is hoztam őket. Ebben az időben már csak egy kopott gipszszobor előtt térdeltem a templomban, életrend volt csak, megszokás, semmi több.

Ötvenhétben, váltás után a nagy folyosón összefutottam Gálossal.

– Doktor úr – mondtam – itt vannak a képek. – Három éve egy szó nem sok, annyit nem beszéltünk a dologról, s ő mégsem kérdezte, miféle képek.

Szó nélkül az ablakhoz ment, nézte a képeket. Sorra vette őket, egyiket a másik alá tette, aztán újra meg újra. Aztán kártyaszerűen szétteregette őket, mindhármát átfogta a pillantásával, majd rámnézett, újra a képeket, s megint rám.

– Mondja már! – mondtam.

A szemembe nézett, egy pillanatig még habozott, végre kimondta: – Ő volt.

Tulajdonképpen semmi nem történt. Nem sírtam, semmi. Hiszen már rég tudtam. Tudtam, tudom, s azért mégis vannak félálomszerű tündéseim, mikor vissza-várom.

A KIRAJZOTT VADON

Járok a vadon közepén
 a se hideg, se meleg éjszakában.
 Langyos nyár van,
 amit kiköp az isten, –
 mosdani kezd a táj az ég zuhanyában.
 Madarak verik szét a sötétséget
 éneklő csőrükkel.

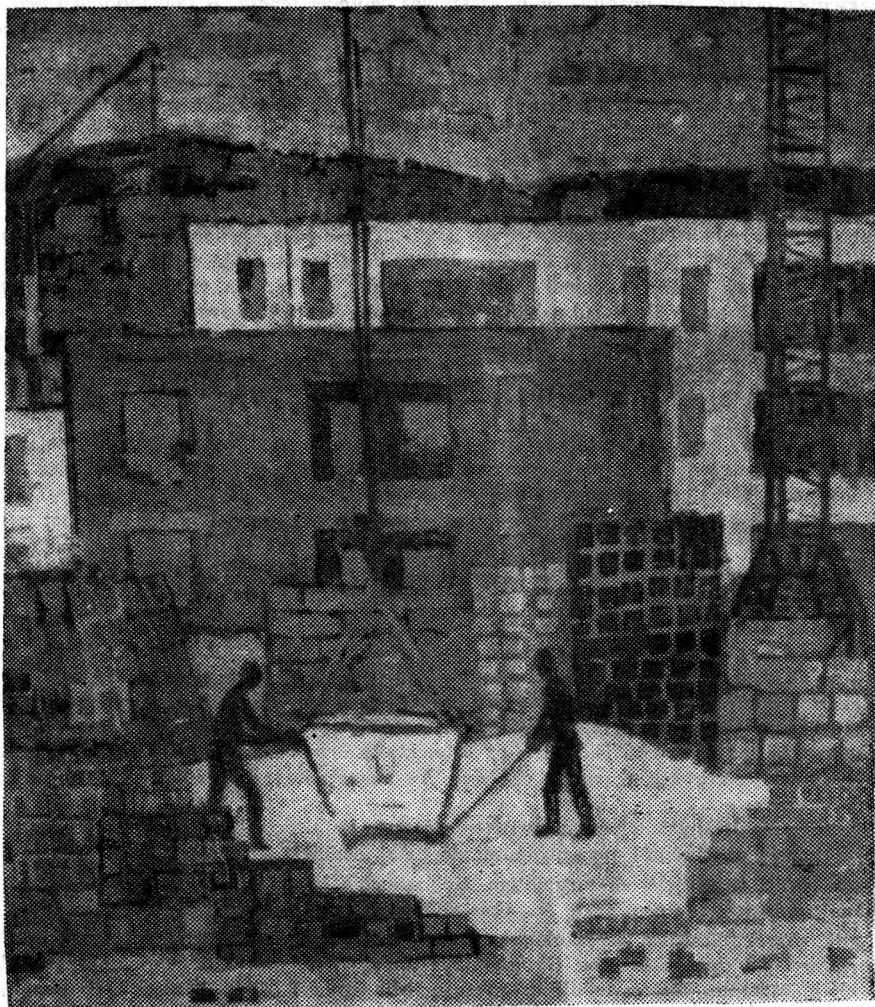
Mennék tovább, de élémzuhansz
 ifjúságom, te mezítlábas suhanc,
 ki itt menekültél dologba
 apád keresztre feszített példáját követve,
 s itt voltál a gróf úr megsebzett foglya.
 Az a magányos nyárfa őrizte a rom-csárdát,
 mely iskola volt, itt hordtál palatáblát,
 s lapoztad az olvasókönyvben
 az apró parasztfájdalmak sorait.
 Ezen a tájon
 mondtad fel a verset a szekéroidal páholyából
 a grófi szérűről,
 midőn a por és káromkodás
 összefolyt a könnyel.
 Megállít a fácska kiserdő
 virágözönnel, –
 itt hagytam el a küszöböt
 a gyűlölet szuronyai között.
 Járok a vadon közepén,
 s mennék tovább, de szemem elé kúszik az emlék:
 itt őrzi valaki
 ártatlan csókom melegét, –
 a fáramászás versenyében én hoztam le elébb
 a királyas fiókat, hogy letehessem elé.
 Itt őrzi valaki
 az első szerelem őszinte szerepét.

S mégis, e vadon mennyire untat,
 ha bolygatom tovább a múltat,
 a varnyúk, parasztok éhségét,
 s amit az otthontalan marakodásban,
 a haza és isten nevében elviseltünk,
 nem hősként,
 csak mártírként,
 midőn földszínű testünket
 piros-fehér-zöldre festették.

Elémkúszik az emlék,
a kamaszkori vadon,
hol nem volt minékünk szépségünk,
csak csömörünk,
pihenésünk se volt csak brutális
testborzalmunk és közönyünk,
ha átnyilazta szívünket
a történelemnél hosszabb fájdalom.
Nem menekülhetek tovább,
apám jeltelen sirja vád:
itt estek el negyvenkilencben,
s hetven évvel később lógtak a fán.
Nem voltak ők békebanketten,
ahol az urak frakkban szónokoltak,
ők csak a háborúba vonultak
dögcédulákkal eljegyezve, meghalni,
vagy haza jöttek fellármázni a szíveket
egy darab kenyérért, – mankókkal.
Itt nyugszik az az „alja” regiment,
mely szállást adott az istállókban azoknak,
akiket csendőrrel üldöztetett a rend.

Járom a vadont,
rámült az idő, nem moccanhatok,
sötét az emlék, akár az ibolyák.
De a várakozás éjszakája elmúlt,
s meglelem azt a cselédszobát,
mely ezer esztendőt átaludt
a csodák égő láptüzeiben, a babonák
szomorúságában, –
remélve egyszer a neki sütő napot!
Az idő lassan mindent széttapos,
mi rosszra emlékeztet.
Túl a látványon és küszöbön
valami sürgető,
tüzön, vízen átható konok örület, talán öröm
láza kezdi már a gondok ráncait
elsimítani,
s a lelket is alakítani.
Kirajzott a vadon,
látni, jelezni híven akarom
a se hideg, se meleg,
langyos nyárban,
azt, hogy elkezdődött valami,
s a begyepesedett
paraszti ész élesen vág és csak most kezdi meg
munkáját a nemzetben.

Elkezdődött valami,
zuhognak a nap arany nyilai
a rom-csárdák helyén felállt
üvegtetejű iskolák,
ablakain,
hol az apró parasztfájdalmak sorait
már nem élik át,
mint az apák és nagyapák, –
fiaik már csak olvassák a tankönyvben,
s nem folyik össze a betű a könnyel.

HORVÁTH OLIVÉR: Építkezés

Az emigráció utolsó hónapjai

Derős reggelre ébredtünk. Elindultam körülnézni a községben, mely jóformán egy túlhoszszú utcából, földszintes, apró, itt-ott emeletes, fából ácsolt házakból állott. A templom vöröshagymához hasonló kupolája, ahonnét a szél lesöpörte a havat, aranylott a napfényben. Szemben vele tágas udvar közepén új iskola. A téren barakk, vagyis bazárépület. Mögötte erdőség, ezen túl a messzeségben hegyek hullámlázmottak, mint szeszélyes habfehér tenger. A falu jobbfelén befagyott folyó keskeny csikja kigyózott, s azon túl síkság terjeszkedett a végtelenbe. Az egész táj szemet kápráztató, kékesfehér, puha hóbundát viselt.

Bármerre mentem a faluban, krumpliszag kísért, mint nálunk nyáron az akácillat. Ugyanis ezekben a napokban a parasztok krumplit hámoztak, szeltek vékony girizdekre, szinte minden házbán, és szárogatták a kemencékben, konzerválták a front, a katonaság részére.

Ezen a vidéken ebben az évben a szárazság miatt rossz volt a burgonyatermés, mégis igen sok helyen az utolsót is odaadták mondván: „Mi majd csak megleszünk valahogyan, most a front az első.”

Két üzlete is volt a falunak, ahol jegvre adták a fejadagot: kenyeret, lisztet, kását, burgonyát, a gyermekeknek néha cukrot is. Zsiradékot, húst, vaját csak nagyon ritkán. Beteges, gyenge feleségemnek és kislánvomnak hiányzott a zsiradék. Pénzem volt, betértem a bazárba vaját venni. A hólepte hodály körül a különböző vidékekről beírt parasztok lovai, tevéi a szánkók előtt ropogtatták a takarmányt. Benn a barakban az árusító padok mögött nagy feketesapkás oroszok, fehérturbanos kirgizek árulták áruikat: aszalt gyümölcsöt, napraforgómagot, tejet, túrót, itt-ott vaját is. Többnyire idősebb szegényparasztok voltak ezek, de akadt köztük kulákféle is, és sok asszony.

Tejet vettem az egyik rőtszakállas turbanostól, ki még vaját és valami élmelyítő palancsintafélét is árult. A tenyérvíj vajra mutattam, azt kérdezve, mennyibe kerül. A gazda éles tekintetével végigmért, fél bajusza megmozdult és azt mondta:

– Pénzért nem adom... De látom, jó ing van rajtad. Jó meleg, azért odaadom a vaját. ha kell...

Fáztam, dideregtem... De boldogan siettem haza, kezemben a darab vajjal.

A viszontlátás örömét, az együttélés boldog napjait megzavarta a nélkülözés és a rossz idő.

A beborult ólomszürke égből eleredt a hó, feltámadt a szél. Az északi szél, a csontig ható 40–45 fokok hideg a közeli Ural szorosain át, Szibériából jött, és rászakadt a vidékre, átfújta a falut, az utcákat, a házakat, embert, mintha egy csepp vérünk sem lett volna, úgy fáztunk. Szakadatlanul, sűrűn hullott a hó. Ilyen sok havat még soha nem láttam. Pár nap alatt elálta az utakat, elszigetelte a községet a külvilágtól. A vonat se közlekedett. Pavlovka gyér élelem tartaléka csakhamar elfogyott. Kiürültek az üzletek. Az üres bazárban már csak a szél fűtyölt, hordta a havat, recsegett a rozoga épületet. Az üzletajtókon cédula fehérlett: „Minden elfogyott. Zárva.”

Feleségem tanítványai, a parasztyerekék pár szem sültkrumplit, karaj rozskenyeret, darab sült tökök hoztak az éhségtől meg-megtántorodó tanár néninek.

Én a bazári vajvásárlásnál meghültem. Köhögtem, a hátam szúrt, belázasodtam. Az orvos írt valami orvosságot, de nem sokat ért, éhes voltam. Korgó gyomorral nyomtam az ágyat.

Egyik reggel feleségem az iskolába magával vitte Erzsikét is. Én is felkeltem. Már nem voltam lázas, csak gyenge és éhes. Gyomromban tompa fájdalmat, majd éles nyilallást éreztem. Nem volt maradásom. Jártam fel-alá a szobában. Mit tegyek? Mihez kezdjek? Mi lesz ha még sokáig tart ez az idő? Kinéztem az ablakon. Háunk előtt az országúton egy egész sor tréncocsi állt. A katonák behúzódtak a házakba. A lovak abrakoltak. Jóízűen, nyálazva rágták a zabot. Felöltöztem. Kimentem az utcára. Mart a hideg. Az utca üres volt. A lovak ettek... Zab... Az is élelem – gondoltam. Lopni kellene belőle. Körülnéztem, embert nem láttam sehol. Odalopóztam az egyik lóhoz. Nagycsontú, sovány, sárga ló volt. Belenyúltam a fején lévő ab-

rakos tarisznája és egy jó marék zabot kivettém. Sietve, boldogan félrehúzódtam a fal mögé és rágni kezdtem a zabot. Kemény volt és mint a tű, úgy szúrt. Rágtam kitartóan, míg végre émelyítő nedvet éreztem a számban, de lenyelni nem mertem, mert a zab megfojtott volna. Ki kellett köpni... Kiábrándulva, kijózanodva, emberi mivoltomban megalázva visszacsomolyogtam a lakásba. Lefeküdtem. Gyötört az éhség. Újra éreztem az éles nyilallást. Fel kellett kelnem. Kutattam valami enniváló után. Kenyeret rég nem láttunk. Semmit sem találtam a házban. Eszembe jutott, hogy előző nap este néhány szem krumpliból levest készített a feleségem és a héját az egyik fazékba tette. Megtaláltam a fazekat a nyers krumplihéjjal. Megmostam, tűzre tettem, puhára főztem, összetörtem a krumplihéjat és megettem, felfaltam... Keserű volt, savanyú, rossz, de volt valami a gyomromban...

Hetekig tartott az itéletidő. Majd lassan a vihar, ez a felbőszült zsarnok kidühöngte magát, elcsitult, elpihent. Az élet, mint lázas nagy betegség után a gyermek, lábadozni kezdett. A napsugarak először a fellegeket törték át, majd a nap langyos ölelésétől megenyhült a levegő, meglágyult a hó, a jég, éledezni kezdtek az emberek. Én is munkát kaptam a kolhoz asztalos műhelyében. Munkámat lisztel, kenyérrel, krumplival díjazták. Már nem éhezünk annyira...

A tavaszi napfény a kegyetlen fenevadat, az éhséget is elűzte.

KÓRHÁZBAN

Klárát a menekülésnél ért sérülés, az éhség, a túlfeszített munka nagyon megviselte, napról napra gyengült. A tanítás, melyet eddig örömmel végzett, egyre nehezebbé vált számára. Évvégén bizonyítványosztáskor elszédült. Rosszul lett. A községi orvos beutalta a cskálovi kórházba. Vele együtt mi is beköltöztünk a városba.

A fehér kórterem csendje, melyet alig zavartak meg az ápolónők cicaléptei, a tisztaság, a rendesebb étkezés Klárát némileg megnyugtatta. Az orvosi véleményt azonban csak velem közölték.

– Nagy baj van, – mondta hozzám közelhajolva a szemüveges orvos. – Súlyos eset... A szív, a szív... De hosszú, gondos kezeléssel talán elérünk némi javulást. – Megdöbbenem, azt hittem, csak kimerültségről van szó. De magamba fojtottam ijedségemet, nehogy Klára észrevegye.

A kórházi szobában a többi betegek bágyadt kíváncsisággal néztek ránk.

– Kik ezek, mifélék? – mondták a néma tekintetek.

Magyaros, kemény kiejtéssel beszéltük az orosz nyelvet. Ez volt nekik a furcsa, idegen, de azért mikor megismertek bennünket, sajátjukként fogadták be Klárát a kórházi-szoba közösségébe.

A kórteremben még hárman feküdtek: Násztya, a fiatal, szeplősorrú, mindenkinek szolgálatkész vasesztérgályos leány, Nyura, a nagycsontú, hallgatag kolhozparasztasszony, és az ablak alatti ágyon mindig kissé lázas-piros, tejfehér arcú „óvónő”. Az óvónő szenvedélyes vers- és mesemondó volt, hacsak tehetette, felolvasott egy-egy verset vagy mesét Puskin műveiből.

– A szíveseknek nagyon kell a szép szó, ez fél orvosság nekik – szokta mondani.

Ezen az osztályon csak szívbetegek feküdtek. A kórházat főként nők töltötték meg. A front mögötti élet minden területén túlsúlyban voltak a nők. Sokan dolgoztak gyárakban, műhelyekben, épületeken, gyorsan és ügyesen elsajátítva a különböző szakmákat. Voltak lakatosok, szerelők, esztérgályosok, sőt a nehéz ácsmunkán is dolgoztak nők. Az óriási szovjet földeken kolhozgazdaságok asszonyai, lányai szántottak, vetettek, arattak, éjt nappallá téve, pihenőnap nélkül, hogy legyen ételme a hadseregnek és a lakosságnak.

Klára állapota nem javult, arca sápadtabb, soványabb lett. Állandóan bágyadt volt, szomorú és ideges. Nagyon unta már a kórházat. A szürke falakra emelve tekintetét, többször megjegyezte: – Siralomház ez... Óh, csak már én szabadulhatnék.

Szóltam a kezelőorvosának és a főorvosnak is, de nem írták ki.

– Ki ápolja otthon, magánál? – válaszolta a főorvos erélyesen, – örüljön, hogy itt van.

Nem örültem. Szomorkodtam.

Inkább magam viseltem volna el a betegséget. Fájt nézni őt, hogyan fonnyad, sápad, napról napra.

*

Cskálovban, a vörös hadsereg házában kaptam munkát mint kárpitos. A parancsnok, Vukov százados, egy harminc év körüli, halkszavú ember, nemrég jött ki a kórházból, múltábal, mert a bal lábát az ukrainai fronton térdben letépte a lövedék.

Munkába-lépésem napján a parancsnok behivatott az irodájába és ahogy most neveznénk, lekáderezett. Megkért, hogy mondjam el, hol dolgoztam eddig, beszéljek magamról, családom helyzetéről. Én mindent elmondtam neki. Elgondolkozva válaszolt:

– Nehéz időket élünk... Maguknak is nagyon nehéz. Maguk messze, igen messze el-sodródtak a szülőhazájuktól, itt élnek velünk. Felesége kórházban, maga a kisgyerekekkel anya nélkül. Ez még békében is nehéz. De van-e olyan ház, olyan család ma minálunk, amelynek könnyű az élete? Az ellenség kirabolta, tönkretette országunk nagy részét. Mi itt az Uralban túl vagyunk terhelve. Sok a menekült, a sebesült, a beteg és a tömérdek hadifogoly, a katona, az idetelepített hadiüzemek. Ezt mind mi látjuk el. Ez a terület nem tartozott soha a szovjet állam éléskamrái közé. Sok itt a megmunkálatlan szűzföld, s az éghajlat, az időjárás sem a legkedvezőbb. Rövid a nyár, hosszú a tél és kegyetlen.

Nekibúsulva, fejemet mellemre ejtve hallgattam a százados szavait. Ő hozzám lépett, vállamra tette a kezét és mosolyogva mondta:

– Nem hagyjuk el magunkat. Birkózunk és leteperjük az ellenséget. Látja, a szovjet földet már megtisztítottuk és csapásra csapást mértünk – öklével a levegőbe sújtott. – Magyarországot is felszabadítjuk. Ezt mondom én magának és ezt üzenem a kórházba a feleségének is.

Kezet fogtunk.

– Várjon egy kicsit! Mit küldjek a kislánynak? – Körülnézett, íróasztalán egy papírszeleten feküdt néhány szem kockacukor és egy maroknyi kétszersült.

– Itt van, ez az én fejadagom, vigye haza és adja oda a gyermeknek...

*

A túlszűfolt szűkölködő várost új baj, új veszedelem érte, felütötte fejét a tifusz. A városon túli régi járványkórházat ismét megnyitották. Ezt a háromemeletes komor, szürke épületet, mely a rozsdás otromba vaskapuival, apró vasrácsos ablakaival inkább fegyházhoz volt hasonló, a múlt század végén a nagy járványok idején, még a cár építtette. A nép ezt az irtózatot helyet „Á”-nak, pokolnak nevezte el. Az volt róla a közhit, hogy ide „csak bemenni lehet, de kijönni soha”.

Erzsike egyik nap feltűnően lehangoltan jött haza az iskolából és azt újságolta, hogy bezárták az iskolát a tifusz miatt. Megdöbbsentem. Kislányom rosszkedvű és sápadt volt. Elvittem az orvoshoz. A fehérszakállas, idős orvos alig vizsgálta két-három percig, félrehívott és azt mondta: sajnos, a kislány tifuszgyanús. E szavaktól megremegtem, homlokomon kigyöngyözött a hideg verejték. Egy ideig némán bámultam az orvosra.

– Vigye haza.

Hazavittem, tejjel kínáltam, nem evett. Cukros kása is volt otthon, ezt nagyon szerette, most hozzá sem nyúlt. Arca, füle, mint a pipacs, úgy lángolt. Megmértem a lázat, 39,5°. Lefektettem, hánykódott, sirt a kis vesszőfonatú ágyában, majd lassan elnyomta az álom. Aggódva, kétségbeesetten ültem ágya mellett, figyeltem a pulzusát, szívverését, lélegzetét. Szerettem volna magammal elhítni, hogy téved az orvos: nem tifusz... Tépeldésemből autótülkölés riasztott fel. Házuink előtt a furcsa, elnyújtott tülkölés megismétlődött. Az autó a mi ajtónk előtt állt meg. Kopogás, két fehérköpenyes betegápoló lépett a szobába. A nevemet mondták és azt kérdezték, itt van-e a tifusz-gyanús gyermek. Megdöbbsentem. Ezek a tifuszkórház emberei. Mit csináljak? Nem adhatom nekik a gyermekemet, ha elviszik... Agyam most is, mint mindig a veszély pillanatában, világosan és nyugodtan működött. Tifusz-gyanúst mondott az ápoló. A gyanús szóba kapaszkodtam és hidegen válaszoltam.

– Tévedés, itt tifusz-gyanús gyermek nincs. Kislányom gyengélkedik, de nem tifusz-gyanús. Különben tifusz-gyanús lehet ma itt minden ember, én is, maga is, mindenki, az egész város.

– Beteg-e a kislány – kérdezte az ápoló nyomatékkaal.

– Nem beteg, kitűnően alszik. Különbö voltam vele orvosnál, ő sem tudott semmit megállapítani, azt mondta, vigyem haza.

A két ember gyanakodva összenézett.

– Itt a parancs, be kell szállítani a ragályosba. – Mint a kés, villant szemembe a fehér papíros. Nem vettem át. De nem mutattam ijedségemet sem, minden erőmet összeszedve nyugodtan válaszoltam.

– Tévedés! Nekem az orvos mást mondott.

Az idősebb ápoló titkolt részvétellel az alvó gyermek felé tekintett és egy másik papírt tett elém. – Írja ezt alá. Maga felel érte.

Aláírtam. Mindent aláírtam volna, csak távozzanak.

Elmentek.

Erzsike mélyen aludt. Mellette virrasztottam egész éjszaka. Ha autó robogott el a ház előtt, megijedtem, attól féltem, hogy visszajött a tifuszos kocsi. De nem jött vissza.

Alig virradt, ölembre vettem a kislányt és siettem vele a gyermekkórházba, mely tőlünk jó két kilométerre volt. Az úton Erzsike, talán a friss levegőtől, kissé felvidult. A gyermekkórház fehérre festett, barátságos, szép épület volt, egy parkszerű udvar közepén. Az előzetes vizsgálatnál elmondtam a tegnapi mesét, a tifuszról egy szót sem szóltam. Ennek eredményeképpen kislányomat a kivizsgálándók közé, külön szobába helyezték el.

Talán itt más betegséget állapítanak meg, valami könnyebbet és itt tartják – ébredt fel bennem a remény. Kissé megnyugodva mentem haza.

A műhelyből délfelé telefonhoz hívtak. Rossz seitelem nyílt a szívembe.

A gyermekkórházból telefonáltak, hogy azonnal vigyem be a kislány ruháját, mert megállapították, hogy hastífusza van és át akarják szállítani a ragályosok kórházába. Mit tegyek? A veszély, mint a vipera egyre közeledett. Hová mentsem meg a gyermekemet? ... Rohantam ki a gyermekkórházba. Felkerestem a főorvost. Talán megérti a helyzetemet, talán megszán, és vállalja a kockázatot, talán megengedi, hogy a kislány ott maradjon és elkülönítve a többiekől ott gyógyítsák ki. Tudtam, ez nem csekélység, túl sokat kérek, de mit tehettem mást. Megpróbáltam a majdnem lehetetlent.

Idősebb, törekeny nő volt a főorvos. Halvány arcát deresedő haj övezte, meleg szürkés-kék szeme szánakozva nézett rám és a gyermekekre. A dolgozószobájába vezetett bennünket. Őszintén elmondtam neki mindent, azt is, hogy hazudtam eddig, mert nagyon féltem a gyermekemet. Igen rossz híre van a ragályos kórháznak. Azt is, hogy a feleségem súlyos betegen a másik kórházban fekszik. És hogy külföldi vagyok.

– Ha a kislány elpusztul, nem tudom, mi lesz ... – mondtam elcsukló hangon, mert akaratom ellenére sirva fakadtam.

Az orvos szótlanul, elgondolkodva lépdelt szobája szőnyegén.

– Nehéz helyzet – mondta halkán. – Nehéz így is, nehéz úgy is ... Baj is lehet ebből ... Kint a ragályosban igaz ... Szigorúan elkülönítve? ... – tördelte a mondatokat. Gondolkozott, járt a vastag szőnyegen fel-alá, majd hirtelen hozzámfordult.

– Csoda, hogy maga bírja még! No, majd teszünk valamit. Persze ...

Erzsikét egyik szigorúan elkülönített szobában maga a főorvosnő kezelte és egy ápolónő gondozta, aki önként vállalkozott rá.

*

Lakásomon levél várt.

– Ki írt? – honnan? Feladó: Steinmetz Miklós kapitány.

– A Miki!

„Kedves Pali bátyám! Már régóta akarok írni neked, de a szakadatlan ütközetek, előnyomulás, az meg a pontos címedet sem tudtam. Ezt a levelet is a városi pártbizottságra adreshozáltam, úgy gondoltam, tudnak rólad és átadják.

Ahogy elváltunk egymástól, én a családommal három nap múlva megérkeztem Orszkba, az öregekhez. Onnan nemsokára Alma-Atába kerültem, itt ért a behívó. Csapatommal végig verekedtem a fél országot. Ukrajnát, Galiciát. Nem volt könnyű, azt te is jól tudod. Minden talpalatnyi földnek vér az ára, sok vér. Fontos, hogy győzzünk. Nyomulunk előre, szűkül a náci, mint a megvert kutya.

Tegnap hajnalban léptük át a magyar határt. Képzelted, hogy örültünk, és különösen én. A határon, ahogy bukdácsoltam a bozótok közt, rád gondoltam Pali bátyám, a szökésed jutott eszembe. Tele van a szívem örömmel, magyar földön járunk, erőltetett iramban, de nem érzem a fáradságot. Oly szép itt a táj, az erdők, hegy-völgy, minden. Csakhogy idáig jutottunk. Zsupp-fedele, gerendás parasztházban vagyunk néhányan elszállásolva, itt írom a leveleket. Bajtársaim jóízűen horkolnak már körülöttem. Tudod, nagyon kell a pihenő. Erős az iram, kemény a harc és kell a tiszta fej... Zárom is leveleket, hisz amit akartam, megírtam.

Feleségedet, kislányodat és téged erősen ölel

Miki

U. i.: Pestről majd többet írok."

Miklós levele éppen jókor jött. Jólesett, megnyugtató. Munka után, estefelé siettem vele ki a kórházba feleségemhez. Ő is örült a levélnek. Bár nagyon nyugtalanította már, hogy két napja nem voltam nála.

– Erzsike miért nem jött be veled? Mi van a gyerekekkel, már egy hete nem láttam.

Mit válaszoljak. Az igazat nem mondhatom meg neki, az csak súlyosabbá tenné a helyzetét. Szívbeteg embert nem szabad felizgatni.

– Máskor ő egyedül is bejött hozzám – folytatta a feleségem. – Hipp-hopp, mint egy kiscica, beugrott az ablakon és itt volt.

– Igen, igazad van – mondtam erőltetett nyugalommal, – de baj van a gyerekekkel. Tudod, még a múlt héten történt. A tilalom ellenére akkor is látogatási idő után akart beszökní hozzád. Már fel is mászott az ablakpárkányra, mikor rajtakapták. Büntetésből eltöltötték egy időre a látogatástól. Sajnos, még a kórház tájára sem jöhet – hazudtam folyékonyan.

– Ez baj, ez rossz – válaszolta Klára. – Igaz, az jó, hogy a gyerek élénk, a baj az, hogy a kórházban ezt nem akarják megérteni. Na mindegy, jobb, ha így van, mintha beteg lenne...

A felnőtt kórházból siettem a gyermekkórházba. Erzsikének azt meséltem, hogy az édesanya jobban van, nemsokára meggyógyul, jó lesz, szép lesz újra az életünk. Testet, lelket ölel súlyos napok, hónapok voltak ezek.

A gyermek állapota javult. A feleségemé rosszabbodott. Már fárasztotta a beszéd is. A bal karja elhalt, alig bírta felemelni.

Amikor Erzsike egészségesen kijött a kórházból, első utunk az anyjához vezetett. Nagy volt az öröm.

1944 december 3-át írtunk. Azon a napon lekött a munkám, újságolvasáshoz is csak este jutottam. Akkori szokásom szerint először a hadijelentéseket kezdtem böngészni. Rögtön szemembe tűnt a hír: „Csapataink december 2-án felszabadították a Balatontól nem messze fekvő Kaposvár városát, Somogy megye székhelyét.” A Pravda csak ennyit írt. De ez a pár szó elég volt ahhoz, hogy engem testben, lélekben felzaklasson, hogy örömben keblemre öleljem az újságot és boldog, könnyes szemmel fel-alá rohanjak a szobában. Elég volt ahhoz, hogy fél éjszaka ne aludjak.

Kislányom nem tudta, mi történt velem, minek örülök olyan szokatlan, túlradó örömmel.

– Mi az, édesapám, mi van az újságban? – Kérdezte a gyermek.

Odasiettem kis ágyához, magamhoz öleltem a gyereket és ujjongva válaszoltam:

– Kislányom, örülj te is, hazamehetünk, most már hazamehetünk!

A gyermek, aki Moszkvában született, Szovjetország volt a hazája, nem igen értette meg az én lelkesedésemet, bár sokszor beszélünk neki Magyarországról. Hogy is érthette volna meg gyermekésszel, hogy mit is jelent ez a hír egy hazájától száműzött embernek? Mit jelent az, hogy végre eljött a rég várt óra és a sok küzdelem, és szenvedés után visszatérhetünk szülőhazánkba.

A gyermek örült annak, hogy az apja örül, és mosolygó arccal elaludt.

Künn elcsendesedett az idő, nem rázta a szél az ablakomat. Kinéztem; halkan, nagy pelyhekben hullt a hó, csend volt, éjszaka. Hátradőltem a széken elmélyedtem gondolataimban. Gondolataim otthon jártak. Gazda Jenő barátom szava jutott eszembe, melyet 1919-ben mondott és azóta sem felejtettem el. Így történt:

A bukás után minket, harminc elítéltet láncra verve kísérték a kaposvári állomásra, hogy elszállítsanak a sopronkőhidai fegyházba. A város visszatért urai ott csúfondároskodtak körül-

löttünk, vihogtak, röhögtek, élvezték szenvedésünket. Csukly úr, a potrohos városi főjegyző odaszólt az őrség parancsnokához: Hadnagy úr, úgy vigyék ám el ezeket, hogy soha többé vissza ne találjanak!... Gazda Jenő, a délceg, barna legény, a Latinka-szárad egyik parancsnoka, nem bírta ki, hogy ne válaszoljon Csukly úrnak. – Visszajövünk! – Vágta oda határozottan, bátran, olyan hangon, hogy a közelebb álló urak elsápadtak. Aztán jött a fegyház... szökés, emigráció. A börtönben, de különösen a nehéz föld alatti harcok idején, amikor minden lépésünk életveszéllyel járt, sokszor eszembe jutott Gazda Jenő szava:

– Visszajövünk! – Önbizalom, hit, erő parázslott ebben a szóban.

Másnap reggel sietve mentem be a kórházba feleségemhez. A fehér paplanon már ott feküdt előtte a Pravda tegnapi száma. Derült arccal fogadott, s elcsukló hangon szólt:

– Felszabadították a mieink Kaposvárt! Visszamegyünk!

E szavakat olyan hangosan mondta magyarul, hogy a szobában fekvő többi beteg is felfigyelt. Kérdőleg néztek rám, mi történt. Megmagyaráztam nekik. A beteg arcokra mosoly ült a hír hallatára.

Aznap délután nem mentem be dolgozni. Levelet írtam Moszkvába Szántó Rezső elvtársnak, a Kommunisták Magyarországi Pártja megbízottjának. Arra kértem, hogy szerezzenek nekünk útlevelet, hadd mehessünk haza. „Repülni szeretnénk – írtam – nincs maradáson. Hív a szülőföld, hívnak a meghitt régi utcák, házak, melyekre olyan sokat gondoltam. A csendesen csobogó, csillanó, zöldes vizű Kapos-folyó, a Tüskevári rét, ahol annyit játszottam gyermekkoromban. Hívnak a régi fiúk, az elvtársak, édesanyám sírhalma... Hív az élet, a szabadság, az új küzdelmek.”

Aztán vártuk a választ.

Ahogy Klára betegsége súlyosbodott, úgy nőtt lelkében a hazavágyódás édes fájdalma és valami csodával határos reménykedés: hátha otthon?...

– Vonaton megyünk-e vagy repülőgépen? – Kérdezte nem egyszer.

– Vajon engem, nehéz beteget, felvesznek-e, elvisznek-e? Én otthon talán meg is gyógyulnék... Tudod, a levegő, a hazai táj, a Duna és minden...

Ilyenkor örömkönnyek mosták fonnyadó, halvány arcát.

Egyik este sürgősen hívtak a kórházba. Mire odaértem, Klára már agonizált. Szép fekete szeme üveges volt, parányi szája szederjes, arca viaszszárga. Nem ismert meg... Ültem az ágya mellett, figyeltem a szívverését, száját, szemét, néha hangtalanul mozogtak ajkai. Egyszer kinyitotta szemét, rám meredt és alig hallhatóan megszólalt:

– Te vagy? – Elhallgatott. Erőt gyűjtött, s így folytatta: – Ti hazamentek – hangja tiszta volt és döbbenetesen nyugodt. Több szót, több hangot nem adott.

Két nap múlva eltemették.

*

Újévkor, 1945 január 1-én az újságban a Tájékoztató Iroda jelentésében ismerős név tűnt szemembe. A jelentésben ez állt: „Steinmetz Miklós kapitányt, szovjet parlamentert, 1944 december 29-én Budapest alatt Vecsésnél a fasiszták meggyilkolták.”

– A Mikit?! – Szakadt ki belőlem a kérdés.

Igen. Steinmetz Miklóst, aki önként jelentkezett, hogy szülőhazája fővárosát megmentse. A fegyvertelen, fehér zászlós parlamenterre a fasiszták tüzet nyitottak és agyonlőtték...

Sokáig gyászoltam Miklóst. Szerettem ezt a fiút, szeretetem és tiszteletem most még mélyebbre ivódott a lelkemben és mélyebbre ivódott a gyűlölet is.

HAZATERÉS

Múlt az idő, múltak a napok, hosszú hetek, nehéz hónapok. Szorongva vártam Moszkvából a választ. De nem jött... Már-már kezdtem beletörődni a változtathatatlanba. Valami akadály lehet hazaterésemnek, gondoltam, amikor megjött a válasz, a keővező válasz Moszkvából.

Kislányommal összecsomagoltunk és vonatra ültünk. Cskálovból három éjjel, három napig tartó utazás után megérkeztünk Moszkvába. Második szülővárosomnak éreztem Moszkvát, az is volt, hisz ott ismerkedtem meg Klarával, ott született a kislányom, ott éltem át sok szép, nehéz és tanulságos évet...

Megérkeztünk.

Három nap múlva megkaptam útlevelelünket és az értesítést arról, hogy másnap reggel repülőgépen utazunk haza, Budapestre. Tavasz volt, a nap a tejszínű felhőnyalábok közül fiatalos tűzzel nézett le ránk.

Erzsikével elindultunk a nagy útra, a nehéz útra, elbúcsúzni Moszkvától. Gyalog mentünk, búcsúzkodó szemmel, örömös-fájó lélekkel néztünk meg minden utcát, teret, a kedvelt épületeket, mint aki a lakásától, otthonától búcsúzik. Megnéztük még egyszer, s talán utoljára a Szverdiov téren kedvelt színházunkat, a Kis Színházat. Mélyen a szívünkbe véstük a Metropól szálló negyedik emeletén a szobát, ahol kislányom született. Végigmentünk a Gorkij utcán.

A Vörös téren, a Lenin-mauzóleum előtt emberfalba ütköztünk. Mi is beálltunk a sorba. Lelki szükségét éreztem annak, hogy elbúcsúzzam Lenintől. Az örökké friss virággal övezett avatalon üvegkoporsóban fekszik sötétkék dolgozóruhájában, melyben a legtöbbet látták az emberek. Mintha tegnap halt volna meg, a balzsamozás olyan tökéletesen megőrizte. Bölcs, finom mosolyát a halál sem tudta letörölni arcáról.

Kifáradva tértünk vissza szállodai lakásunkra.

*

Másnap reggel nyolc órakor felszálltunk a repülőgépre. Miután elhelyeztük podgyászainkat, belesüppedtünk az egyik kényelmes fotelbe. A repülő csakhamar megtelt utasokkal, lehettünk vagy tizennégyen. Hazatérő emigránsok, szovjet tisztok feleségei, kik férjeikhez utaztak Budapestre.

Nagy berregéssel, lármával megindult a gép. Soha nem repültem még. Amint éreztem, hogy gépünk lassan elhagyja a földet, a félelem furcsa érzése járta át egész valómat.

Kislányom sirvafakadt, átkarolta nyakamat és keservesen zokogott. Alig tudtam elcsitítani.

– Mi bajod galambocskám? Ne félj, semmi baj nem lesz. – De ő csak sírt. – Az orrom, apukám, nem vérzik? – Szepegte az orrát tapogatva. – Elmondta, hogy a váróteremben egy asszony azt mesélte, hogy ha magasba emelkedik a gép, elered az ember orrávére is...

– Butaság az egész – vigasztaltam. De ő csak félve a keblemre búj, verejtékcseppek gyönyöztek a homlokán. Majd lassan megnyugodott és elaludt. Én elmélyedtem gondolataimban. Visszanézni szerettem volna, még egyszer búcsút inteni Moszkvának, a szovjet földnek, hol fiatal-ságom egy részét, életem szép darabját hagytam. Soha el nem felejtendő, forró és nehéz idők. Majd gondolatom messze szállt, messzi az Ural-menti városba, ahol a csendes folyó közelében a kicsi temető egyik sarkában egy felejthetetlen sírhalom van. Szerettem volna elbúcsúzni tőle. Óh, hogy miért nincs ő is itt velünk. Mennyire szeretett volna hazajönni. Miért nem érhetne meg ezt a minden örömnél nagyobb örömet, a hazatérés boldogságát.

Oroszországból ezúttal másodszor utaztam vissza Magyarországra. Ismerős volt már nekem ez a ritka édes-keserű és fájó érzés, a megszokott, megszeretett helytől való elválás érzése. 1919-ben a hadifogság és a polgárháborúban való részvétel után mikor elutaztam, akkor is fáj a búcsúzkodás... De most úgy éreztem, mélyebb a fájdalom és mélyebb az öröm is. Akkor tél volt minálunk, mikor hazaérkeztem. Az „öszirózsás” polgári forradalom ideje járta. Huszonhat napig utaztunk, nyitott vagonokban, éhezve, agyonfázva, rongyosan, tetvesen, betegen, a kutya se törődött velünk. Szegény édesanyám mosott ki a férgekől, ápolt ki a betegségből. Most már nem vár.

Vajon kit találok otthon? Kik maradtak életben a rettenetes háború és minden háborúnál szörnyűbb fasizmus után. A bátyám és a családja? A régi elvtársak, barátaim?... És Anna is eszembe jutott. Vajon él-e még? Mi történt vele?... Ha lesz rá lehetőség, átutazom Jugoszláviába és felkutatom Annát.

Gépünk nagyon magasan szállhatott, mert gondolataimból az egyre lehülő levegő zaklatott fel, fázni kezdtem. A Kárpátok felett repültünk.

Mikor kinéztem a gép tenyérsíni ablakán, sűrű szürke párát láttam. A felhőkkel birkózott a propeller. Többen kinéztek az ablakon. Pár pillanat alatt eltűnt a szürke pára, a felhők fölé emelkedtünk. Valahogy most gyermekkorom, a gyermekkor meséi jutottak eszembe, arról a trónusról, amely a felhők felett van, amelyen a jó isten trónol. (Nem hittem volna hogy ide jutok.) Keresetem a mesebeli bíborfelhőket, a trónust, a fehérszakállas bácsival, az angyalsereggel, akik ott, mint ahogy mondták, bűbajos éneket énekelnek... De csak a gép zakatolását hallottam és

felettünk a kristálytisza eget láttam, alattunk a lengő, mozgó, szürke párán át a földet, mely mint valami óriási zöldes-barnás és ezüstös vonalakkal, sávokkal telerajzolt térkép, száguldott tova.

Órák óta repültünk. Éhes voltam, de félve a légi betegségtől, nem ettem, csak a velem hozott meggylikórt kortyolgattam szorgalmasan. A gyerek jóízűen aludt az ölemben, nemsokára engem is elnyomott az álom.

Zökkenés ébresztett fel, megérkeztünk Budapestre, a Mátyásföldi repülőtérre.

A repülőtéren a párt autója várt bennünket és berobogott velünk a városba. Mikor ismét vízontláltam a mi fővárosunkat, meglepődtem. Az én képzeletemben Budapest nagy volt, hatalmas, és most Moszkva után kicsinek, néptelennek látszott. Ez volt az első benyomásom. Ezután jöttek a szomorú és szörnyű képek, a rommá lőtt házak, utcarészek, felrobbantott hidak, melyeknek roncsai mint kísérteties óriások meredtek felém.

A Csengeri utcai pártházban helyeztek el bennünket. Másnap felkerestem régi emigráns társamat, Hunya Istvánt, aki a Dózsa Népének volt a főszerkesztője. Megörültünk egymásnak. Szerkesztőségi asztalán a friss kéziratok és kefélnyomatok között egy fél paraszttők foglalta el a fő helyet. Megkérdeztem Hunya barátomat, minek itt ez a tők? – Ez öcsém – válaszolta kesernyés mosollyal kajla bajusza alatt – persze, te még nem tudod. Hát ez a kalória adag. Ennyi jár egy napra egy főszerkesztőnek...

Budapestről hazafelé vonaton utaztunk. A vonat kínosan döcögött. A kupé ablakai ki voltak törve, a huzattól megfájdult a fogam. A vonatban egy hirtelenszöke, félkorbéli ember ült mellett. Megkérdezte hova utazom. Mondtam neki: – Kaposvárra. Nagyot nézett.

– Csak nem ment el a jó dolga – mondta. – Hát nem fél odamenni? Ott Vidovicsék agyonverik a magafajta embert...

Este volt, mikor megérkeztünk. Felkerestük bátyám Petőfi utcai lakását. Bezörögtem. Három riadt női fei fogadott. Bátyám két lánya és felesége. A lányokat sohasem láttam még, az asszonyt leánykorában. Alig ismert meg.

Vacsorázás közben elmondták, hogy bizony sok még a baj az élelemmel, és a pénz körül is, de azért boldogok, mondták, mert vége a háborúnak, vége a fasizmusnak, nem kell többé rettegni...

Kislányom orosz beszéde furcsának és érdekesnek tűnt a családban. Alig tudták magukkal elhítni, hogy ez a soha nem látott kis idegennyelvű ember az ő rokonuk.

Reggel korán keltem, hajtott a kíváncsiság be a városba. Hosszan elnéztem a Zárda utca régi, jólismert házait, s úgy tűnt nekem, mintha a vén házfalak is rámbámultak volna. Amíg a házak jó ismerősként, szívélyesen üdvözöltek, az emberek ridegen, idegenül haladtak el mellett, jóformán senkit se ismertem közülük. A gyerekek azóta felnőttek, a felnőttek megöregedtek. Hej, hiába 25 év nagy idő. A Kossuth Lajos utcai pártház elé érve meglepett, hogy az egyemeletes csinos épület néhány földszinti ablaka be van törve. Bent a folyosón egyik régi gyerek-kori barátomba, Véték Ferencbe ütköztem.

– Nézd csak a rosseb! – Üdvözöltük egymást, aztán összeölelkeztünk. Barátom hosszan bámult rám, én is őrá. Az ő képzeletében is, az enyémben is a 25 év előtti ifjú élt. Néztem gondszántotta barázdás arcát, a vénülő szürke szemeket, a kissé megbillent jobb vállát.

A rózsáskedvű Véték Ferenc bizony kissé megfakult. Úgy nézett ki, mint ősszel a fa, melyen átvonult egy rövid napsugaras szép tavasz és sok-sok hosszú, kínos tél.

A forradalom bukása után a börtönben, mikor a legveszélyesebb napokat éltük át, Ferkó barátom volt az, aki jó kedélyével, százszor hallott rossz vicceivel, kupléival mosolyt varázsolt a rab arcokra, megnevettetett vennünket.

Hej, hol van a mi viharos, veszélyes, de mégis igen szép fiatalságunk?

– Ahogy így nézlek komám – szólt Véték – rajtad veszem észre, hogy az én időm is eljárt. Ez a pókháló itt a szemed körül, meg ezek az ezüstsálak a hajadban. Hol a gesztenyés, hullámos haj? Olyan gyér a tarkód, mint a keceli dombtető, mikor már lekaszálták róla a sarjút is.

– Mi újság idehaza? – Vágtam közbe. Örülök, hogy végre találkoztam valakivel.

– Újság komám? Újság az mindig akad mostanában. De te hogy élsz? Hol jártál, honnét jöttél?

Elmondtam neki mindent. Erre megeredt az ő nyelve is.

– Megfojtottuk ugye a nagy fenevadat, de az apraja még itt maradt. Láttad komám, amin' bejöttél a házunkba, a bezúzott ablakokat? Hát ezeket a kölökfasiszták törték be. Vidovicsék diákjai. És más népség. Kisgazdák, szocdemek – jókor vetődte haza.

Délután elvezettem Erzsikét a Petőfi iskolába, beiratni a III. osztályba, melyet a Szovjet-unióban abba kellett hagynia. Az igazgató, egy száraz, mogorva ember, miután értesült arról, hogy kik vagyunk, látta, hogy a gyerek alig pötyög néhány szót magyarul, kijelentette, hogy nem tudja felvenni rendes tanulóinak.

Már kezdtem elszontyolodni gyermekem sorsa miatt, de ekkor belépett egy fiatal, kellemes kerekarcú nő, a III. osztály tanítónője. Szóbaelegyedett a gyerekekkel és csakhamar előállt javaslatával:

– Szerintem fel lehet és fel is kell venni a kislányt rendes tanulóinak, hiszen elég értelmes, majd a többi gyerek között gyorsabban megtanulja a magyart.

Neki lett igaza.

Ezek után Erzsikével kísértáltunk a Szabadság parkba. A park kanyargós, homokos útjai, terei, virággyai, szelid és vadzöld, kékesbordó és ezüstös levelű gondozatlanok, elhanyagoltak voltak. Csak középtájt szorgalmaskodott néhány kertész.

A főútra érve szemünkbe tűnt a megkapóan szép, csontfehér szovjet hősi emlékmű, tetején a győzelem zászlaját tartó katonával. A szürkés-kék somogyi ég, mely a fák csipkéi között a végtelenbe tárult, méltó háttérrel nyújtott a szobornak.

Közelebb húzódtunk. Kislányom betűzni kezdte a talapzatba vésett orosz szavakat: „Szláva gerojam...” – „Dicsőség a hősöknek, kik életüket adták a szabadságért.”

G Á B O R Z O L T Á N

ÉRLELŐ ÉJJEL

Immár ernyedten csüng, fáradt a kéz.
Egy nap megint arcomra véste árkát,
a szív ütése szaggatott s nehéz,
mindent feloldó éj ereszti szárnyát.

A rejtekéből szivárog a szél,
donog, s pihédzenek szép-törzsű nyárfák,
megleng az árnyék, holnapról beszél,
embert a föld s a földet fák vigyázzák.

Munkál fölöttünk érlelő, nagy éjjel,
s az elszelídült égen csillagok
gurulnak, lengnek, imbolyognak szerte,

magukban hordott ébredés hitével,
s az emberkézre bízott holnapok
fáradt s fárasztó terheit nevelve.

TÖREDÉK

„... Ismerem újabb verseid. Éltet a mérég.”
(Radnóti Miklós)

Partizán:

Te miért mész a hegyre szavak finom völgyéből,
hol nem űz ütleget, bomba, gépfegyver, árulás, tör,
miért járod az ösvényt, szépbeszédű barátom,
engem sorsom hozott át a hallgatag határon,
apám küldött: „fiam, menj, a nyomorból elég már!”,
húgom gyalázatával jövök, ki pénzért sétál
a részeg tengerésszel, s míg öklendez a matróz,
beteg anyánkra gondol, s a pénzből kenyeret hoz,
ám miért jössz te, mondd meg, jelzők bús tengerésze?

Költő:

Költő vagyok, nem érted, ezért jövök, mivégre
éljek amott a völgyben, csak vágytam az eget,
„– ha költő vagy, ne harcolj!” – mondták bölcs emberek,
és elkezdtem beszélni finomkodó szavakkal,
de éjszaka lett bennem, nem röppent fel a hajnal,
pedig dicsértek is már: „látod, ez kell a kornak!”,
míg szívemben a régi vonatok zakatoltak
harcos októberekből, te lettél a legenda;
„hát az irodalomban nem létezik Sierra?” –
kérdeztem lázadozva, rádióból hozott csak
felőled hírt a reggel, két sor közt vánszorogtak
hozzám a néma foglyok, börtönéből a félholt, –
ilyen tengeren jöttem, versem megörzöd-é, mondd?

Partizán:

Mikor a hegyen járok, hiába szól madárdal,
a költészet elhallgat, madár helyett halál van
a tülevelű fákon, a naplemente csöndjét
bakancs hasítja ketté, nem ábrándos öröklét,
ám szavad szerint, lásd be, nem költő, partizán vagy,
haragos énekedre meghallod-e a választ,
mennek-e még utánad, hiszel-e igazadban,
míg a papír ösvényén utat vágsz lankadatlan?

Költő:

A mozi előtt állok, vagy lézengek a sarkon,
„bolond ő!” – mondják rólam, neked én is bevallom;
kedvesem így szólt tegnap: „te még idegbeteg
leszel e képzelt harcban!”, forradalom helyett
elégiákat írok, mit gondolsz, vár-e engem
a jövő, vagy házába más lép be majd helyettem,
kell-e fáradt beszédem, egy szó tán odajut . . .

Partizán:

Induljunk együtt akkor. Erre vezet az út.

1964.

AKÁC ISTVÁN

GELLÉRI ANDOR ENDRE

A férfikor delén megállt és visszanezgett,
anyátlan ködbe révedt a fénytelen vidék –
szótlanul megtörölte vastag szemüvegét,
a világ sejtjeit már vájta a kés-enyészet . . .

Szívében halk dalú szerelmek, régi képek
ezüst nyugalma rezdült, s hú asszonyi beszéd,
haját zord tél havazta, lúg marta ki kezét,
lábán kopott cipő, s csillag-rögökre lépett.

Vadászgépek suhantak, nőttek a néma árnyak,
hat rozsdás nap után, ha jött a szép vasárnap,
riadt szívére hullt a termő képzelet.

Nagyizmú teste lángolt, hamvadt a gond, s a bánat,
virágzó tájakat festett a kék varázslat,
ahol örök halászok hálót merítenek.

ERTSEY PÉTER
NÉMA GYÁSZ*

Patakban vér ha ömlik
nem fájhat semmi jobban
szív ha utolsót dobban
könny ha sírhoz özönlik
szárny ha végsőket rebben
szemek ha lecsukódnak
nem érzik búcsúcsóknak
íze se mély sebekben

Bánat után örömmel
táruznak szét az ajtók
ha bárhol bármi baj volt
később felejtés jött el
mindenre van feloldás
egyszer mindennek vége
gyásznak nő menedéke
gyógyít az idő folyvást

De ha formák zokognak
s nemzet szűz öle vérzik
hol arcod földézik
könnye fakad szobornak
s kövek színét a bánat
nehéz rozsdája marja
a jobb elindul balra
virágok szirma bágyad

Ki dajkáltad hazánkat
nem érhetsz soha véget
hiába hív enyészet
eleven óriás vagy
futva megyünk elébed
kétséged ne lehessen
rohanunk szélsébesen
nyájad szerte nem széled

Szívünk tiédre omlik
reszkessen még a tér is
hasztalan mind a fétis
nem égsz el soha csonkig
induló térd behajlik
de nem tér vissza töbe
hiányod száll belőle
s a béna ok kihajt itt

* József Attila emlékére.

Némulni volna óhaj
de ajkunkat megülted
igét frissít a nyűtt seb
mért sirassunk el ó jaj
hisz vak szemekbe révült
tekintet puha pázsit
melyen majd kivirágzik
hitünk ritmusa végül

Tudatod méhe tágu
eszméletünk is érik
repülhetsz fel az égig
hatalmad el nem árval
harsonáink megfújják
dalod megyünk előre
tőled kapunk erőre
halál hiába sújt rád

Csak nem elhagyni többé
harcodról nem letenni
van itt gondod ezernyi
hogy velünk így törődjél
szavaid hosszú sorba
vonuló igazgyöngyök
millió hangból öntött
gigászi lényed torka

Sin fölé aki görnyedt
hisz nem fért ronda korba
mégse dönthették romba
acélosizmú szörnyek
ki parancsolt az árnak
s jövőnket jól kimérte
hűségünk ne kimélje
költő! megyünk utánad!

Létet kioltó kínon
zengj győzedelmes hajrát
s korunkat úgy vezesd át
sok fényesívű hídon
hogy némuljon ki érti
lehet-e – habzó szájjal
se üvöltheti száz jaj –
hiányodat fölélni?

— PORTRÉ MŰLT IDŐBEN

A költőt sohasem szerette
csak aki várta, – messzirül.
Múltja: ünnep; jövője: fény
s jelenje mindig elmerül.

Nem tudott élni emberül.

Fiatalon a csendbe halkult,
rokkant korára harcra vágyott;
nyáron a hóról álmodott
s télen várta a délibábot.

JÖVŐ SUGÁRZÁSSAL

Kihül a gondolat
szó-futamok tánca
még mielőtt hangod
szűrve

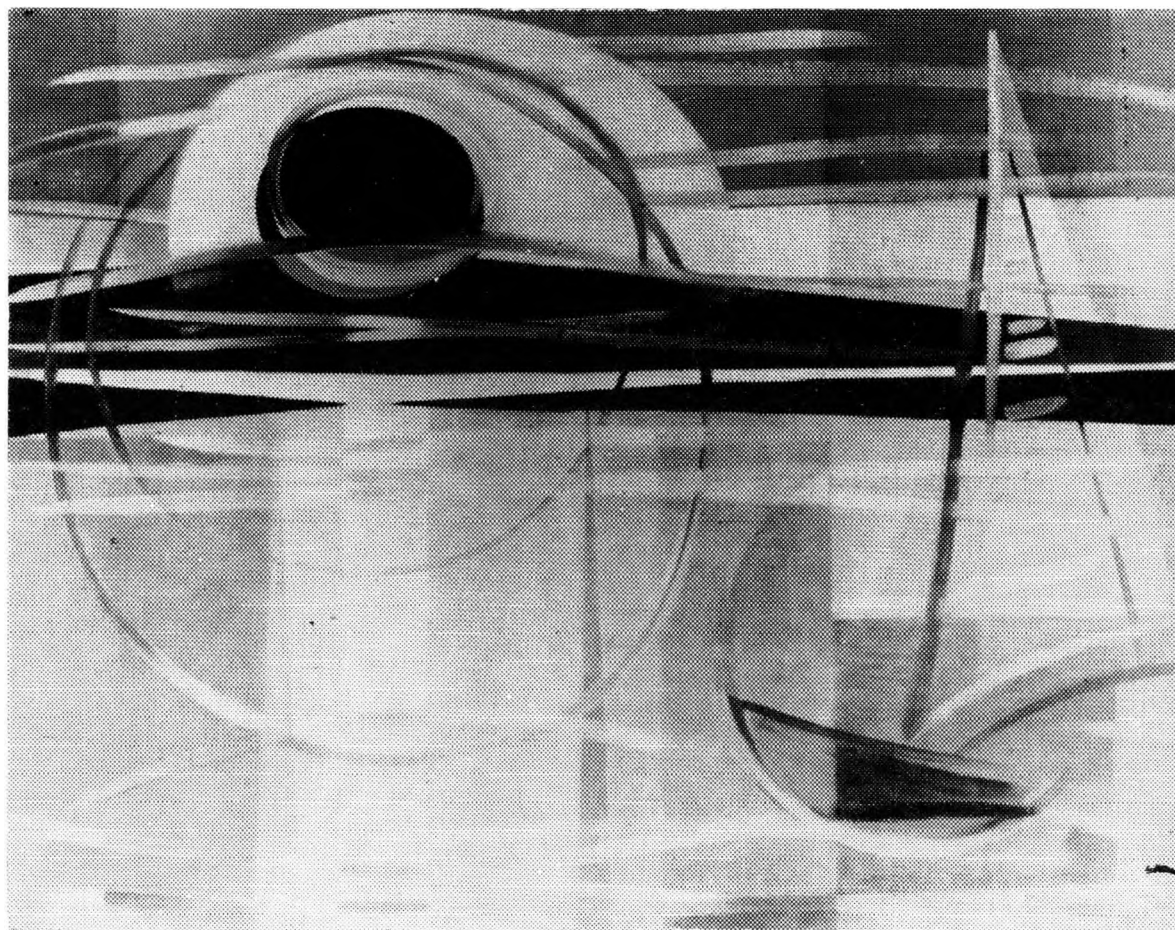
tűzve

fűzve

dallá szőné őket.
Friss remegés minden
parányok csatája
sejtek omló násza;
nincs idő skandálni
fehér rimbe rakni
piros dalba zárni.
Hogy a képek jönnek
ahogy elköszönnek
fogd betűbe mindet
s ne bándd hogyha furcsák.
Új és furcsa minden
földelő, csillagfény
sóhaj és újjongás
egy irammal szállnak.
Szavakat lüktetni
zengő sudarakba
annak szép igazán
mult bazaltok alatt
– jövő sugárzással
ki az emberért küzd.

SOLTRA ELEMÉR: Erdő

LANTOS FERENC: Naplemente

Alcser sorsdöntő éjszakája

A toronyház ötvenhat emeletes volt. A legfelső emeleten, két ablak között egy ötágú vörös neoncsillag szokott égni. Hat nap óta nem égett. A betonutciókon kellemtelen, szürke szél fújt, ebédután egy könnyű, piaci stráfkocsi kanyarodott be a térre, és a rövid, izgatott csendben egy ideig csak a kocsi száraz nyikorgását lehetett hallani. A lovakat az egész városban leölték, a kocsit egy lomha, bozontosfejű ember húzta, egész testével a rúdra támaszkodott, mintha nagy súlyokat cipelt volna a nyakában. A stráfkocsin egy lezárt deszkakoporsó feküdt, a koporsó mögött egymásba kapaszkodva, két idős ember haladt, a hozzátartozók. Egyszerűek voltak, nem énekeltek, nem volt könnyes a szemük, és úgy látszott, hogy a helyzet nem kelt bennük nyugtalanságot.

Alcser napok óta a toronyház ötödik emeletén teljesített szolgálatot. Az ablakból cyanakodva figyelte a stráfkocsit, a koporsót meg az öregembereket. Nem értette, hogy miért engedték be őket a lezárt útszakaszra, közben arra gondolt, hogy hideg és félelmetes az idei ősz, azután lassan visszahúzta a párkányról a géppisztolyt. Megvárta, amíg a kocsi áthaladt a téren, azután maga elé terítette a rajzot, amit az első nap készített. A rajz a toronyház előtti teret ábrázolta, a benyúló utcákkal, az erkélyekkel és a padláslablakkal.

Alcser feje egy modern rajzfigurára emlékeztetett, szögletes volt, s az első látásra ellenszenves. Eredetileg építész akart lenni, kőműves lett, és szeretne volna megőrizni jellegzetes belső vonásait. Ismerte, az alapvető, hogy legfontosabb mindig az elrendeződésekre ügyelni, akkor nem érheti nagy baj az embert, ő viszont állandóan a világba vágódott, imádta a sivatagokat, az indiánokat meg a földrajzot. Gyerekorában folyó szeretett volna lenni. Az Angyal utcában ő volt a legerősebb és a legigazságosabb, olyan felhőkarcolót akart építeni, mint az amerikai ENSZ-palota, és irigyelte azokat az embereket, akik megfontolt lelkivilággal rendelkeztek. Az utóbbi időben gyakran eszébe jutott az apja, akit nagyon szeretett, meg az a pillanat, amikor életében először megpróbált a talpára állni; a csomagokat már elvitte otthonról, elkészönt, amikor az apja utánaszólt a lépcsőházban.

- Tudod a jelszót?
- Hazudni nem szabad.

Alcser a látcsővel átpásztázta a közeli utcák bejáratát, meg a központi börtön tetőtezeit, azután lekuporodott a fal mellé, mert nagyon kimerültnek érezte magát. Arra gondolt, hogy át kellene aludni egy teljes éjszakát, valószínű, hogy ez mindent visszazökkentene a régi kerékvágásba, vagy ki kellene menni az anyjához a külvárosba, de tudta, hogy ezeket a pillanatnyi belső megingásokat nem szabad komolyan venni.

Napok óta lövöldöztek, sok volt a halott. Alcser szeretne tudni, hogy ki feküdt a koporsóban. A város teljesen kibillent megszokott egyensúlyából, az emberek elrohantak egymás mellett, időnként behúzódtak a kapuk alá, akinek volt fegyvere, az belelövöldözött a házakba meg az emberekbe, és az utcákat időnként fegyveres osztagok lepték el. Alcser az első órától kezdve a toronyházat védte, és ideges volt, ha a város különböző pontjai fölött meglátta a jellegzetes, kígyószerű füstöket. Ilyenkor úgy érezte, hogy összeomlik benne az akarat meg a türelem, és néhány korty pálinka segítségével igyekezett megszabadulni ezektől a kellemtelen, átmeneti érzésektől. Még másfél óra van a váltásig, gondolta, utána majd lemegy az alagsorba, a vaságyat a meleg fűtőcsövekhez húzza, nem is fog vacsorázni, pedig egész nap csak

egy üveg teát, meg egy csomag kétszersültet evett, ruhástól dől majd az ágyra, mint egy kidöntött fa, és megint a folyókról, az indiánokról és a sivatagokról fog álmodni.

Max a váltás előtt egy órával nyitott be, nehézkesen, állig felfegyverkezve. Fáradságnak látszott, mintha nagy távolságokból érkezett volna vissza. Alcser kihajolt az ablakon, nem örült, hogy Max megzavarta. A színek teljesen megsemmisültek, és a tér egy idő óta olyan, mintha minden nap vasárnap volna, gondolta szomorúan.

– Korán jöttél.

Max lerakta a felszerelését, és beleharapott egy darab kétszersültbe.

– Keresnek – mondta.

– Kicsoda?

– Egy ember. A főpostánál fogták el.

– Ellenforradalmár?

– Ki tudja ezt?

– Mit akar?

– Állandóan rád hivatkozik. Azt mondja, hogy ismer téged.

– Tudod a nevét?

– Nem kérdeztem.

– Hogy néz ki?

– Alacsony. Legalább egy hónapja nem borotválkozott.

Alcser felhúzta a szemöldökét, összehajtotta a rajzot, amit ő készített a toronyház előtti térről, azután a nyakába akasztotta a fegyvert, mintha azonnal le akart volna menni a pincébe, de egyelőre visszakuporodott a fal mellé.

– Mi van a főpostánál? – kérdezte.

Egy ideig csend volt, mintha véglegesen abbahagyták volna a beszélgetést, később gyengén megrezzentek az ablakok, a város alatt ismét megkezdődött a tűzérési tűz. Alcser feltápáskodott. Szeretett volna valamit mondani, de pillanatnyilag csak olyasmi jutott az eszébe, hogy öt éve tatarozták a főpostát, a művezető őt bízta meg a homlokzat finom díszével, de utálta az érzelmeskedést, különben is, amióta Max a szobában tartózkodott, egészen elfáradt. Szerette volna, ha a főpostánál elfogott ember összetéveszti valakivel. Csak az Angyal utcaiak ne, gondolta idegesen. Utoljára Comeniust látta a harmadik műtét után, a takaró a baloldalon erőtlenül besüpedt, nem szólt, csak az összegyűrődött takarót nézte, azután kétszer irt Flatonnak, de válasz nem érkezett, Kond temetésére nem tudott elmenni, mert előző délután 39.7 fokos ideglázt kapott, azután egy folyóiratban elolvasta Götz legfontosabb novelláját, amiből megértette, hogy hiába vágyódik a többiek után. Időnként végigment az Angyal utcán, de az Angyal utca időközben teljesen megváltozott, a nevét is megváltoztatták.

A szakállas a pincefalhoz támaszkodott.

– Nem ismer meg?

– Nem ismerem.

Alcser egy ideig szórakozottan figyelte a szakállas arcát, azután megpróbálta különböző szituációkba beállítani, hátha felismerhetővé válik ez a száraz, feltűnően lapos arc, a bizalmasan fürkésző homokszem.

– Ana sógora vagyok – mondta a szakállas.

Alcser megrezzent. Elfordította a fejét, mintha valaki fölényesen rávigyorgott volna, azután felbukkant benne egy feltűnően szép női szempár, szelíd, szürke szempár, felbukkant egy kockás szövetszoknya, meg ami benne volt, meg egy betonépület, amit tízmillióért építettek az Angyal utca végére, azon túl már csak a szürke homok volt, azután felbukkant a világ legostobább helyzete, ami a folyó északi ágában, egy kavicsos tisztáson játszódtott le.

Alcser a pinceablak erős vaspántjait nézte.

– Mit akar?

– Ő küldött.
– Miért hazudik?
– Nem hazudok. Ana egy idő óta nálunk lakik.
– Magát a főpostánál fogták el.
– Szerencsétlen helyzet; beleszaladtam egy járőrbe, és nem volt nálam igazolvány.

– Ez éppen elég.
– Segíteni akarok maguknak.

A szakállas közelebb lépett, homokszemét összehúzta, mintha a félhomályban valamit alaposan meg akart volna figyelni Alcser szögletes fején.

– Azt hiszi, hogy azokhoz tartozom? – kérdezte idegesen.

Alcser nem válaszolt. Nem értette, hogy miért nem érez haragot Ana iránt, csak egy kis áttetsző szomorúságot. Szerette volna megkérdezni, hogy férjhez ment-e a lány, de a szakállas nem engedte szóhoz jutni.

– Én világosan látom ennek a helyzetnek a végét. A felkelést maguk le fogják verni, ez természetes, és minden ott folytatódik majd, ahol tíz nappal ezelőtt abba maradt. De a halottak meg a felkelők hiányozni fognak. És valószínűleg azok is hiányozni fognak, akik segítséget adtak a felkeléshez...

Alcser a vaspántokat nézte, és egész véletlenül a bombákra gondolt.

– Én élni akarok! Továbbra is – folytatta a szakállas, és a hangja egy árnyalattal izgatottabb volt. – Nem akarok hiányozni! Be akarom bizonyítani, hogy magukhoz tartozom...

Alcser az ENSZ-palotáról szeretett volna valakivel beszélgetni. A szakállasra nézett. Egyszer bemutatták neki ezt a jellegzetesen lapos arcot, meg a homokszemeket, tulajdonképpen csak egy közömbös koccintás fűződött hozzá, meg egy névjegy, amin egy szlávhangzású név és egy hivatali foglalkozás szerepelt. Alcser sejtette, hogy a szakállas hazudik, minden kétséges és átlátszó volt, amit mondott, a főposta környékén két nap óta heves harcok dúltak, és az ostromgyűrűből egyelőre nem lehetett kijutni.

– A szomszédunkban fegyverraktár van – mondta a szakállas. – Nagy fegyverraktár. Egy egész alagsor. Le lehet fülelni az egész társaságot. Rendszeresen megfigyeltem őket, egy szuterén lakásban lakunk, az ablakból mindent pontosan látni lehet. Az éjszaka is hoztak egy nagyobb szállítmányt. Elvezetném oda magát, esetleg egy szakasz katonát is vihetnénk...

Alcser nem vette komolyan, amit a szakállas mondott, és a fölötteseinek nem tett említést a fegyverraktárról. Egy ideig a zárt betonudvaron mászkált, ideges volt, közben két teherautóval sebesülteket hoztak be a főposta meg a központi rádió környékéről, azután megvacsorázott, illetve csak evett néhány falatot, pedig nagyon éhes volt, azután lement az alagsorba, a vaságyra dőlt, érezte, hogy nagyon fáradt, és azt is érezte, hogy ebben az állapotban nagyon nehéz megtartani az eredeti jellemvonásokat. Anára gondolt, meg mindenféle nőkre, akik megfordultak az életében, időnként benyúlt a nadrágjába, végigsimított a testén, és az egész olyan volt, mintha évek óta nem lett volna nővel. Azután a kezét nézte, amin megint kiütött a mész, ettől súlyos bőrbetegséget lehet kapni, mondta neki egy asszisztensnő, és mély, tiszta vágyakozással gondolt arra az időre, amikor minden szombaton este ciklamenzakóban egy saxofonon játszott a vállalati zenekarban, izzadtan, a ritmus ideges bűvöletében, és időnként nagyon szerette volna elhinni, hogy vannak megbocsájtható aljasságok is. Azután nem bírta tovább, felkelt, pisztolyt dugott a zsebébe, kiment az utcára, és fel-tűnés nélkül eltűnt a házak között.

A hidépítők telephelyénél majdnem belekeveredett egy ostoba tűzharcba. A folyó túlsó partjáról rálóttek. Az utcákon teljes sötétség volt, az első naptól kezdve szünetelt a közvilágítás, és Alcser csak a torkolattűzek alapján tudott tájékozódni. A miniumos hídelemek közé húzódott. Könnyelműség ilyen helyzetben hidat építeni,

gondolta csüggedten, és minél tovább kuporgott a vasalkatrészek között, annál kellemetlenebbnek ítélte meg a szakállas megjelenését. Finom kód kezdett szitálni, és egy idő múlva a folyó túlsó partjáról egy géppuska is bekapcsolódott a tűzharcba. Alcser nem tudta megmagyarázni, hogy mi értelme van annak, ha egy szuterén lakásban megkeresi Anát, aki egy időben nagyon fontos helyet foglalt el az életében, és aki a szakállas megjelenése óta állandóan eszébe juttatja a kavicsos tisztást, meg egy csónakot, X-327 volt a rendszáma, meg a tehetetlen izgalmakat, és azokat a pillanatokot, amikor úgy érezte: van bátorsága bármit is elveszíteni.

A folyón túli géppuska megpásztázta az egyik rakparti bérház homlokzatát, a tompa, levegőtlen zaj sokáig a víz fölött lebegett.

Amikor megitták a negyedik konyakot, Ana az ujjával kis köröket kezdett rajzolni az asztalra, mintha nagyon zavarban lett volna, és várta, hogy valami történni fog közöttük.

– Beszélj az első szerelmedről – mondta később.

Alcsernek ekkor el kellett volna mondania a vékony amerikai filmszínésznőt, azután el kellett volna mondani az első konkrét szerelem történetét. Az állandó rakodómunkások a fronton voltak, és a téglagyár cigánylányokat alkalmazott a vagonrakáshoz. Sohase tudta meg a lány nevét, nem is volt fontos, körülbelül tizenöt éves lehetett, és kissé vaskos. Alcser egész délután a fékezőfülkében ült, és a lányt bámulta, a testrészek mozgását, erős lehet, gondolta izgatottan, és hallgatta, hogy a talpa alatt megröppant a törmelék. Még világos volt, amikor kiemelt egy csillét és belebújtak. Patakozott róluk a veriték, azután Alcser a csillét visszaemelte a helyére. Másnap a többiek a részleteket akarták hallani, sokan voltak, ráugrottak, leteperték, azután Panajot az arcába röhögött, és azt mondta: hazugság az egész, mert a cigánylányoknak nincs szűzhártyájuk.

Hat év múlva felépítették a tízmilliós kultúrpalotát, Ana megjelent az Angyal utcában, és Alcser úgy érezte, hogy minden ezen a ponton kezdődött el az életében.

– Szükségem van rád – mondta hosszú hallgatás után, a konyak ízére gondolt, mert pillanatnyilag ez volt a legkönnyebb, és Ana rövid, lakkozott körmeit nézte.

A lány nem válaszolt.

Alcser a pisztolyt visszadugta a zsebébe, mert fázott a keze.

Anát a szomszéd kerületből szerződtették az Angyal utcába. Barna volt, mint a finom alkonyatok, nagyszemű és fiatal. A kultúrpalotában az ő megjelenéséig az előadók csak a termelési volumenekről és az imperializmus jellemző sajátosságairól beszéltek. Ana behozta a kultúrpalotába a festőket, a költőket meg az orvosokat. A költők háromszögletű verseket szavaltak, a festők Picasso meg Klee képeit magyarázták az Angyal utcaiaknak, az orvosok pedig a bőrbetegségekről, a rákkutatásról és a házasság előtti orvosi vizsgálatok jelentőségéről beszéltek. Alcser az első időkben nem szerette a kultúrpalotát, úgy érezte, hogy túlságosan merev, kellemetlen színeivel, a kemény és hűvös lilákkal és az elmosódó szürkével megzavarta azt a férfias, kissé nyers, de a viszonylatokban is mindig őszinte jellegzetességet, ami az Angyal utcát kiemelte a többi utca közül. Azután egyszer egész véletlenül bement az előcsarnokba, tél volt és hideg, zavartan meállt egy rehasztal mellett, az épület hibáit figyelte, később odalépett hozzá egy pulóveres fiatalember, nagyjából egyidősek lehetek, és hivatalosan biccentett. Azt hittem, hogy a központból jöttél, átkozottul hasonlítasz a bábelőadóra, mondta később Alcsernek, azután a tévedésre megittak egy üveg pálinkánt, mert tényleg egyidősek voltak. A pulóveres amatőr alapon bábjátékokat rendezett az Angyal utcai gyerekeknek, az emeleten lakott egy betonszobában, eredetileg ez a gépész fülkéje volt, a pulóveres a fizetéséből szakkönyveket meg lemezeket szokott vásárolni, volt egy öreg villanymelegítője, és néhány nappal később Anát bemutatva Alcsernek, Ana és Alcser kapcsolatában tulajdonképpen csak két fontos mozzanat történt. Az első nem sokkal a megismerkedés után, az a bizonyos negyedik konyak, amikor Alcsernek az első szerelméről kellett volna beszélni, de szégyelte

magát, és hazugságok helyett azt mondta: szüksége van a lányra. A másik fontos mozzanat másfél évvel később történt. Ana szombaton délelőtt kiment Alcserhez az építkezésre.

- Tudsz evezni? – kérdezte a lány.
- Tudok, de nincs hajóm.
- A meteorosoktól tudok szerezni.
- És akkor?
- Holnap kimehetnénk a Dunára.

A kőművesek félre nem érthető malacságokat ordítottak az állványokon, Alcser tudta, hogy a helyzet pillanatokon belül tarthatatlanná válik, izgatott volt, eszébe jutottak a híresztelések, hogy Ana egy evezőssel jár, aki állítólag tagja a válogatott keretnek, a pulóveres szerint éjszakára is kint szoktak maradni a vizen, de Alcser nem a lányt, nem a fiút, hanem a hajókat okolta.

- Kimehetünk – mondta dühösen, és felnézett az állványokra.
- De egész napra.
- Van időm.
- Hétkor a meteorosok csónakháza fölött találkozunk.

Alcser egész éjszaka hánykolódott, gyűlölte a hajókat, gyűlölte az ígéreteket, gyűlölte a sivatagokat meg az indiánokat, állandóan arra gondolt, hogy évek óta egy fontos pillanatra vár, amikor cselekedni fog, mert huszonöt éves volt, és valamire fel kellett tennie az életét, tisztán, higgadtan, mint egy dolgozatot; Panajot politikus lett, Pantó tüzértiszt, Götz novellákat írt, Szix a nők után futkosott, azután eszébe jutott Comenius, akinek levágták a lábát, Kond belehalt a háborúba, a Szénmosót legázolta egy különvonat, és az ENSZ-palotát mások építették föl. Mindenki áldozat lesz közöttünk, hajtogatta Flaton egy összejövetelen, ennek a nemzedéknek ez a feladata. Alcsernek eszébe jutott, hogy egyszer nagy bűnt követett el az anvíával szemben, nem mert hazamenni, nagyon szégyelte magát, írt neki egy bocsánatkérő levelet, de nem küldte el, két év múlva felbontotta és elolvasta: átkozottul üres és közönyös levél volt, és Alcser nem értette meg, hogy mitől lett ilyen, mintha kioperálták volna belőle az idegeket. Esett az eső, amikor a bombázógépek végleg elmentek. Fontos eső volt, tavaszi, nem lehetett elfelejteni. Alcsert behívták egy piros épületbe, ünnep volt, az asztalfőn egy nagyöklű ember ült és mosolygott, elénekelték az Internacionálét, mindenki elérzékenyült, a mázoló, a fűtők, a hidászok, a kőművesek, azután Alcsert odahívták az asztalhoz.

- A szívedre van szükség, fiú!
- Mindent odaadok.

Egy idő múlva megváltoztak a körülmények, az eső már alig esett, és a nagyöklű ember már nem mosolygott.

- Mit adtál? – kérdezte.
- Mindent.
- Kinek adtad?
- Az Angyal utcának.

A nagyöklű bizalmatlanul végigmérte Alcsert, később mindenki bizalmatlanul végigmérte, és minden kétségbeejtően befejezetlen volt.

Reggel esett az eső. Ana a csónakház mögött vette föl a fürdőruhát, a csónak rendszáma X-327 volt, azután elindultak. Fölfelé eveztek. Alcser gépies mozdulattal kerülgette a veszélyesebb zónákat, jól ismerte a folyót, időnként szórakozottan a homokos partvonalat nézegette, meg a gömbfejű fákat, és érezte, hogy ez a nap fontos mozzanat lesz az életében. Délben kikötöttek a kavicsos tisztásnál, fönt a folyó északi ágában, Alcser a csónakot félig kihúzta a partra, egy ideig közömbösen a vizet nézte, a lány kiterített egy pokrócot, konzervet ettek, és megittak egy üveg bort. A déli ágról áthallatszott egy hajókürt, a fejük fölött időnként megmozdultak a fák, és az egész helyzetben volt valami utánozhatatlan.

- Te nem szoktál indiánokkal álmodni? – kérdezte Alcser.

A lány nem felelt, ismerte Alcser indiánjait, tulajdonképpen mindig felidegesítették ezek a névtelen, rézbőrű alakok, de most nem szólt, nagyon magányosnak érezte magát, és szerette volna, ha a fiú közelebb húzódik hozzá.

Alcser hanyatt feküdt a kavicson, pillanatnyilag nem érdekelték a sivatagok meg az indiánok, de valamit mondani kellett, és nem akarta még egyszer megismételni, hogy szüksége van a lányra.

– És is tagja lehetnék egy válogatott keretnek – mondta később dühösen.

A lány a fákat nézte.

– Biztos.

– Egyszer leugrottam egy ezüstszerű hidról.

– Megütötted magad?

– Elájultam.

Hallgattak, azután Alcser felült és Anát nézte, aki meztelenül feküdt a pokrócon, a kezét keresztbe fonta a testén és nem volt zavarban, furcsán, szoborszerűen mosolygott, és olyan volt, mint egy elsőosztályú fotomodell. Alcser nem lepte meg a helyzet, mintha várta volna, hogy a közöttük lévő másfél éves feszültséget csak így lehet megoldani. Kissé zavarta a szoborszerű mosoly, azután a lányra dőlt, egy ideig elkeseredetten szorongatta, de a testében nem tudtak feloldódni az izgatott görcsök, ez a szenvedés több mint félóráig tartott, azután visszafordult a kavicsra, mozdulatlanul, mintha meghalt volna. Tudta, hogy nem beteg, de ebben a helyzetben erről nem lehetett beszélni. Ana később felöltözött, összecsomagolt, megvárta, amíg Alcser előkészítette a hajót, a folyó sodrában haladtak hazafelé, a lány időnként belemártotta a kezét a vízbe, egész úton hallgatott és szoborszerűen mosolygott. Azt hiszi, hogy impotens vagyok, gondolta Alcser idegesen, és legszívesebben felborította volna a csónakot, de tudták, hogy kettőjük között egészen másról van szó.

Három évig nem találkoztak.

A torkolattüzek kialudtak, Alcser kimászott a hídemelek közül, mindenütt a fal mellett ment, időnként behúzódott a kapuk alá és hallgatózott, megpróbált tájékozódni, azután egy lépcsőházban gyufát gyújtott, és a névjegyzékben megkereste a szakállas nevét.

Ana nyitott ajtót, egyedül volt a lakásban. A kezét az arcához emelte, mintha valamit gyorsan le akart volna törölni. Nem volt meglepődve, inkább elégedetlen volt, mintha túlságosan hosszú idő óta várta volna Alcser. Átment a másik szobába, intett Alcsernek, hogy zárja be kulcsra az ajtót, azután meggyújtott egy kékernyős lámpát, ami Alcsernek eszébe juttatta a bombázásokat és megborzosgott. Vörös gombafeje van és lefogyott, mintha sokáig éheztek volna, gondolta Alcser, azután végigdőlt az egyik ágyon. Igyekezett könnyed és szemtelen lenni, de ideges volt.

Mind a ketten az X-327-es egypárevezőre gondoltak.

Ana az ablaknál állt, kissé elhúzta a függönyt, mintha valakinek jelt akart volna adni.

– Vársz valakit? – kérdezte Alcser.

– Itt maradhatsz.

Megvastagodott a hangja, tűnődött Alcser, érezte a helyzet egyoldalúságát, de már késő volt; látta, hogy a lány szívet tesz a tűzre, eloltja a kékernyős lámpát, azután nagyon hosszú idő telt el. Alcser szerette volna, ha valaki megkérdezi tőle, hogy boldog-e most, és azt válaszolhatta volna, hogy nem, vagy egyáltalán: valamit kérdezhetett volna, esetleg azt, hogy mi lett a válogatott evezőssel, vagy igaz-e, hogy a 46. szélességi foktól északra a nők többsége frigid vagy akármit, és szerette volna, ha valaki villanyt gyújt, de nem a kékernyős lámpát.

– Nálunk van a sógorod – mondta később.

Ana nem válaszolt rögtön, a lajhárszerű felhőkre gondolt, amik novemberben a városokra szoktak feküdni, azután a sötétben megmosdott, felöltözött, majd meggyújtotta a kékernyős lámpát.

– A sógorom még reggel elment. Azt mondta, hogy megpróbál áttörni a főpostai blokádon.

- Te küldted?
- Miért küldtem volna?

Alcser hanyatt feküdt az ágyon, a karját keresztbe fűzte a feje alatt, és igyekezett meggyőzni magát, hogy minden, ami kettőjük kapcsolatában eddig nehéznek és fájdalmasnak látszott, az csak ostoba, ideges túlzás volt.

A lány az ágy szélére ült.

- Meg vannak még az indiánjaid?

Alcser becsukta a szemét. Utálta a kék fényeket. A cipője a kályha mellett száradt, mert a hidelemek között teljesen átázott, a pisztolyt a párna alá dugta. Valamit feltétlenül inni kellene, gondolta. Ideges volt, és szomorú, tudta, hogy az indiánokkal előbb utóbb le kell számolni, lehetséges, hogy sohase fog az indiánokról beszélni; az Angyal utca mögött beépítették a szürke homokot, az embereknek az utóbbi időben rezervátumokra, kávéházakra, meg szabályos bemutatkozásokra volt szükségük, és hiába mondta volna el, hogy az éjszaka álmában a Tomasha-völgyben járt az indiánok között, 146 méterre a tengerszint alatt, és egy ócska hőmérővel lemérték a világ eddigi legnagyobb nyári melegét; az emberek hümmögve furcsákat gondoltak volna.

- Megöltem az indiánjaimat - morogta kedvetlenül. - Most boldog vagy?

Ana ekkor gyengéden megsimogatta, mintha Alcser egy kisfiú lett volna, akit megijesztettek a villámok.

- Amerikába fogok menni - mondta.
- Mit fogsz ott csinálni?

A lány idegesen felnevetett.

- Mindenki el akar innen menni.

Alcser a lába elé nézett, zavart volt, és friss levegő után vágyódott.

- Pedig sokáig meg mertem volna esküdni - morogta és titokzatosan mosolygott - hogy vannak indiánok. Meg mertem volna esküdni...

Ana az arcához emelte a kezét.

- Nem érted? Elmegyünk innen, mert meggyűlöltek azt a pontot, amit kijelöltek a számunkra. Neked is egy pont, nekem is, neki is, mindenkinek egy pont, és ott áldjon vagy verjen a sors keze. Nem mozdulhatsz. Nem lehetsz se több, se kevesebb. Gyűlölöm ezt a pontot! El akarok innen menni!

Ana egy ideig a hajókra, meg az evezősökre gondolt. Meg a háromszögletű versekre.

- Azt hiszed, hogy lesz itt még valami? - kérdezte később fáradtan.

- Miért ne lenne? Tízmillióan voltunk! - mondta Alcser dühösen. Valamit mondani akart még a félelmekről meg a kötelezettségekről, meg arról, hogy az ember állandóan és rendületlenül keresi a nagy célokat, különböző fontos terveket kovácsol, cselekedni akar, jobbat akar, nagyobb biztonságot akar, esetleg Reykjavíkba akar menni, mert lehetséges, hogy Reykjavíknál van a világ közepe, az ember szeretne feljutni a legmagasabb csúcshoz, ahol a boldogság van, azután lassan kezdi megérteni, hogy Reykjavík kétségbeesetten messze van, az utazáshoz különböző feltételekre van szükség, egyébként is: Reykjavíkban csak ötmillió, vagy tízmillió ember élhet, de nem mindenki, és az emberek nagy többsége az állványokon, a tantermekben, meg az íróasztaloknál, a kis ügyetlen szükségletekben éli le az életét. Alcser felállt, tudta, hogy nem sok értelmük van az ilyen beszélgetéseknek. Begombolta a ruháját. Nagyon szomjas volt. Leoltotta a villanyt, mintha az utcáról gyanús zajokat hallott volna, azután az ablakhoz ment, és elhúzta a függönyt.

- Ott szemben, abban a házban van a fegyverraktár? - kérdezte.

Hosszú volt a csend.

- Honnan tudod?

- Gondoltam.

Ana izgatott volt, mintha beszorították volna egy sarokba.

- Százezer fegyverük van - mondta idegesen. - Lehet, hogy egymillió. Minden éjszaka teherautókkal hozzák Ausztria felől.

Felugrott, végigrohant a szobán, szembe fordult Alcserrel.

– De én nem vagyok áruló, érted?

Alcser a szemben lévő házat nézte, aminek az árnyéka nyomasztóan a fejére fektült, de nem félt.

– Értem. Amerikába mész. De nem az indiánokhoz – mondta fáradtan, és elengedte a függönyt. Nem izgatták az indiánok. Nem izgatták az amerikai városok. Az evezősök sem izgatták. Világosan látta, hogy ebben a helyzetben a legbonyolultabb pillanatok bukkannak föl az emberekben, és minden lehetőséggel számolni kell.

A lány az előszoba ajtóban elébe állt.

– Ne menj vissza a toronyházba!

– Reggel hétkor le kell váltani Maxot.

– Ne menj vissza, ha élni akarsz! Reggel minden erőt a toronyházhoz küldenek.

Furcsa, hogy Max egész idő alatt egyszer se jutott az eszébe, gondolta, azután félre tolta a lányt az útból.

A városban éjszaka kijárási tilalom volt.

Esett az eső. Alcser rövidesen átázott. Az egyik fiú így halt meg a tanonciskolában, ostoba halál, gondolta, forró rumos teák után vágyódott, és szerette volna tudni, hogy mennyi az idő, de nem volt órája. Nagy szürke alak ment át az utcán, időnként megállt, hallgatózott, az éjszaka dzsungelszerű suhogásait figyelte, azután mielőtt átért volna a túlsó oldalra, egy zseblámpa fénye rácsapott az arcára, keményen és váratlanul, mint a torkolatűz. A közelben pisztoly dörrent, Alcser látta, hogy a nagy szürke alak megcsúszik a vizes kövön, elvágódott, de nem ordított, mintha gyakorlott gengszterek kezébe került volna, majd szörványos lövöldözés kezdődött. Alcser megvárta, amíg a szürke alakot bevonszolták egy kapu alá. Állandóan a koncentrált támadás járt az eszében, amit reggel a toronyház ellen fognak indítani. Felidegesítették a lehetőségek. Szürke bombák, iszapszag, üvöltözések. Az anyja a külvárosban aludt egy fehér vaságyon, és a feje fölött egy Szűz Mária kép lógott, hetek óta panaszkodott, hogy megrepedt a fal. Ki kellene hozzá menni, gondolta Alcser. A szája elé tartotta a kezét, és halkán köhögött. Egy időre elfelejtené a szürke bombákat, meg az ENSZ-csapatokat. Jelenleg Max volt szolgálatban, és ez megnyugtatta. Reggel hétkor kell leváltani, de előfordulhat, hogy nem váltja le. Kilenc órára rommá lőhetik az egész házat. Az emlékezet füstjeiből felbukkant a nagyöklű ember, és Alcser elszégyelte magát.

Tavaszi szél zuhogott az eső, pedig november volt. Behúzódott egy kapu alá, és gyufát gyújtott. A fal mellett egy ember kuporgott, a fejét mélyen behúzta a télikabát gallérjába, mintha alattomos ütésekre számított volna. Alcser odahajolt.

– Rosszul van?

Az ember egy pillanatra megemelte a fejét, de a gyufa Alcser körmére égett.

– Miért nem hagyják abba? – kiáltozott a télikabátos. – Megint újrakezdik? Mindig újra kezdik?

– Ebben a házban lakik?

– Semmi köze hozzá, hogy hol lakom!

Alcser minden lehetőségre felkészülve, kivette a pisztolyt a zsebéből.

Az ember megmozdult.

– Fel akar kelni? – kérdezte Alcser.

– Igen, de ne gyújtson gyufát.

Alcser ekkor gondolt először arra, hogy esetleg figyelik. Tulajdonképpen az egész úton vigyázatlan volt, nem tartotta be az alapvető életvédelmi szabályokat. A testében ideges csomók keletkeztek, kellemetlen vonalakkal egymásután felbukkantak előtte az Angyal utcaiak, akik esküdni mertek voltak, hogy Alcser sohase fél.

Az ember lassan feltápáskodott, Alcser a nehézkes, asztmás mozgásból arra következtetett, hogy legalább hatvan éves.

– Délután egy horogkeresztes zászlót vittek végig ezen az utcán – mondta a télikabátos.

Alcser hallgatott. Utálta a horogkeresztes zászlókat. Hallott a város különböző pontjain felbukkanó horogkeresztes zászlókról, meg a bestiálisan legyilkolt kommunistákról, megint eszébe jutott a nagyöklű, ideges volt, kilépett a cipőjéből, megtapogatta a lábát, vizes volt, otthon legalább három pár száraz cipőm van, gondolta dühösen.

Az ember megfogta Alcser karját.

– Miért hagyták? Nem volt egy ember, aki kitépje a kezükből, vagy lelőjje őket?

– Bizony. Meghaltak a hősök – morogta Alcser szomorúan, és az indiánokra gondolt.

Az ember a falszöglet mögül óvatosan kinézett, de nem sokat lehetett látni, mert sötét volt. Az ember madárcarca csak egy szürke foltnak látszott a homályban. Egy ideig nézelődött, örült, hogy az eső az arcára esik, azután visszahúzódott.

– A koncentrációs táborban százezer horogkeresztes zászlót láttam – mondta szomorúan. – De lehet, hogy egy millió volt.

– Maga zsidó?

– Az vagyok.

– A maga családja is meghalt?

– Mindenki meghalt.

Ellenőrizhetetlen kijelentések, gondolta Alcser, és nem tudta pontosan, hogy miért szomorú, esetleg azért, mert mindenki meghalt, mindenki ezt mondja, talán mert így nemcsak megható, de észre is téríti az embereket, de Alcser titokban sohase hitte el, hogy mindenki meghalt. Az egyik barátjánál egyszer felszedett egy zsidólányt, hazavitte a lakására, megittak egy üveg bort, az apja a tüdejével a kórházban feküdt, a lány egész idő alatt ideges volt, és gyanakvó, mert tapasztalatból tudta, hogy a fiúk már az előszobában neki szoktak esni, Alcser viszont csak ült, ivott, forgatta a fejét, mindenfélét kérdezett, ezeknek a kérdéseknek semmi közük se volt a borhoz meg a helyzethez. Időnként a lányra nézett, és eszébe jutottak a képek meg a történetek Auschwitzról, nagyon ideges lett és szégyellte magát, mintha mindennek ő lett volna az oka. A gyűlöletet kereste a lány szemében, de ez a lány nem értett a gyűlölethez. Alcsernek nagy lelkiismeretfurdalása volt, mintha ő lett volna Eichmann segédtszjtje, de ő akkor még a téglagyári gödörben ugrált a többiekkel, és rövidnadrágja volt. Néhány perc alatt megivott még egy üveg bort, azután elzavarta a lányt.

A madárfejű megint kinézett az utcára, mintha türelmetlen lett volna. A mozgásából arra lehetett következtetni, hogy időközben kissé felbátorodott, és esetleg szeretné elhagyni a kapualjat. Egy katonai páncélautó nagy sebességgel elrobogott előttük. Alcser megismerte a páncélkocsit, izgult érte, számolni kezdte a másodperceket, tizenharc, tizenkilenc, azután megnyugodva a falhoz támaszkodott.

– A sógorom a központi statisztikában dolgozik – mondta a madárfejű, mintha egy hosszú csendet tört volna meg. – Tőle tudom, hogy a háború alatt a Gestapo Magyarországon kapta a legtöbb feljelentést.

Hazudik, gondolta Alcser dühösen, és ebben a pillanatban nem bánta volna, ha odalőne a kapu alá. Sokáig tűnődött. Mindenféle jellegtelen apróság, eszébe jutott, mintha hosszú idő óta kutatott volna valami után az emlékezetében: a gyerekkori nagy fáradtságok, egyszer kivédett egy tizenegyest, a fiúk egész este ölegették, azután nyár volt, előző télen azt hitték, hogy soha többé nem lesz nyár, vadak voltak és szerettek erőszakoskodni, a gödrökben megemelkedett a víz, bele lehetett fulladni, a háborúban kisiklott csillék pusztá szórakozásból visszarakták a vágányokra, körüljárták Zarah Leanderék rombadőlt házát, azután leültek a salakhegy közelében és a kémények füstjét várták.

Szix felállt, mögötte kékszínű volt a hideg salakhegy.

– Bizonyítsd be! – kiáltotta.

A többiek izgatottan vigyorogtak, sejtették, hogy rendkívüli dolgokra lehet számítani, és szorosan körülfogták őket.

Szix közelebb lépett, és Alcser sápadt arcát figyelte.

– Én szerzek neked egy jordánt – mondta.

– Ne jordánozz!

Valaki hangosan felröhögött.

– Mondhatod úgyis, hogy Jeruzsálem!

Többen felröhögtek.

– Dominus vobiscum.

– Mea culpa.

Alcser előre ugrott, és megmarkolta Götz mellén a kabátot.

– Állatok! – ordította.

– Ne állatozz, hanem bizonyítsd be!

– Véd meg őket, Alcser!

Szix fölényes volt.

– Én idehozom neked a legerősebbet. Az egész városban ez a legerősebb zsidógyerek. Ha meg tud téged verni, akkor hiszek neked.

Alcser testén forróság csapott át, mintha pálinkát ivott volna.

– Volt egy profi boxbajnok Amerikában, biztosan tudom, hogy...

Pantó közbe szólt.

– És ha nem tudja megverni Alcser?

– Akkor mi nyertünk, és a jordánt leugratjuk az ezüsthídról.

A fiúk arca hideg volt, és halálosan komoly.

– És ha Alcser nem verekszik majd tiszta erőből?

Szix vállat vont.

– Esetleg megvereti magát – mondta és Alcserre nézett. – Eddig még úgyse verte meg senki...

Visszalépni már nem lehetett. Alcser nem félt, de tudta, hogy az Angyal utcában és az agyaggödörben minden szónak és minden lépésnek halálosan komoly súlya van. A kis Braunra gondolt, akit nagyon sajnált, Szix arcát nézte, és szerette volna tudni, hogy milyen lehet ez az arc, ha nem látják. Alcser hetek óta betegeskedett, lesoványodott, bizonytalan, fárasztó izgalmak kínozták, tulajdonképpen ebbe a helyzetbe is a bizonytalanság sodorta bele, ezenkívül az apja ebben az időben kezdett vért köpni, és ebben az időben dőlt el véglegesen, hogy Alcser nem lehet építész, tehát a második ENSZ-palotát is mások fogják felépíteni. Az ezüstszerű hid és a víz között legalább tizenharméteres távolság volt. Alcser titokban többször le akart ugrani, időnként végigsétált a hídon, a korlátra támaszkodott, a vizet nézte, ami iszapos lassúsággal mozgott alatta, és nagyon szeretett volna olyan bátor lenni, hogy egyszer a többiek előtt leveesse magát a mélybe.

Az ütközetet az anyagbányában bonyolították le.

Alcsernek pontosan kidolgozott taktikája volt, tudta, hogy valamit fel kell áldoznia ebben a küzdelemben.

Sokáig készülődtek.

Az ellenfél, egy nagy szeplős fiú, legalább hetven kilós, kissé megilletődötten topogott Szix mellett. Szix kétszer is bedörzsölte a szeplős tenyerét agyagporral. Alcser nem értette, hogy miért van erre szükség, de nem törődött a ceremóniákkal. Mindenki a szeplős mellett ugrált, megtapogatták, időnként belecsejttek, mintha fel akarták volna dühösíteni.

Alcser mellett csak Flaton állt. Ő is bekente porral Alcser tenyerét, de nem tudta megmagyarázni, hogy miért van erre szükség. Flaton megfontolt volt és gondterhelt, mint egy menedzser, aki fölött nehéz idők járnak, és az utolsó pillanatban megmondta Alcsernek, hogy egy használt biciklit ígértek a zsidógyereknek, aki állítólag a liget környékére való, de nem biztos, hogy ez a legerősebb, és az ezüsthídról egyelőre semmit se tud.

Alcser a sípszó után azonnal a szeplős szeme fölé ütött, hogy feldühösítse. A szeplős megrázta a fejét, egy pillanatig Szixre nézett, mintha egy megbeszélte jelle várt volna, azután bizonytalan rohammal elindult. Alcser elhajolt és megint ütött. A szeplős megingott, erős ütés volt, nehezen nyerte vissza az egyensúlyát, azután belekaszált a levegőbe. Egy kirajzolt kör közepén álltak. Alcser ideges volt, háromszor teljesen szabadon hagyta az arcát, hogy a szeplős könnyen eltalálhassa, azután beleharapott a szájába, a szája vérezni kezdett, azután a szeplős szemébe nézett, elkapta a pillantását, és megértette, hogy aljasságot követ el. A többiek ordítottak. A szeplős felfehért a félelemtől, a mozgása egyre görcsösebb lett, és a balkarját messze kinyújtotta, mintha meg akart volna támaszkodni. Alcser dühében sírni szeretett volna, úgy érezte, hogy egy idő óta az egész világon halálosan komoly csend van, mert mindenki észrevette, hogy valami fontosat elloptak tőle, lehetséges, hogy az apját, vagy talán egyenesen a napot lopták el tőle. A többiek egymásba kapaszkodtak és ordítottak. Ekkor Alcser előre lendült.

– Te állat! – kiáltotta, vagy csak kiáltani akarta a szeplősnek, akit ezekben a pillanatokban halálosan gyűlölt, az ezüstszerű hidra gondolt, innen távolról úgy látszott, hogy a híd a levegőben lebeg, mintha éppen most robbantották volna föl, azután ütött, ütött, ötvenig számolta az ütések, azután a szeplős ledőlt az agyagra, mozdulatlanul. Alcser egy ideig ott állt fölötte, később átvágott az agyagbányán, meg a téglagvári épületek között. A többiek távolabbról követték, de már nem ordítottak, mintha elfáradtak volna. Alcser egyszer se nézett vissza, felment az ezüsthidra, a híd közepén átmászott a korláton, és a vízbe ugrott. Amikor eszmélethez tért, hányingere volt, és úgy érezte, mintha sok nyershalat evett volna. A fejénél Flaton kuporgott, a többiek figyeltek, akik kissé távolabb álltak és mindenfélét ordítottak. Alcser megfogta Flaton karját, és intett neki, hogy hajoljon közelebb, mert mondani akart valamit.

– Hallgass! Hős vagy! – morogta Flaton.

Alcser felkönyökölt, de nem szólt, észrevette, hogy Flaton nem figyel oda.

Feltámadt a szél. Hideg volt. A madárfejű megszorította Alcser karját.

– Miért hagyták? Nem volt egy ember, aki kitépje a kezükből, vagy lelője őket...

Alcser a madárfejű arcába nézett, várta a pillanatot, amikor zavarba jön, és elfordítja a fejét, azután átvágott a sötét, vizes utcákon, nem törődött a torkolat-tüzekkel, és a hidépítők telephelyétől körülbelül másfél kilométerrel északra ért ki a folyóhoz, egy kiégett szálloda alatt. Lement a rakpart alsó lépcsőjéig és lekuporodott, mintha inni akart volna a piszkos vízből. Arra gondolt, hogy az Angyal utca nem lesz többé, meg arra, hogy gyerekkorában folyó szeretett volna lenni, és nem értette, hogy miért ragaszkodik olyan görcsösen ehhez az utcához meg a barátaihoz. Előző évben egy iskoláslány kopogott be hozzájuk, az anyja egy ruhával letörölte a konyhaasztalt, meg a széket, a kislány illedelmesen leült, szétnyitott egy kockás füzetet, és azt kérdezte Alcsertől, hogy mit tud a felszabadulásról, meg az Angyal utcáról? Az anyja a kredenchez dőlt, időnként halkan megköszönte a torkát, mintha észébe akart volna juttatni valamit, de Alcser hallgatott, és szórakozottan nézte a kockás füzetet. Kilencen voltak, egy időben meg tudtak volna halni ezért az utcáért, megesküdték, hogy ez az utca a legdrágább és legszentebb darabja Európának. Elmondhatta volna, hogy alkonyat előtt tódultak be a szovjet katonák az Angyal utcába, a folyó felől jöttek, sárosak voltak, egymásba kapaszkodtak, az árnyékuk hosszú volt, és amikor befordultak az utcába, kissé meg is előzte őket. Azután autók között jöttek, és a kékeszínű füstön át alig látszódtak az arcok. Beszállásoltak. Holnap tovább indulunk Berlinbe, mondták, és barátságosan hátra verekgették az angyalutcaiakat, azután a benzines kannákban bort hoztak, sokáig ittak az elsőtétített ablakok mögött, meg a pincékben, feltűnően nyugodtak voltak, és állandóan Berlint emlegették. Másnap reggel Fortunának előtt halva találták az egyik főhadnagyot. Összehúzóda feküdt a járda szélén, mintha fázott volna. A katonai orvos megforgatta. Alattomosan, hátulról szúrták le a főhadnagyot, de feltűnően kevés volt alatta a vér, mintha a holttestet máshonnan hozták volna az Angyal utcába. Az

angyalutcaiak körülállták a halottat. Fiatal volt és jól ápolt. Azután egymásra néztek, a szemükben tiszta szomorúságok húzódtak át, és tudták, hogy ezután a megtorlás következik. A katonák kimentek a szobákból az udvarokba, meg föl a padlásra, és nem említették többé Berlint. A parancsnok rövid megbeszélés után kiadta az utasítást: tizenöt éves kortól kezdve mindenkit ki kell terelni az utcára. Alcserék is ott álltak a hosszú ötös oszlopban, éppen tizenöt évesek voltak, még inteni se tudtak egymásnak, és nagyon idegesítette őket a legyilkolt főhadnagy, sejtették, hogy nagy szükségük lett volna a bizalomra, amit ezzel a gyilkossággal elveszítettek.

A sorok mellett géppisztolyos katonák cirkáltak. Nagyon hosszú, órákig tartó hideg csend volt, azt lehetett hinni, hogy mindennek vége van. Az arcok tiszták, de kissé fáradtak voltak. A parancsnok egymásután szemügyre vette az arcokat, de nem bolygult velük, idegességében elkeskenyült a szája, volt akit hosszabban, megfontoltabban nézett, de az arcok nem mozdultak.

A parancsnok bement az egyik házba. Délben kijött néhány percre. Alcser az első sorban állt, és esküdni mert volna, hogy legalább öt kilót lefogyott.

– Ha egy órán belül nem jelentkezik a gyilkos, megtizedeltetem magukat! – kiáltozott dühösen, azután visszament.

Hatvan perc múlva az öreg Dokkos kilépett az oszlopból, és elindult a parancsnoki szálláshely felé. A botja egyenletesen kopogott az aszfalton. Beesett, füstös arc, a fejét felemelte, de nem nézett a többiekre, és így a szeméből semmit se lehetett kiolvasni. Az öreg harminc évig angol tartályhajókkal járta a tengereket, mindenütt megfordult, ahol egy jó matróznak meg kellett fordulnia, időnként a nagyforgalmú nemzetközi kikötőkből képeslapokat küldött az Angyal utcának, véletlenszerűen válogatta ki a neveket, aki éppen eszébe jutott a szomszédok közül, mert se felesége, se gyereke nem volt, előfordult, hogy a képeslapra elfelejtett bélyeget ragasztani, vagy nem volt egy centje se, és portósan küldte, de az angyalutcaiak mindig kiváltották ezeket a lapokat. Azután a Dokkos kezdett öregedni, és az angol hajótársaság orvosa eltanácsolta az óceánokról. Egy ideig a folyami uszályokon dolgozott, termésköveket szállítottak, azután az uszályokról is kiöregedett, és egy idő óta már csak az a mellékes körülmény kötötte össze a hajókkal, hogy ha csak tehette, mindig a folyó közelében tartózkodott.

A parancsnok végignézett az embereken, azután az előtte ácsorgó öreg, görbelébű tengerészen, de nem tudott gyűlölettel nézni, valami különös szomorúság úszott a szemében. Egyetlen pillanat alatt átvillantak benne a háború legnehezebb helyzetei, a légnyomások, három hónapig nem tudott beszélni, egy szanitéc kilométereken átvonszolta a sárban, hogy megmenthesse az életét, arra gondolt, hogy volt két fia, volt jókedve, és volt idő, amikor azt hitte, hogy a gyilkosságokat az olyan városokban szokták elkövetni, amik nem szerepelnek a térképeken.

Ráordított a Dokkosra.

– Hány éves vagy?

– Hatvanöt.

Megmarkolta az öreg mellén a kabátot, és megrázta.

– Agyonlővöttek.

– Tudom.

Alcser a kockásfüzetet nézte, amit az iskoláslány szeretett volna teleírni.

– Semmit se tudok az Angyal utcáról – mondta dühösen, és kiment a konyhából.

Legalább három órával elmúlt éjfél, és Alcser tisztában volt a helyzettel, hogy aijaszul viselkedik, tulajdonképpen meg akart futamodni valami elől, amivel szembe kellene fordulnia. Lenyúlt a vízbe, belemarkolt. Tehát elmehet, megfutamodhat. A toronyházat reggel rommá fogják lőni. A víz hideg volt és piszkos. Novemberben nem szoktak megáradni a folyók, gondolta idegesen. Volt már egy helyzet az életében, amikor ugyanígy lekuporodott a folyó mellé, és az áradásokra, meg az életére gondolt, hetven kilométerrel lejjebb, egy másik város agyagpartjai alatt. A kezét a vízbe dugta, és az egész világ egy sajnálatosan szürke, imbolygó árnyék volt. A nagyöklű behívta magához, és közölte vele, hogy kinevezték egy fontos hivatal vezetőjének. Al-

cser megpróbált tiltakozni, de nem lehetett, a nagyöklű rászólt: ott a helyed, rendet kell csinálni, és a proletárdiktatúrát emlegette. Alcser három héten át minden reggel félkilenckor bement a hivatalba, nem értette, hogy miért olyan fontos ez a hivatal, aláírta az ügyiratokat, és állandóan fáradt volt, mintha éjjel nappal alaposan megdolgoztatták volna. A negyedik héten megszökött.

Az építkezés közel volt egy szép, geometrikus viztoronyhoz.

- Szakmája van?
- Kőműves.
- Áthelyezés, vagy csak úgy?
- Úgy jöttem, ahogy akartam.
- Elküldték?
- Én hagytam ott.
- Dolgozni akar?

Alcser a cipője orrát nézte, sáros volt.

- Zsoltárokat fogok énekelni.

Délután kiment a folyóhoz, és a nagyöklűre, meg az életére gondolt, hetven kilométer távolságban az Angyal utcától. Repülön negyedóra. Autón egy. Vonaton másfél. Gyalog két nap. A távolságok meghaltak, gondolta Alcser szomorúan, pedig az átszállásnál még éltek. Eszébe jutott, hogy az építkezés munkaügyi osztályán vörösen izzott a vaskályha. Sohase enged magad megszegyeníteni, fiam, mondta az apja nem sokkal a halála előtt; megfontoltan, mintha tulajdonképpen egész életében erre az egyetlen mondatra készült volna. Alcser tizedik napja dolgozott az építkezésen, a viztorony mellett, amikor a nagyöklű megtalálta. Lehívatta a párttitkárhoz, nem szólt, nem káromkodott, nem fogott kezet, és nem dühöngött. Alcser egy útelágazásnál a sebességmérő órára nézett, és azt akarta mondani, hogy egy jó márkájú kocsival csak negyvenkét perc, de a nagyöklű a kanyarokat és azt útkeresztvezetőket figyelte.

Alcser sokáig kuporgott a víz mellett, a legalsó lépcsőn, az ujjai meggémberedtek. Később a folyó túlsó partján heves tűzharc kezdődött.

Max az ablakban könyökölt, a tejszerű novemberi ködöt figyelte. Egy pillanatig Alcserre nézett.

- Korán van még – mondta.
- Kialudtam magam.
- Pedig olyan vagy, mintha megöregedtél volna.
- Lehetséges.

Alcser kiterítette az asztalra a térképet, amit még az első nap rajzolt, és ami a toronyház környékét ábrázolta, és halálosan nyugodtnak érezte magát, mintha valahonnan kiszabadult volna.

- Hatkor meg fognak támadni bennünket – mondta szomorúan, és egy tintakört rajzolt be a térképre.

Max nem lepődött meg, mintha mindent tudott volna, a ködöt figyelte, és arra gondolt, hogy 1980-ban még csak negyvennyolc éves lesz.

- Legfeljebb meghalunk – mondta közömbösen.

- És egész idő alatt eszünkbe se jutott, hogy miért éltünk – mondta Alcser. – Leugráltunk a hidakról, megszöktünk a hivatalokból, mindent odaadtunk, amink volt, és azt hittük, hogy pótolhatatlanok vagyunk...

- Mit morogsz?

Alcser legyintett.

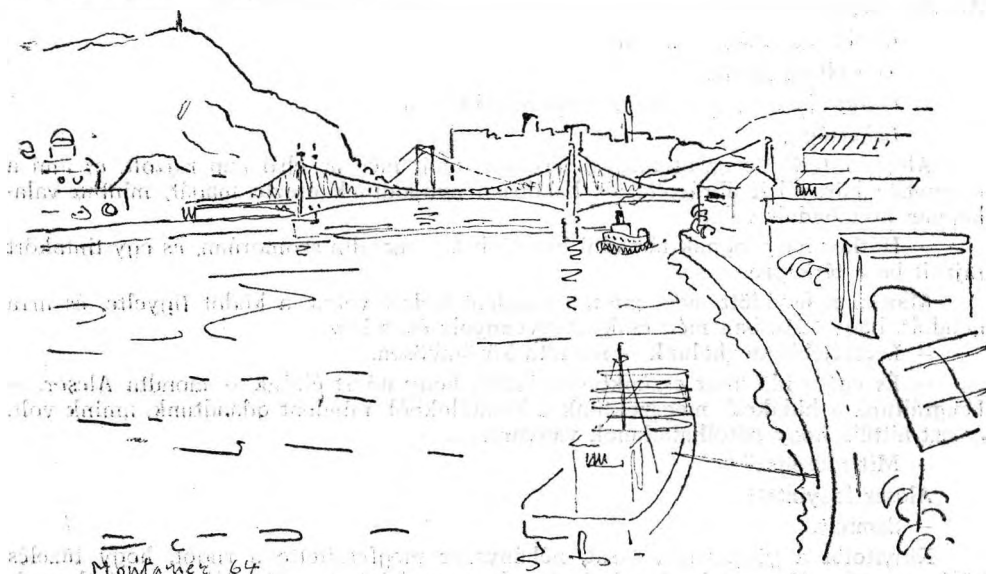
- Semmit.

Kinyitotta a géppisztoly tárat, néhányszor megfeszítette a rugót, hogy tüzelés közben meglepetés ne érje. Az ujjával sorban megérintette a lövedékeket, mintha szórazottan játszadozott volna, összesen hetvenkettő, hetvenkét ember, de lehet, hogy csak harminchat, esetleg tizennyolc, de tudta, hogy lényegében mindegy.

- Állítólag Venezuelában az indiánlányok meztelenül szoktak mászkálni - mondta később Max, és a hangsúlyból érezni lehetett, hogy beszélgetni akar.

Alcser lehúzódtott a fal felé, nem válaszolt.

Néhány perccel félhét előtt megkezdődött a támadás. Tankok, könnyű ágyúk, gépfegyverek, kézigranátok, benzines üvegek, karszalagos civilek, suhancok, szakállasok, asszonyok jöttek a házakból, az utcákból, az ablakokból, a ködből, mindenhol. Alcser az apjára gondolt, és beleengedett egy sorozatot a ködbe. Megborzongott. Szerette volna, ha az ő lövései egyelőre célt tévesztenek, ha ezeket a lövéseket meg lehetne különböztetni, azután kiürült a negyedik tár is, és Alcser megfeledkezett a finomságokról. Furcsa kis ütést érzett a válla alatt, oldalra dőlt, mint a zátonyos tankhajók, Maxra nézett, mintha félreértettek volna egymást, meg mindent, ami közöttük volt, de Maxból csak a torkolattüzek látszottak. Alcser érezte, hogy nagy erőfeszítésekre volna szüksége, egy szőke nőről szeretett volna beszélni, akivel minden délben egy étteremben ebédelt, és akit hónapok óta szeretett volna megszólítani, szép piros blúzai voltak, és mindig menüt evett, a helyzet roppantul ügyetlen volt, s időnként kínos is. Azután azt szerette volna még kérni, hogy ha meghal, a véréből tegyenek el, egy egészen keveset. Furcsán mosolygott, Max torkolattüzeit figyelte, azután elveszítette az eszméletét.

HUBERT MONTARIER rajza

NAGY ÉRDEMEM NEKEM E FIATALSÁG

I.

Nagy érdemem nekem e fiatalság! Elmondom napjában mosollyal s büszkeséggel. Mintha férfiszemek elé teriteném szemérmes-kényszerűn az otthonhagyott asszony hű és gyönyörű testét, mely már régóta teherrel áldott, betöltvén hivatását. Elmondom napjában s mosolyogva, hogy: tudom, semmi nem jelzi rajtam az ő szerelmét! S az álruhás királyok gesztusával húzom ujjaimat végig éjjelente melle jólismert bársonyán! Levetve magam is a feleselő hiúság s hetvenkedő derű kihívó öltözkézt, melyben szomorú rokonaim szeretnek, s mely pecsétes ál-piszoktól, – vele már fejedelmi bőrömben szeretkezem! Sok csókkal becézem majdani szép szavaim felhorgadó sötét bimbóit. A tisztaság arcát rajzolgatom a sötétben, azét, amely még elszórva bújkált – várván, hogy életté teremtsék – tegnapi tagjaimban.

II.

Én magam mit sem teszek igazán.
A házakat látogatom, s úzom az ördögöt szívemből,
nehogy időnap előtt kinyissa a szám s belőlem
magány, verekedés, kurvaság szólamait szabadítsa!
Ifjúság: érdemem! Méltatlan hozzád a gyengeség, mivel
még ifjan eltöltheted az embert! Te, kit maga a jövő
választ szövetségesétül! Akinek kegyéért vetekszenek
megzavarodott nők s tisztuló politika! Te, kit ha öreggé
nevelnek óvatos családban, a bosszu
torz pofájába széled erős kamasz-arcod! Akiben kiválik
még a szemét! Akiben jól jelzi a világ
saját megváltásának útjait! Te veted ki
a gyilkossá lényegülő tekintély
balzsamos bálványát, s minden mérges szemetet szobánkból,
ahol eszünk és szeretünk! Akinek semmi sincs elég jól soha,
s ezért mindig igaza marad! Te, ki földet gyalulsz aláink,
és a mennyet szegecseled fölébünk! Okos műves, te, ki karjaid
lóbálva bámáskodsz csak magadnak, esetleg sietsz, vadgesztenyét
rugdalva az utcán, zsebbe téve kezéd . . . Te örök-összeesküvő
társam, ki nem is ismersz!

III.

Fiatalságom, ird homlokomra jeled! Ha mit a jövőre
érdemesnek becsülnék magamban: te vagy az. S a többit is
könyörtelen kezeidre bízom! Hónapokra eltölt
a magány s a téveteg gyámoltalanság. De te, jó sáfár
arannyá forgatod őszinte kínjainkat
szép hazád törvényei szerint. Munkához juttattál
engem s dolgoz szívhez. Nyakamba puha sálat tettél
s meg is igazítottad azt. Most tiszta karjaid illatát
hordom, s azóta mindenkivel csak rólad beszélek.

BODZA

Világító üvegcserép kékből-pattogzott lábas
Orvosságos üveg hamu
Korom és kő meleg tiszta iszap
Gyermekürülék
Elrekesztett gátjaim hordalékából kivirágzó
Szemeteinkre leboruló
Virág
Porból és vízből lett virág
Árokipartók vándor alchimistája
Legszebb bodza
Hazautazom hogy megkeresselek
Addigra már szétcsorgatod a tavasz magzatvizét
Feltündökölsz egy hólé-pocsolya körében
Házunk előtt s remegő
Kocsonyás izületeiddel megérinted a levegőt már
Mielőtt belélegezném

Éretlen-fehér tenyereidet
Égre-tárod a szemérmes semmit
A semmiből lett szépet görcs-nélküli apró virág-ujjak
Kéz
Büszkeségünk melyről az Isten sem tudja hogy vár-e vagy ad
Ernyedt tiszta koldus gyalog virágunk
Eléd megyek hogy megtaláljalak
Vonaton amikor kisüt a nap
Szüleim lánya a szegénység foltjain átszakadt buja illat
Tört ablaküveg kilyukadt lábasok
Égett ujságpapír és kő és föld
És az én éretlen testvérem

ARATÓ KÁROLY
REGGELI ROMÁNC

Ilyenkor reggel, amikor a tárgyak
szobámban némán körülállnak,
döbbenve nézem:
álmaim nője ül a széken,
szép lábait keresztbe rakja,
susog s az ágyba visszacsalna.

De hiába kapat egy röpke fordulóra,
felberreg, rámdörren az óra,
míg az ásitástól szám fülemig szalad
s vakargatom viszkető talpamat.
Felállok – kibelezett kabátom
gyorsan magamra rántom,
ajtókat csapkodok, bámul a kerti törpe,
káromkodom, elmegyek összetörve –

Hátam mögött
zeng az utca, a fél városnegyed:
zajongnak részeg kakasok,
káricáló tyúkketrecek.

ÖT ÓRA

Öt óra van – özönlének éppen
testek, arcok bibliás fényességben,

lárma, zsibongás, lányok akaratlan
kék csikot húzva siklanak a zajban,

férjek, kiket naponta szorít őrlő
gond közé egy kegyetlen hurkatöltő,

most szopós családjukkal egybeforrva
elszántan rontanak az atomkorba

s mert sorsukat nem bízzák istenekre,
rogyadozva, fujtatóként lihegve

húzzák, vonják, emelik egyre följebb
ezt a kinnal, vérrel megváltott földet.

DALOLJÁTOK AZ ASSZONYT

Daloljátok az erős-kezű asszonyt,
 ki örömeit kenyerünkbe gyúrja.
 Daloljátok a gépek mellett állót,
 ki elindul már kakasébredéskor
 és duzzasztja a gyárok zúgó hangját.
 Daloljátok az örök talpraállót,
 a lélekmentő alázatát hordót,
 ki elhozza a bátor igazságot.
 Daloljátok a szellem palotáit
 szelíd szavakkal csöndben feldíszítőt,
 ki összegyűjti szerényen az élet
 törvényein a mindennapok rendjét.
 Daloljátok a verejték-hullajtót,
 kinek kezében fölragyog a pólya,
 mint hullámok a langyos éjszakában,
 és minden nappal előbbre ül bölcsen
 az egyenlőség oszlopcsarnokában.

AZ ÉBREDÉS ÓRIÁSA

A homály vitorlái mögül
 kilépett az ébredés óriása
 autók nyomából koszorúkat köt
 megmarkolja a bányászok csákányait
 szemünkből magasba fújja
 a fáradtság madarait

A hétköznapiak óceánja ez

Kezet fogtunk a küzdelemben
 Lombikok éjszakáiból
 kiválasztjuk az örök maradót
 A magasbatörés acélvázai alá
 forrasztjuk szívünket
 hogy visszaűzzük a barlangjából
 kiszökő halált

Viharban

Feljegyzések 1944–45-ből

Ezerkilencszáznegyvennégy novemberének vége felé érldligeti hajlékunk körül napról-napra hevesebbé vált az ágyútűz, s egyre tűrhetetlenebbé a germánok és nyilasok terrorja; elrendelték, a lakosságnak ki kell vonulnia a Duna-partra, lövészárkot ásni. Esténként Moszkvát és a londoni rádiót hallgattam, amelyek hírül adták: a szovjet csapatok Kisköszegnél átkeltek a Dunán és megindultak Pécs felé.

Már hetek óta foglalkoztatott a gondolat: Pécsre kell mennünk, ifjúságunk hajdani városába, ahol negyedszázad előtt a munkásság mozgalmában vettem részt, s onnan is vonultam emigrációba, amikor az ellenforradalom csapatai oda bevonultak. Most gyorsan kellett cselekedni.

November 27-én, hétfőn este, a Keleti pályaudvaron sikerült a zsúfolt pécsi vonatra felkapaszkodnom. (Érldligeten már nem lehetett volna a vonatra jutni, az egyetlen pécsi vonat annyira túlszúfolt volt, hogy még a lépcsőkön és a kocsik tetején is utaztak.) Lassan dőcögte körül a vonat Budapestet, végesvéig ágyúk dörögtek s torolattűzek festették vörösre a szemhatárt. Érd körül is dörögtek az ágyúk, s csak Ercsi után csendesedett el a vidék.

Lassan, nagy-nagy veszteglésekkel dőcögött a vonat Dombóvár felé. Ott aztán kissé üresebb lett a kocsí, de még mindig álltak vagy hárman a félfülkében. A folyosón német katonák utaztak, ki szabadságra, ki pedig a csapattestéhez.

Már hajnalodott, mikor átkeltünk a Mecseken. Fél nyolckor érkezünk Bükkösdre, ahol aztán úgy megálltunk, mintha lecövekeltek volna. Ez már kissé gyanús volt; az állomás tele volt német katonavonatokkal, de ezek sem mozdultak. Végre majdnem egy óras várakozás után Szentlőrinc felől beérkezett egy vonat, amelyhez páncélla borított kocsikat is csatoltak, közbül pedig rengeteg személykocsi; az ablakokban menekülők sápadt arca.

Einve, einye, innen már menekülnek az emberek?

Másfél órai várakozás után végre tovább indultunk. A Mecsekről széles, sárga patakokban zúdult lefelé az esővíz. Most már nem esett, de éjszaka ugyancsak zuhoghatott. Mikor vonatunk a szentlőrinci kanyar elé ért, a leeresztett sorompók mögött óriási kocsitábor sorakozott. Legelől négy acélsisakos tábori csendőr, mögöttük az állatok és emberek tömege. Persze, főleg az állatoké; ez értékesebb volt, mint az ember.

Menekülők. Úgy látszik, a budapesti rádió és a német hivatalos jelentés nem egészen mondott igazat. Már Szentlőrincnél is kiürítés?

Szentlőrincen aztán megint gyökeret vertünk. Itt már világosabban láttuk, mi is ennek a nagy várakozásnak az oka. Pécs felől erős ágyúdörgés hallatszott. Az állomások idegesen futkároztak a német és magyar katonák.

Érdeklődtünk, miért állunk. Azt mondták, szerelvényt várnak Pécs felől, ha beérkezik, tovább indulunk. Még nincs baj. Pécs szilárdan a németek kezében van. Biztosan meg fogunk érkezni.

De bizony csak tíz óra felé indultunk tovább. És nem sokáig mentünk; Kisbicsérdén megint nagyot zökkent a vonat: megálltunk. Mintha innen tovább se indulnánk. Most már nagyon erősen lehetett hallani az ágyúdörgést.

– Mennyire van ide Pécs? – érdeklődtem a kalauztól.

– Tizennégy kilométerre.

– Mikor indulunk?

– Nem tudjuk. Talán még fogad bennünket Pécs.

Hát így állunk? „Talán még fogad?”

Az ágyútűz egyre erősödött s most már a gépfegyverek ismerős kelepelését is ugyancsak hallani lehetett. Hiszen az oroszok már közvetlenül Pécs előtt állnak. Nem-sokára meg is tudtuk a valóságot.

– Az oroszok Űszögnél vannak és lövik a várost. Pécs már aligha fogad bennünket, mert űritik az állomást.

Nagyon megijedtem! Űristen, idáig elvergödtünk valahogy, s most derűl ki, hogy későn érkezünk! Itt, a város előtt alig negyedórányira meg kell állnia a vonatnak és nem mehetünk tovább? Innen kell visszafordulnunk? De hová? Ha visszafordulunk, vajon meddig jutunk? Vissza Pestre? Vagy valahová Szombathelyre, Németországba? Soha!

Az országúton egyre csak vonultak nyugat felé a németek autói, láttuk a visszavonuló magyar és német katonák gyalogos csoportjait. Az utasok közül sokan már szállingózni kezdtek ki az országútra, hogy gyalog vágjanak neki a hosszú útnak Pécsra.

Végre beérkezett egy űres tehervonat. Menekűlő német katonák is voltak rajta.

– Merre vannak az oroszok? – kiabáltuk át.

– Űszög előtt állnak, lövik a várost! – ez volt a válasz.

A vonat elment és abban reménykedtűnk, hogy most már csak elindulunk. De nem. Tovább vesztegeltűnk. Később elterjedt a hír, hogy a mi vonatunkat még beengedik a pécsi állomásra, de onnan nvomban visszafordul. Aztán ez a hír is hamisnak bizonyult. Fél tizenegy felé a kalauz végigjárta a kocsikat.

– Aki Pécsre még be akar jutni, induljon el gyalog. A mi vonatunk nem megy tovább.

Ez megráda a végső lökést. Leszállunk és gyalog megyűnk Pécsre, de itt nem maradunk és vissza nem megyűnk.

Nem kis elhatározás volt. Tizenneqy kilométeres utat esőtől felázott talajon megtenni, olvan csomacokkal, amelvek Pesten tiz nerc alatt is nyomták a vállunk, húzták a kezűnk, nem gyerekjáték. Feleségem nem akarta vállalni.

– Nem, nem bírom – mondotta –, nem fogom bírni, tudom biztosan.

– Menni kell – sürgettem –, a kalauz világosan megmondta: nem megy tovább a vonat. Vissza nem mehetűnk.

Akadť egy útítársunk, egy bűrűndöt ő vállalt. Elindultunk.

Az utűbbi hetekben az akadűzű villamos és vonatközlekedés miatt valahogq már hozzáedzűdtűnk a távgyaloqlásokhoz, de ezt az utat azért sohasem fogom elfelejteni. Űlmos esű szemerkűlt, szerencsűre nem erűsen, de azért elűcsűű átmedvesítette a kabátunkat és sikossá tette a gyaloqűsvűnyt, amely ott húzűdűtt a vasűti vágányok mellett; Kisbicsűrdűn Pécsbűl még semmit sem lehetett látni, a Jakabhegy is jű messzesűgbűl nűzett le ránk. Elűg távol, velűnk párhuzamosan haladt az orszáqűt, idűnkűnt láttuk a német autűkat, amint nyugat felé szaladnak s egy-egy gyalogos csoportot. A vasűti tűltés mellett pedig valűsáqűs emberkaraván, egy vonatrakomány ember húzűtt lassan Pécs felű.

Hátamat ucvancsak nyomta a nehéz hátizsák, mindkűt kezembűn egy-egy sűlyos bűrűnd; nehéz feladatot vállaltunk, amikor elindultunk. Pécs felűl pedig egyre erűteljesebben dűrűtűtek az ágyűk, az aknavetűk, mind kűzelebbűrűl hallatszűtt a gépfegyverek kelepelűse.

Eleinte csak ment valahogy a gyaloqlás, késűbb azonban egyre mocsarasabb tájűk kűvetkezűtt, a vasűti tűltés is egyre alacsonyabbá vált s mi jobbra-balra dűlűngűltűnk, csűszkáltunk a nehéz terhekkűl. Csak menni, menni, megállni nem szabad! Lassankűnt elűntűtt a verejtűk, a kalapom alűl lecsorgűtt a homlokomra, onnan végigfolydogált az arcomon, a szememre, szűművegemre. Csak elűre, megállni nem szabad, minden perc drága. Be kell jutni, be kell jutni Pécsre, mielőtt a harcok a városba erűnek; nincs már visszafelű űt.

Abban reműnykedtűnk, hogy a városban még kűzlekedűk a villamos és a hadaprűd iskolától bemehetűnk rajta a városházáig. Alig haladtunk kűt-három kiloműtert, megviselt magyar katonák jűttek velűnk szembe.

- Ne tessék bemenni Pécsre! - kiáltották már messziről. - Benn vannak az oroszok!

- Benn a városban?

Egy másik katona felelte:

- Még nincsenek benn, de a gyárvárosba már benyomultak. Nem hiszem, hogy maguk hamarabb oda érnek!

Az utasok közül senki sem állt meg. Mindenki elhatározta, akármilyen lesz is, véget vet ennek a kétségnek. Csak előre!

Még visszapillantottam s láttam, hogy a mi magyar bakáink megálltak. Tanakodtak. Egyikük hangosan mondta:

- Hát legfőljebb fogságba esünk. Legyen már egyszer vége a komédiának!

S megfordult az egész társaság. Jött vissza velünk.

Akkor jutott eszembe, hogy mikor elindultunk, már egyetlen német katonát sem láttam a vonaton. Azok biztosan kimentek az országhútra és kamerádjaikkal valószínűleg nyugat felé vették útjukat.

Mentünk tovább. Egyre jobban előntött az izzadtság. Pécs még mindig embertelen messzeségben volt. A Jakabhegy végére már látszott balról és a ködös novemberi délelőttben messziről feltűntek a pécsi tornyok. A torkom kiszáradt, szomjas voltam.

Csak előre!

Vonat jött velünk szembe, irgalmatlan hosszú kiürítési vonat. Csupa üres kocsi a mozdony után. Itt-ott német katonák. A mozdonyvezető lekiáltott:

- Forduljanak vissza! Bent vannak már az oroszok!

- Egészen bent a városban, vagy csak a túlsó oldalán?

- Benn, egészen benn! - kiabálta a mozdonyvezető, de akkor pillantásom hirtelen a fűtőre esett. Ott állt a mozdonyvezető háta mögött, nemet intett a fejével s jobbjaival jelezte: menjünk csak tovább!

Ez új erőt öntött belénk. Előre, nincs idő, a németek, úgy látszik túl gyorsan vonulnak vissza, de azért talán még idejében beérünk.

S csúszkáltunk, vergődtünk, támoltyogtunk, cammogtunk, dülöngéltünk tovább. Egyre mocsarasabbá vált a környék. Amint így kinlódunk, egyszerre csak nagy pöffögést, kerékcsoportogást hallottunk a hátunk mögött. A mi személyvonatunk ért utol bennünket és zúgott el mellettünk! Ha rajta maradunk, kinlódás nélkül bejuthatunk Pécsre! A kalauz mégsem mondott igazat.

A tömeg eléggé szétszéledt, de még vagy százan voltunk együtt, sokan felvászorogtak a réten át az országhútra. Néhányan a vágányokra álltak és integettek a mozdonyvezetőnek, álljon meg. De a vonat büszkén elrobogott mellettünk.

Most aztán gyalogolhattunk tovább. Pontosan most sem tudom, meddig tartott a szörnyű novemberi sárban ez a kinszenvedés, de legalább két órába telhetett, amíg elértünk Mecsekalja állomásig. Útközben ismét kiürítő vonatok jöttek szembe, most már öt-hat mozdony is elől, utána olyan hosszú kocsisor, hogy a végét sem lehetett látni. Itt-ott német katonák álltak a nyitott vagonokban és kiabáltak, hogy ugorjunk fel a lépésben haladó vonatra. De bizony egyetlen utas sem akadt, aki elfogadta volna a „szíves invitálást”.

Már a mecsekaljai állomás közelében járhattunk, amikor az árvúk dörgésében és géppuskák zajában valahonnan egészen messziről harangszót hallottunk. Pécssett delet harangoztak, és a harci zaj szüneteiben ezt a békés, szelíd hangot felénk hozta a novemberi szél. Felismertem a székesegyház öreg harangját. Feleségem örvendezve szólt:

- No látod, nincs még nagy baj odabenn, ha a harangok is szólnak. Délre harangoznak, az emberek még erre is gondolnak. Majd csak beérünk a városba!

És mentünk tovább, kanyarodtunk ide-oda a gyalogösvényen, dagasztottuk a vendégmarasztaló baranyai sarat.

Végre, végre feltűnt a szentmiklósi szőlő, ahol hajdan, vagy huszonöt évvel ezelőtt egy szép nyáron én is kapálgattam. Áthaladtunk a mecsekaljai állomáson és

elbaktattunk egy hosszú német katonavonattal. Féltem, hogy a német katonák megállítanak bennünket, de senki sem szólt hozzánk. Megkerültük az állomást s egy újabb végtelenül hosszú kiürítő vonat előtt sikerült a másik oldalra átmennünk. A pécs-szentlőrinci országút egyik bekötő útján magyar tankok álltak, aztán nagy csörgés-zörgéssel dél felé indultak. Úgy látszik már arrafelé is oroszok vannak.

Az országúton német autók hosszú sora vesztegelt, útrakészen nyugat felé fordított motorral. Mellettük sáros és megviselt német katonák. Egykedvűen nézegettek bennünket, senki sem kérdezte, hová megyünk. Az országúton nem lehetett járni mert a felét elfoglalta az autósor, másik felén pedig időnként elpöfögött Nyugat felé egy-egy német autó, nagy sárfröcsköléssel. Így hát az országút melletti gyalogösvényen mentünk volna, de hát menni nem lehetett, csak bukdácsolni. A felszántott agyagos sáron csúszkáltunk ide-oda s már nem is éreztem fáradtságot, csak izzadásgom hideg tapadását a fejemen, arcomon, testemen. Feleségem néha-néha utolért és arra kért, álljak meg, pihenjek, mert halott sápadt vagyok.

– Nem fáj a szíved? Bírod? – kérdezte és én csak intettem, hogy előre, tovább. Nem szabad megállni, minden perc drága. Nem szabad pihenni, csak sietni, sietni be a városba! Ha már itt vagyunk, nem szabad megállnunk.

Engem üzőtt-hajtott a nyugalanság, feleségem sokkal nyugodtabb volt és mindig csak azt hajtogatta, hogy beérünk még az oroszok előtt.

Rácvároson már rohamsisakos, fáradt, német katonákkal találkoztunk. Az arcvonalból jöhettek, autón. Az úton dőlő lovak hevertek, úgy látszik, találat érte őket. Itt már mindenütt rohamsisakos, kéziarátós német katonák ácsorogtak, terepszínű esőköpenyben s ugyancsak néztek bennünket, hová az ördöbe megyünk a tűzvonal felé, de nem szóltak. Néhányan megkérdezték, honnan jövünk. A kapukban emberek álltak, ijedt arccal nézték a nagy nyüzsgést s halloatták az egyre növekvő harczait. Nekünk ez már nem volt szokatlan, mert tűzvonalból tűzvonalba jöttünk.

Végre Pécsen voltunk. A hadapród iskola előtt azonban családás ért bennünket, mert a villamos már nem járt. Megtudtuk, hogy a városban megállt az élet, az emberek visszahúzódtak a házakba, vagy levonultak az óvóhelyekre, a régi, mély török pincékbe. Itt már háború volt. Csendőrt egész úton nem láttunk, rendőrnek benn a városban se híre se hamva. Nemzetiszínű karszalagos férfiak álltak itt-ott, ezek tartották fenn a rendet, bár a kihalt, csendes utcákon semmi dolgot sem akadt.

Parasztszekér jött velünk szembe, felszólunk a bakra:

- Hol vannak az oroszok?
- A gyárvárosban lehetnek.
- A városházáig el lehet még jutni?
- Odáig el.

Tovább találtunk. Most már valamivel könnyebben, mert nem kellett a rettenetes agyagos sárban csúszkálnunk. Időnként kis segítséget is kaptam: egyik útitársam ki-kivette kezemből az egyik bőröndöt. Derekam, vállam sajgott, a tömött hátizsák mintha visszafelé húzott volna. De most már benn jártunk a városban, közeledtünk a Rákóczi úthoz; hamarosan otthon leszünk, feleségem családjánál. Csak elérjünk odáig.

Eleinte mellékutcákon, kis kerülővel akartunk menni, nehogy lövedék érjen bennünket, de amikor megláttuk a szélesre tárult, üres Rákóczi utat, mégiscsak befordultunk. Talán nem lesz baj. Még tíz perc.

Időnként robbanás reszkettette meg a levegőt. Itt-ott becsapódás nyomain látszóttak. Seholy ember. A Ferenc József fürdő előtt vagy húsz sárga karszalagos munkaszolgálatossal találkoztunk. Nyugat felé terelte őket egy katonatiszt. Irigykedve néztek bennünket, akik keletnek tartottunk.

Már csak öt perc. A Rákóczi út és a Siklósi utca kereszteződésénél egy felfordult kocsi, a gyalogjárót két ló hullája zárta el. Ott feküdtek égnek meredő lábakkal. Jobbra, a Siklósi utca első házában gránát becsapódás. És a dél felé nyíló utca egyszerre felénk ömlesztette az ágyúdörgést, a kézigránatok zaját. Siessünk át, de gyorsan!

Még egy nekirugaszkodás és otthon voltunk. Befordultunk a tárva-nyitva álló kapun, a széles kapubolt alatt bedöcögtem s csak lehuppantam a lépcsőre. Feleségem ezalatt fölszaladt az emeletre, hogy becsöngessen a lakásba. Kisvártatva visszatért.

- Senki sincs fönn, biztosan a pincében vannak.
- Tudod, merre van?
- Igen.
- Siess hát, nézd meg őket. Csak itthon legyenek!

Feleségem kiment a kapun s befordult a szomszédos udvarra, ahol az óvóhelyé kinevezett törökpince lejárata volt.

Csak ekkor néztem körül. Az utcán néhány német lovaskatona álldogált, a lovacskák ott árváskodtak a fák előtt és szomorúan lehorgasztották a fejüket. Ők nem törődtek a harcizajjal. A katonák mellettük álltak és cigarettáztak.

Egyik német katona hozzánk lépett és szóba ereszkedett velem. Elmondtam neki, hogy Pestről jöttünk és a feleségem családjánál maradunk. Bólogatott, nagyon letörten és nagyon szomorúan. Csak kis idő múlva jegyezte meg:

- Nem félnek az oroszoktól? Az oroszok nagyon rossz emberek!
- Nem félünk mi már semmitől - mondottam. - Úgyis minden mindegy. Ha meg kell halni, meghalunk.

Hallogatott, aztán megjegyezte:

- Wir fürchten nicht den Tod! Nem félünk a haláltól.

És nagyot szippantott a cigarettából.

Feleségem visszajött, sógorómmal együtt. Az egész család lenn van a pincében, menjünk mi is oda, újságolták, mert már délelőtt óta erősen lövik az oroszok a várost. Ezt különben úgyis tudtuk.

A nők egyetmást maukhoz vettek a lakásból, aztán lementünk a majd kétemelet mély pincébe. Nagy nyüzsgés, zivaj, gyereksírás és - sötétség fogadott. A villany kialudt, csupán egy-két árva gyertya világított. A hatalmas pince telistele volt emberekkel, a homályban alig tudtuk a családot megtalálni. Persze nagy volt a csodálkozás, és a szörnyülködés, mikor megtudták, hogy ebben a percben érkeztünk - Pestről. Végszóra.

Aliq voltunk lenn félórát, hatalmas robaj rázkódtatta meg a földet. A pince is beleremegett. Nem tudtuk, mi történhetett, de sejtettük, hogy becsapódás. Tíz perc múlva jött valaki és újságolta:

- Akna csanott le az utcában és megölte a német lovasokat. Ott hevernek a ház előtt. A lovakat is széjjeltépte az akna.

Az én német lovaskatonám, aki alig egy félórája jelentette ki, hogy nem fél a haláltól, már meg is halt. Számára véget ért a háború.

Tulajdonképpen nem is voltam fáradt, bár minden tagom égett. Már harmadik éjszaka úgyyszólván semmit sem aludtam, de álmos sem voltam. Csak szomjas, rettenetesen szomjas. Mintha minden nedvességet kiizzadtam volna magamból. Éhes sem voltam, egész nap semmi éhséget sem éreztem. Most, hogy végre leülhettem, most sem. De mikor az első pohár vizet megkaptam, végtelen nagy örömmel szívtam egész testem magába az üdítő csöppöket. Aztán konyakot nyakaltam, hogy meg ne fázzam.

Nem tudom pontosan, mikor érkezhettünk a Rákóczi útra, de azt hiszem, délután három óra lehetett. Mikor a pincébe lementünk, már erősen alkonyodott. November huszonnyolcadika volt, ködös, esős szürkület, hamar beköszöntött az este.

A mély pincébe nem hallatszott le a csatazaj. Az egyetlen becsapódáson kívül semmit sem hallottunk. Csak azok hozták a híreket, akik időnként fölmentek és kidugták az orrukat a levegőre. Ők újságolták, hogy a németek még mindig itt vannak. Mert abban a házban, ahol az óvóhely volt, tehát a mi lakásunk szomszédságában éppen a Gestapo vezetősége székel. Elég sokáig kitartottak Pécsen. Este tíz óra lehetett, amikor egy német tiszt még egyszer lejött a pincébe, körülnézett és sarkonfordult. Nyilván azt nézte, nem marad-e odalenn német katona. Több német katonát aztán már nem láttunk.

A tömeg halkan zsongott. Egy cigányzenész dohányt árusított; a pécsi dohánygyárban az előző napon szétosztogatták a tömegnek a dohányt; ne legyen az oroszoké. A németek olyan gyorsan vonultak vissza, hogy már semmit sem tudtak magukkal vinni, legkevésbé a dohányt.

Megvacsoráztunk és „lefeküdtünk”. Ezt persze úgy kell érteni, hogy ültünk egy hosszú asztal mellett és beszélgettünk. Bár három éjszaka nem aludtam, egyáltalán nem voltam álmos, tudtam, hogy életem egyik legnagyobb fordulata előtt állok. Sógórommal és a mohácsi „tantival” együtt nyolcan voltunk a családban, s a nyolc embernek jutott vagy négy fekvőhely. Úgy állapodtunk meg, hogy majd felváltva alszunk. Én a hajnali órákat választottam, tudtam, hogy addig úgyse nyom el az álom.

Este tíz óra felé mélységes csend volt. A beszélgetés is elhalkult, csak itt-ott suttogtak a sötétben, megkezdődtek a horkolások. Fönről sem hallatszott semmi; akik fölmentek egy kicsit levegőzni, azzal tértek vissza, hogy a városban csend van.

– Jön a krisztkindli! – mondta valaki és valóban, afféle karácsony hangulat áradt szét, de nem örömteli, hanem inkább félős várakozás. Azt már mindenki tudta – és örömmel tudta –, hogy a németek nem védik a várost, fel fogják adni, legfeljebb utóvédharcok lesznek. Ez Pécs különös és nagy szerencséje. De az oroszoktól azért mindenki félt, hiszen a göbbelsi propaganda gondoskodott róla, hogy megfélemlítse az embereket. S megállapíthattam: a pécsiek közül alig gondolt valaki a menekülésre.

Éjfél felé még mindig csend volt, csak időnként dörrent odafönt egy-egy akna, de az alig hallatszott le a mélybe. Éjfél után aztán még süketebbé vált a csend. Most már senki sem mert fölmenni, hogy megnézzze, mi van.

Két órára járt az idő, amikor nehéz dübörgés húzott el fölöttünk. Talán a német páncélosok voltak. Aztán megint hosszú csend. Három óra után ismét hosszas nagy dübörgés rázta meg a pincefalakat. Mindenki arra gondolt: most haladnak át fölöttünk az orosz tankok. Időnként a dübörgés megismétlődött. Egyébként mélységes csend honolt.

Hajnalodott. Senki sem mert fölmenni, hogy körülnézzen. Lassanként megvirradt. Reggel hét órakor szürkült odakünn, ködös novembervégi reggel köszöntött ránk. Vajon mi van a városban?

A gyártelep éjjeli őre merészkedett ki elsőnek. Fölmentünk a lépcsőkön és vártuk az első hírt.

Az úgy szólt, hogy kevéssel előbb kozák lovasok vágattak végig az utcán, nyugat felé lovagoltak és kiabáltak. „Urrá! Urrá!” – ezt kiabálták.

Aztán megint csönd. És akkor visszajött az éjjeli őr.

– Itt vannak künn az utcán az oroszok. Nem bántanak senkit. Tud-e valaki beszélni velük?

Oroszul ugyan nem tudtam, de szerbül igen. Kiléptem a pincéből és az utcára mentem.

Jól esett tudónak a friss levegő, csak úgy ittam magamba a hűvös novemberi reggelt. Ez maradt meg bennem legélénkebben. Az utcán körülnéztem. A német lovasok holttesteit s a lovak még ott heverték. Távolságban egy szétlőtt német személyautó, előtte hullák. A házakon itt-ott törött ablakok.

Az úttest ebben a pillanatban eléggé elhagyott volt. Közepén egy fiatal orosz katona ment, kezében géppisztoly. Előszedtem vékonyka orosz tudományomat és köszöntem:

– Zdrasztvujtye tovaris!

Barátságosan nézett felém és odajött hozzám. Szerbül beszéltem hozzá: békés emberek vagyunk, magyarok, ő meg bólogatott és oroszul válaszolt. A civilek körénk sereglettek. Az első pillanatok barátságosak voltak. Föl lehet jönni a pincéből.

Az óvóhely lakói lassanként kitódultak az udvarra. Ki-ki hazafelé igyekezett. Mi is feljöttünk, persze motyóinkat egyelőre lenn hagytuk, mert nyugat felől még erős ágyúdörgés hallatszott.

Kíváncsian mentünk be a lakásba, vajon milyen kárt okoztak az aknák? Mindent rendesen zárva találtunk, a hajnalban átvonuló seregek nem léptek be a házba. Az

ablakok közül is csak egy-kettő volt betörve; ezeket hamarosan meg lehet csináltatni, ha ugyan van üveg az üvegesnél. Befűtöttünk a kályhába és végre valahára kicsit föl-
lélegzettünk.

Csak ekkor gondoltam arra, hogy már a negyedik éjszakát töltöttem álmatlanul. Kétnapos szakállam már erősen beárnyékolta az arcomat, megálltam a tükör előtt és szembenéztem önmagammal. Arcom megnyúlt, látszott rajta a fáradtság és az utóbbi hetek sok izgalma. Hiába éltünk aránylag jól ezekben a hetekben, már Érdligeten kezdtem fogyni. Most aztán egyszerre szembetűnővé vált a soványságom.

Gyorsan vizet melegítettünk s végre megborotválkozhattam s két nap után meg is mosakodhattam.

Künn az utcán dübörögtek az újabb és újabb orosz tankok, hatalmas teherautók, páncélosok és motorizált ágyúk. Az orosz sereg zöme csak most kezdett bevonulni a városba. Végtelen sorban, egymásután robogtak el az ablak előtt.

Csak néztük, néztük a hosszan vonuló, véget nem érő sorokat, harckocsikat, teherautókat. Szinte egyik napról a másikra új világba kerültünk, mintha varázs-szóra valósult volna meg Pécs utcáin a több mint negyedszázad előtt megálmodott álom – elérkezett a munkásság új világa.

(Folytatjuk)

BEBESI KÁROLY

ÜVEGGOLYÓ

Nézd az üveggolyót.

A benne rekedt buborék
lobogó, kék mályvaszirom,
mely percenként elég.

Figyeld, amint elfordul.

A mélybe alálebeg –
egy pontba zsugorított
szirom-permeteg.

Nézd: körülötte a híg
üveg-hús mint remeg és
szédítő, mint május-éji
csillag-remegés.

Figyeld az üveg tört
sárga-fehér havát:
sűrű, nagy pelyhekben
havazik odaát.

D A L

Hozzád bújok. Ne úgy világíts
rám, mint a téli hold a házra –
melyben a szerszámok, a barmok
az időt tűrik csak, megalázva.

Hadd gondoljam végig: miért is
akartam már én futni előled?
S mondjam – míg kifényesül hídja
szád és szám közt a levegőnek.

UTAZÁS

Eszternek

Székesegyházak: romok
árnyalata retten,
nagy éllel világít a
téli szürkületben.

Este zuhog: mint soha
egyetlen korunkban,
vándorlunk, kóborolunk
süppedt városunkban.

Zene ír – üvegajtók
fölé kacskaringót,
hó falára nyúl-fülét
groteszk hegedűszót.

De mi baktatunk tovább,
vidoran megállunk,
kőbe-dühült hadfinak
púppal szalutálunk.

No, ezek! Két százada
arcuk majd kipukkad,
olyan vad káromkodást
tartanak maguknak.

Ha ki tudják mondani,
istenem, ma: álljuk!
Rég a mordályt, reggelig
hó köpi be szájuk.

S mi ablakra vadászunk,
hol vár zölden égve,
s fülelünk egy édeni
lift hangversenyére.

Sugdolódzunk, osonunk,
lábujjon tűnünk el,
ujjongva – a borzadályt
ma se költöttük fel.

KISS DÉNES
MAGVETÉS

Önmagamat be kell járnom,
utcákra is ki kell állnom.

Minden embert megtalálnom
s minden emberben az álom.

Ami rám jut, irgalmatlan
viszem vállon vagy magamban.

Ami fényt csak gyűjt az arcom,
napéhoz kell hozzáadnom.

A dolgoknál mind nagyobbra
nő árnyékuk semmi-bokra.

Ami jut rám e világban
olyan kicsi, nem is látom,

oly hatalmas, mint a semmi,
nem is tudom vállra venni.

Utcákon kell járnom-kelnem,
emberséget vasba vetnem.

Vasba vetni, kőbe vetni,
mosoly-kaszákkal aratni.

SZÜLETÉS

Az éjszaka mély vizébe
a csillagokat ki dobálta?
Csobbanások nagy messzeségben:
hallik szíved dobogása.

Hasad domború, izgalmas tájék.
Alattunk a föld lassan gyűrődik.
Nemcsak ember született, de új világkép
festette égre csillag-felhőit.

Fekszem a földön s hallgatózom:
a jövő benne moccan-e már?
Hangyamilliárdok laknak a dombon
és nem tudják, hogy van halál.

A tojáást mentik – bolyba léptem! –
úgy vonszolja, viszi a fürge nép,
mintha utolsó lehetőségként
a mindenséget mentenék.

A vájár és a sellő

Ebben a helyiségben, amelyben ülünk, vagy fél évszázada emelgetik sörös kor-sóikat és boros poharaikat a bányászok. Nehéz öklök emelkedtek és hullottak vissza milliomszor az asztalra. Hosszú és vastaglapú asztalok álltak itt régen vigasztalan egyformaságban. Most kicsi asztalokat üveglap borít és ha az öklök teljes súlyukkal ráesnének, az üveglap szilánkokra törne.

Nehéz gondolatok cserélődtek ezen a helyen milliomszor. Nehéz és keserű gondolatok és volt idő, amikor ezeknek a folyama, mint olvadt ólom leömlött a hepehupás kövezetre, áradt, áradt, kiöntött a rozoga ajtón, szétterült a telep fekete sarával keveredve; nőttön nőtt, feldagadt az iroda hatlépcsős magasságáig, mígnem csendőrfegyverek dörrentek és az ólomsúlyú áradat csak könnyű kis vérpatakocskákat hagyott az utcán.

Most nincs árnyék sem az asztalokon. A gondosan elhelyezett neoncsövek mindent előttenek kíméletlen fényükkel. A barna lécekkel bekerített sötét eltűnt. A pultot, amely helyét elfoglalja, krómozott fémlécek szegélyezik. Mögötte kávé főz egy platinaszőke asszony, virágos majolikából készült gépen. A csapos is asszony. Ha van árnyék: csupán csak az ő szemhéja alatt. Azt is úgy rajzolták valószínűtlen zöldes-fekete színnel.

A vendégek jobbadán idősebbek. A fiatalok csak keresztülvonulnak időnként a helyiségen. A fiúk rendszerint sötét kabátban, melynek ujjai alól kézelők lógnak ki hivalkodva. A lányok haját fényes keményítő anyag tartja tenyérnyi, de néha arasznyszeri magasságban. A fiatalok eltűnnek egy oldalajtón, amely mögött nyilván lépcső van és ez felvezet a táncterembe, ahonnan zene szűrődik le és felettünk a mennyezet ritmikusán reng. A vastag falakra sokkal lengőbb anyagból emeletet húztak. Ezen az emeleten folyik most az ötörai táncos tea.

A csapos csak sört mér, a bort kisebb-nagyobb palackokban árulják. Ez a helyiség már egyáltalán nem alkalmas keserű indulatok táplálására. Sőt mintha hangulatában kicsit előre sietett volna túlzott igyekezettel a teljes biztonság és megelégedettség korszakába. A vendégek egy részének jelenléte szinte anakronizmusnak hat. Ezen viszont nincs mit csodálkozni, ha ismerjük a vendéglátóipar sarkallatos elvét: a környezet nagy mértékben meghatározza az emberek viselkedését. „A környezet legyen előre mutató.” A mi vendéglátóiparunknak nem a profit a legfőbb célja, hanem a nevelés.

A vájárt, aki velem szemben ül, Károlynak hívják. Azt is tudom már, honnan vette a nevét. Kilencedik gyermeknek született. Nem csoda, hogy ennyi gyermek után az egyszerű szülők zavarba jönnek a névadásnál. Ezt a nevet a keresztanya hozta a paptól és nem véletlenül éppen ezt, mert születése egybeesett IV. Károly király halálának napjával. Az apa azonban nem tudott belenyugodni, hogy fiát az utolsó Habsburg királyról nevezzék el. A keresztelőn teljesen váratlanul hozzátett még egy nevet: Frigyes. Ez igazán nem lehetett gyanús a habsburgpárti papnak, a bányász viszont mikor hazament, mégis a markába nevetett, mert a fia Marx és Engels nevét örökölte.

A Frigyes nevet persze rég elfelejtették.

Karcsi a második hétdecis palackból tölt a poharukba, és az ezüstnyakú palack meg a terem hangulatának megfelelően könnyed dolgokról beszélgetünk. Például arról, hogy az utóbbi időben karcsúbbak és nyulánkábbak a lányok. A politikai természetű eszmecserén már túl vagyunk. Azt is megtárgyaltuk, helyes-e a város mostani fejlődésének az iránya.

A harmadik üveget bontjuk éppen, amikor két lány lép a terembe. Ők nem vonulnak tovább. Helyet keresnek maguknak. Az előbbiektől abban különböznek, hogy az arcuk fehérebb, a mozgulataik lomhábbak. Kicsit teltebbek, puhábbak azoknál.

akik fiatal emberek kíséretében átvonultak a helyiségen. Az öltözetük kihívóbb. A hajuk színe feltűnően hamis. A pincérrel hosszan tárgyalnak, míg megállapodnak valamiben.

– Ezek mifélék? – kérdem Karcsitól.

– Ezek sellők.

Megértem, bár ez a kifejezés nekem új.

– Idevalók?

– Lehet, de az is előfordulhat, hogy Pestről rándultak ki. A bányászok manapság nem éppen pénztelen emberek. Nem is verik a fogukhoz a garast és sokan vannak itt asszony nélkül.

Karcsinak széles mosoly jelenik meg az arcán.

– Nekem is volt egyszer dolgom eggyel.

– No?

– Hát volt, de az nem volt akármilyen. És az egész történet olyan, amilyen csak egyszer eshetik meg a magamfajta emberrel. Mert ismered a körülményeimet és jól tudhatod, hogy nem vagyok valami hitvány szoknyavadász.

Ezt valóban tudom róla, a körülményeit pedig alaposan ismerem.

Nem egyszer jártam az otthonában. Egyikében lakik azoknak a szűk utcáknak, melyekben a házak vagy hatvan esztendővel ezelőtt épültek a bányászok számára és ezek az utcák mind halálra vannak ítélve. Ha nemcsak a lakások korszerűtlensége miatt, hát azért is, mert alattuk újra és újra mozdul a mélyén át- meg átfúrt föld. Egyik napról a másikra repedések keletkeznek a falakon és akkor a lakóknak haladéktalanul át kell költözniük az új lakótelepre. A közelben már sok ház kiürült és egy kőhajításnyira Karcsiék házatól összeomlott egy templom. Kövek közé ékelve ott szorong az irdatlan halom tetején a torony kettős keresztje és látható ott egy fejtetőre állt szent négyyszögletes kőtalapzatával az ég felé fordulva.

De az ő házuk még keményen áll. Legfeljebb annyi, hogy egy ölnyire udvarostul, mindenestül lesüllyedt az úttest szintje alá. A ház, mint valamennyi ezekben az utcákban, hat szoba-konyhas lakásból állt, előtte néhány lépésnyi udvar s egy nyitott csatorna, melyen a lakásokból kikerült szennyes víz végigfolyt. Barátomnak a szülei egy ilyen lakásban nevelték kilenc gyermeküket, mignem egy gombamérgezés folytán a szomszéd lakók kihaltak és ők az apa, meg a nagyobb gyerekek szorgalmas és becsületes munkájának elismeréseképpen megkapták ezt a lakást is. Mert ez éppen a gazdasági depresszió korszakára esett és akkor nem volt szükség rá, hogy új bányászokat toborozzanak. A falakat áttörték és az irigyelt család soha nem álmodott tágas térséghez jutott.

Most Karcsiék lakják az egészet. Összesen hárman, mert egyetlen fiuk van. Időközben a kis udvart is majdnem teljesen beépítették. Részben egy üveges verandával, részben garázzsal. A szennyvizes árkot betonlapokkal áthidalták és lejárót csináltak a kocsijuk számára. E lejáró mellett lépcső vezet a kertajtóig, az asztallapnyi maradék kertben kőkockák, besüllyesztett vaslábtörlő, utána rácsos falábtörlő majd bőrhulladékból készült lábtörlő és végül kókuszlábtörlő. Aki mindezeket az alkalmazhatóságokat gondosan használja, az nem visz be a lakásba egy makulányi sarat sem. És jól tudom, hogy használja még a tizennégy éves fiú is és a barátai is be vannak tanítva, akik nagynéha meglátogatják.

A veranda valóságos kis télikert. Télidőben éppen hogy csak el lehet férti a virágok között, melyek nyáron a kis udvart töltik meg zsúfolásig. Oleander, muskátli, begonia, sőt különféle kaktuszok.

A lakás most teljesen komfortos kétszobás lakás. Fürdőszoba, előszoba, spájz. A szobák hajópadlóját bevonták valamilyen csehszlovák gyártmányú mázzal, amitől tűkőrfényes. Már ahol kilátszik, mert majdnem minden talpalatnyi helyet befednek a Német Demokratikus Köztársaságból, Észak-Vietnámból és a Kínai Népi Demokratikus Köztársaságból származó szőnyegek. És különösen ezek a keleti darabok a lépteket egészen hangtalanra teszik. A lakás el van látva komplett gépi berendezéssel. Tehát hűtőgép, mosógép, csavarógép, rádió, televízió. A falakon függő képek ellen nem lehet semmi kifogás, mert Ida, a háziasszony vásárlás előtt kikérte a képzőmű-

vész szakkör vezetőjének a véleményét. A bútorok karcsúk, modernek, könnyen mozgathatók, így a háziasszony nagyobb akadály nélkül élhet takarítási szenvedélyének.

Nem azt akarom én ezzel mondani, hogy mostmár minden bányász lakása ilyen. De ők erre törekedtek és megvan rá a módjuk. Nemcsak Karcsi keresetét kell számításba venni, hanem az asszonyét is, aki a kórházban dolgozik és az ilyen helyen még némi mellékeshez is lehet jutni. Tudjuk, hogy bányavárosokban nem kis gond az asszonyoknak munkalehetőséget teremteni, de neki szerencséje volt és az egyetlen nagy fiú nem köti a házhoz.

A fiú is, az apa is papucsban járják a szobákat. A bányászélet kellékeit az előszobában hófehér szekrény rejti, a barkácsoló szerszámokat pedig a garázs.

– „Disznóért indultam el egy tételeji hajnalon – kezdte Karcsi a történetét –, mert a feleségem faluról származik és nem tudja elképzelni a telet disznótor nélkül. Igaz is, hogy nagy könnyebbség, ha van miből vágni lehet, mikor az ember sihtre indul... Aliqhogy kiértem a műútra és felgyújtottam a reflektort, két női láb, aztán ezüstfehér szőrmesapka csillant meg előttem. Megfordult, de nem voltam biztos benne, hogy integet-e, vagy csak szeme elé kapja a kezét. Azért mégis megálltam némi habozás után és visszatolattam hozzá. Amint kinyitottam az ajtót, szó nélkül beült.

– Elvisz Pestre? – kérdezte.

– Azt nem tehetem – feleltem –, mert nem oda megyek.

A lány vállat vont.

– Akkor mindegy, vigyen, ahova akar, de mostmár ki nem szállok. Majd megfagytam ott a szélben. Itt meg jó meleg van a kocsijában.

Őszintén szólva nem lehetett valami meleg, hiszen alig utaztam egy kilométert.

– Egyébként Ella vagyok! – kezelt nyújtott és bemutatkozott annak rendje szerinti. Én is megmondtam a nevem. Persze zavarba jöttem, mert mit csinálok vele abban a faluban, amely tele van a feleségem rokonaival. Mindenesetre indítottam. Ő nem volt zavarban.

– Ha nem haragszik, most alszom egy kicsit, azután nagyon jól fogja velem érezni magát. Nagyon mélyen és gyorsan tudok aludni. Lehet, hogy csak egy negyed óráig tart az egész. Biztosíthatom, hogy aztán nem leszek unalmas útitárs.

Hátra vetette a fejét, de aztán meggondolta magát.

– Ha akarja, előbb megcsókolom egy kicsit.

Anyira meglepődtem, hogy szóhoz sem jutottam. Meg is csókolott úgy féloldalról s valóban csak másodpercekbe telt és már aludt is. Az én utam nem soká vezetett a betonon, hamarosan le kellett térnem és ez a szakasz már zötyögős volt, kicsit sáros is. Ide-oda csúszkáltam és aszerint kalimpált szegénykének a feje, minnemen rámborult és biztos támaszt talált a vállamon. Talán húsz percet haladhattam ebben a kellemes, bár elég kényelmetlen helyzetben. Közben pedig ügyelnem kellett alaposan a vezetésre, mert az erdei út kanyargott is, emelkedett is erősen. Végre laposabb területre értünk, de alighogy nekieresztettem egy kicsit a tragacsot, hirtelen le kellett stoppolnom, mert olyan sűrű füstbe kerültem. Nem köd volt, jól mondom: füst. Ella előre bukott. Éppen, hogy csak meg tudtam támasztani a könyökömmel. Felriadt.

– Szentisten, mi ez!?

Égett gumiszag áradt a kocsiba. Mindjárt tudtam, miről van szó. A mészégetők.

Igen, a mészégetők az erdő közepén valamilyen gyárból oda szállított gumi- és műanyag hulladékkal tüzelnek, mert olcsóbb, mint a fa és az éktelen fekete, meg roszszagú füstje miatt máshol nem lehet elégetni, csak ilyen helyen. Amint a szél egy kicsit megdobta a füstöt, látni is lehetett a kemencék lángját.

– Ég az erdő – kiáltott a lány.

Megnyugtattam, hogy téved és nincs semmi baj. Meszét égetnek.

Óvatosan indulni akartam, de belemarkolt a karomba.

– Ne siessen. Minek siet? Nézzük meg. Ilyet még sosem láttam.

Tényleg olyan friss volt ám, mintha az igazak álmát aludta volna egész éjjel. Gondoltam mért ne tegyem meg a kedvét. Félre álltam és kiszálltunk. Éppen derengeni kezdett akkor.

- Eső lesz - mondtam -, ha így lecsapódott a füst. A kemencék ugyanis nem voltak közvetlen az út mellett. Jódarabot másznunk kellett, hogy odaérjünk, de akkor már fogta a kezem és vezetett.

- Jujj, de jó, jujj, de nagyszerű - újjongott ott nekem és csak vonszolt a lángok felé. Jókora kerülőt kellett tennünk, mert sziklatömbök voltak előttünk. Hosszas botorkálás után végülis a partba épített kemencék fölé kerültünk. Akkorra már jócskán világosodott. Egy kemence csak füstölt éktelenül, a másiktól lángok csaptak fel, a harmadikat akkor töltötte éppen két ember. Sürgős lehetett a dolguk, mert már lámpavilágnál elkezdték a munkát. Rájuk köszöntünk és Ella illedelmesen engedelmet kért, hogy megnézhessük, mit is csinálnak. Mészkövekkel ügyesen körülrakták a hatalmas kemencét. Valóságos kőműves munka volt ez. A középtűt maradt helyet méternyi dorongokkal rakták meg. Ella alaposan kikérdezte őket, azok pedig készségesen feleltek, mert úgy tudott kérdezni, mint egy kíváncsi gyermek. Megtudtuk, hogy fával kezdik el a tüzelést és csak azután jön a gumihulladék. Apránként megismertük a mészégetés egész technikáját, de Ella akkor sem szűnt meg kérdegetni. A két idős ember családjá iránt érdeklődött. Hol laknak és hány évesek? Rövidesen azon vettem észre magam, hogy a háborúban viselt dolgaik történetét hallgatjuk. A lány olyan odaadással figyelt, mintha valami izgalmas moziban ülnénk. Időnkint megszorította a kezemet és hozzám simult, mintha azok az emberek ott sem lennének. Elgondoltam, micsoda mennyei adottság, ha valaki mindennek ennyire tud örülni és minden érdekli amihez semmi köze sincs. Mi otthon a feleségemmel megnézzük időnkint a televíziót. A végére el is álmosodunk és ha még beszélgetünk, hát csak a háztartásunkról, vagy ha a gyerekekkel van valami probléma. Tudom, hogy sajnálta a két öreg, mikor ott-hagytuk őket.

Lecsúszkáltunk a kemencék mellett az alsó tüzelő térhez. Ott egy lapos területen fel volt halmozva mint óriási szemétdomb az a bizonyos hulladék anyag. A két másik kemence tüzelő nyílásánál egy fiatalabb ember tevékenykedett. Hosszú vaspálca volt a kezében.

- Nézd csak, olyan, mint az ördög - kacagott az én útitársam, és minden bevezetés nélkül tegezni kezdett. Közelebről szemlélve ez a bizonyos ördög nem volt más, mint az én Tóth Laci nevű egykori brigádtársam a bányában. Addig dolgozott ott, amíg felépítették a házukat, aztán kibújt a föld alól. Van sok ilyen a környékbeli falusiak között. Mikor Ella megtudta, hogy ismerjük egymást, kacagva átölelte, mint valami bolondos gyerek. Nem törődve velem, hogy kormos lehet tőle.

- Milyen szerencsés véletlen! Hát itt találkozunk. Nagyon szépen kérem, adja oda nekem egy kicsit azt a vasat.

- Ez nem gyerekjáték ám, kisasszony - szabadkozott Laci, de a leány akkor már ki is kapta a kezéből. Láttam, erőlködni kellett, hogy meg tudja emelni, de azért csak neki ment vele a tűznek és piszkálni kezdte. A következő pillanatban persze sikoltva ugrott vissza, mert a kiáradó forráság sütötte a gyenge arcát. Ám megint csak újra kezdte. Laci a szeméthalomhoz ment s mindkét karjára három-három autógumit fűzött. Olyat amiről már lekaparták a futó felületet, amit bizonyosan hasznosabban fel tudnak használni. Inkább csak a vászon maradt. Elkezdte ezeket begurítani a másik kemence ajtaján. Ügyesen, ahogy a gyerekek karikázni szoktak. Mikor Ella ezt meglátta, ledobta a vasat, mert ez a játék még jobban tetszett neki. Ahogy egy-egy abroncs bekarikázott a tűztérbe, ott fehér láng csapott fel, aztán sziporkák ki az ajtón. Pompás látvány volt és a lány sikongatott örömeiben. Valósággal megszedülhetett, hogy nem érezte a forráságot. Én három lépéssel hátrább álltam, mégis csak úgy sült rajtam a bőr.

- Honnan vetted ezt a lányt? - kérdezte Tóth Laci.

Vállat vontam.

- Nem tudom. Egyszerre csak ott lett a kocsimban.

- Ne hülyéskedj!

Pedig hát így volt. Lényegében nem hazudtam.

- Akkor ez sellő - mondta a Laci.

- Lehet! - Jó nagyot neveltünk. Laci hátba vert.

– Vén huncut! Ezt nem is hittem rólad.

Őszintén szólva büszke voltam. Mit tagadjam. Laci már tátott szájjal nézte azt a jelenséget a tűz előtt. Gondoltam csak hadd irigykedjen ez a megugrott bányász.

– Hogy élsz itt? – kérdeztem tőle zsebre tett kézzel. Mint afféle birtokon belüliek.

– Nem panaszkodhatom – felelt a barátom –, mégiscsak a föld felett vagyok.

– De azért ez jobban hasonlít a pokolhoz így hajnali időben.

Így szórakoztunk és istenbizony jó kedvem volt. Akármilyen érthetetlen is, teljesen megfeledkeztem a disznóvásárlásról.

Laci egy üveg bort vett elő a kemence sarkához dobott pufajka alól és felém nyújtotta. Éppen hogy csak belekóstoltam, mert hisz autóval voltam. Ella azonban lelkesen kapta a szájához mikor ő következett és olyan ügyesen ivott az üvegből, hogy egy csepp sem került a szája szögletére. Ez is meglepett, mert az ilyesmihez a nők ritkán értenek.

Mikor lefelé menet megint a meredekhez értünk, Ella felkiáltott.

– Jajj istenem, a túsarkú cipőm!

Valóban elképzelhetetlen volt már az is, hogyan mászott fel a hepehupás úton, de hegyről lefelé menni olyan cipőben teljesen lehetetlen volt.

– Vigyen az ölében – mondta.

Nem tehettem mást. Ahogy magamhoz szorítottam, éreztem, még mindig át volt forrósodva a kemence tüztől. És mondta is.

– Jajj, de jó melegem van. A tűz is, meg az a kjs bor is. Istenien érzem magam. Ugye maga is?

Nem éreztem a súlvát, egyre inkább csak a forróságot. Hozzá még, hogy őszinte legyek az út közepén elkezdett csókolgatni. Na. Még csak ez volt hátra. De mostmár nem olyan hanyagul, mint mielőtt elaludt, hanem hevesen, ahol csak ért.

– Milyen erős maga – súgta a fülembé –, azt gondoltam, mikor a kocsijába beültem, hogy legalábbis mérnök. De ha csak bányász, az sem baj. Milyen szerencsém van, hogy éppen veled találkoztam össze! – Már megint tegezett.

Bekuporodott a kocsiba. Ezúttal a lábát is felszedte az ülésre és alig indultam, máris aludt megint. Mostmár egyszerűen elfeküdt hihetetlen kicsinyre összequbancolódva és az ölembe tette a fejét. Már egészen világos volt és nekem is világosan kellett végre gondolkodnom. Mit is csinállok vele, mielőtt a disznóvásárlás színhelvére érünk? Hiába is tagadnám, az az igazság, hogy semmi kedvem nem volt egyelőre megválni tőle. Gondoltam, hogy valahol egy vendéglőbe beültetem s majd meqvár, míg végzek. De mikor végzek én? A disznót meg kell venni, le kell vágni, fel is kell hasítani, hogy elhelyezhessem a csomagtartóban és a hátsó ülésen. És hátha nem vár addig, hanem megszökik egy másik autóssal? Ez a lehetőség elkeserített. Ha ezek a gondolatok nem gyötörtek volna, szívesen utaztam volna vele így, míg a világ.

Egyszerre csak felbukkant a nap és éppen velem szemben. Felnyúltam, hogy lehajtsam a napellenzőt és erre a mozdulatra felébredt. Felült és cigarettát kért.

– Nini, a napocska! Milyen egyszerű, hogy jó időnk lesz. Látod, az elébb azt mondtad, eső lesz. Rossz időjós vagy.

– Mégis eső lesz – feleltem –, ha a nap fényesen kel, aztán úgy mint most mennek feléje a felhők, akkor biztos eső lesz.

Átölelt nem törődve vele, hogy akadályoz a vezetésben.

– Úgy bölcselkedsz, mint egy öregember, pedig milyen fiatal vagy!

Még ez is, hogy fiatal vagyok neki jól túl a negyvenen... A lapos napsugarak élesen szűrtak be a szélvédő üvegen. Két öklét a szeme elé tette.

– Milyen jó lenne most egy napszemüveg!

– Majd fordul mindjárt az utunk – igyekeztem megnyugtatni.

– Te! – kapott a homlokához hirtelen –, tudod, mi jutott eszembe.

– Honnan tudnám?

– Menjünk el Győrbe. Ott van egy maszek, aki csodálatos napszemüvegeket árul. Valami külföldi fej szállítja neki. De olyanok, amilyeneket sehol az országban nem lehet kapni. Jajj, de jó, hogy eszembe jutott.

Ez az ajánlat úgy meglepett, hogy alig jutottam szóhoz. Mondtam már, hogy az én életem olyan rendben folyt mindig, mint a karikacsapás. Nálunk mindig minden be volt tervezve és most egyszerre hogy fordítsam a kormányt és hajtsak Győrbe egy vacak szemüvegért.

– Ugye elmegyünk, drágám – simogatott és csókolgatott megint –, ezt meg kell tenned. Ha én valamit a fejembe veszek és nem sikerül, akkor úgy el tudok keseredni, hogy képes volnék akár a Dunába ugrani. Nem lehetsz ilyen.

– De értsd meg, hogy nekem disznót kell vennem és délutánra visszavárnak a hasított sertéssel. Ott lesz a hentes. Mindennel felkészültünk, nem kis dolog az ilyen.

– De beszélhettem.

– Ugyan hagyj azzal a disznóval. Nem szégyenled magad? Ilyen közönséges dolog miatt elvenni a kedvemet. Különben is minek az a disznóvágás. Vehetsz kolbászt a hentesnél, ha akarsz, meg mindent. Legfeljebb sorba álltok érte. Ha pedig ragaszkodsz hozzá, hát disznóért máskor is elmehetsz. De ez egyszer van az életben, hogy velem vagy.

Mit mondjak, igaza volt. Ilyen még nem volt az életemben.

– Tudod, milyen botrány lenne ebből – szabadkoztam.

– Botrány! No és! Kicsit veszekedtek majd otthon, aztán vége. Ezért nem borul fel a kis boldogságod örökre. Más bányász hányszor részegen megy haza. Van olyan is, aki olykor megveri a feleségét. Tudom, hogy te ilyet sosem csináltál, mert akkor nem lenne autód. Egy ilyen rendes emberért, mint te vagy, igazán érdemes elfeledni, hogy egyszer késve került haza. Majd csodálkoznak, hogy a nagyszerű Karcsi végre kirúgott a hámból. De minden csoda csak három napig tart, aztán elfeledik. De ha engem most elszalasztasz, ezt a napot hiába álmodod vissza egész életedben. Sírhat sz utánam.

Az az igazság, hogy én ezt a disznóvásárlást egyáltalán nem akartam. Mert ha volna egy csomó gyerek, az más. De az a sok aprólék, ami ilyenkor előjön, csak elpazarlódik ahol három ember van és két olyan rossz evő, mint a feleségem, meg a fiam. Magam is csak unva eszem a sok zsiradékot, és amint látod, semmi szükség rá, hogy a a kondícióm javítsam. Dehát mindig a feleségem akarátának kell teljesülni. A lány csevegett még hevesen, de én oda sem figyeltem, csak arra gondoltam, hogy nem és nem szükséges, hogy mindig okvetlen a feleségem akarata teljesüljön. Különben is olyan biztos már a dolgában, hogy nem ártana neki egy kis lecke. Ne érts félre, hiszen tudod, mennyire tisztetem a feleségemet. Csak tudja fene, akkor ott egyszerre minden sérelmem eszembe jutott. Főképp persze ez, hogy mindig teljesülni kell az akarátának és minálunk mindig mindennek olyan rendben kell menni. Ha én egyszer elmegyek vásárrnak délelőtt egy-két pohár sört meginni, akkor mindjárt: „Apukám háromnegyed egykor lesz az ebéd el ne felejtse!” És így tovább. Az én apám kilenc gyereket felnevelt a nyomorúságban, de ez a nagyfene rend ez nem volt. Miben volt rend? Abban, hogy egyforma kanállal mérte ki anyám a levest valamennyiünknek. Ez érthető. Na, szóval ami eddig sosem jutott volna eszembe, most ezt a nagy rendet az életünkbe egyszerre fullasztónak találtam... Persze ez is akaratos, hogy neki pont Győrből kell napszemüveg, de ez megint más, hát legyen!...

Elég az hozzá, hogy letértem a következő útkereszteződésnél balra és félóra múlva elértük a bécsi országot.

Itt egy ideig közömbös dolgokról beszélgettünk és közben megtudtam egyetmást róla. Bár nem sokat és az is zűrzavaros volt. Ez a zűrzavar azonban engem egyáltalán nem izgatott, az volt az érdekes. Beszédközben kicsit elengedtem magam, nem siettem. Egyszer csak elhúzott mellettünk egy Moszkvics.

– Jajj, ne engedd! – kiáltott ekkor Ella. – Az istenért, ne engedd, megőrülök! Ez a nyavalyás le hagyott bennünket.

Sose szoktam én az országúton versenyezni. Most is ellen akartam állni a biztásnak, de nem lehetett. Egészen elkeseredett, majdnem hogy sirt. Megesett rajta a szívem és bele léptem a gázba. Néhány perc múlva utclértük és elhagytuk a Moszkvicsot. Akkor elkezdett tapsolni örömeiben. Feltérdelt az ülésre és visszaintegetett nekik. A tükörben láttam, hogy a kocsit egy idősebb férfi vezeti és mellette egy gyer-

mek ül. Úgy látszik, őket is elkapta a verseny láza, mert hajtották a nyomunkban, ahogy csak bírták. Azt is láttam, hogy ott meg a kisgyerek biztatja az apját. Mert nyilván az apja lehetett. Nekem nem volt nehéz tartanom az előnyt. Csakhogy semmi kedvem nem volt ehhez a hajszához.

– No, haqyjuk őket – mondtam –, látod az a kisfiú hogy el van keseredve. Ha még egy darabig tart ez, bizonyára sírni fog. Mert hiszen az apjáról van szó. Az apja marad le a versenyben. Nem érted?

Megértette. Visszaült mellém, megsimogatta a fejemet.

– Igazad van. Milyen jó ember vagy. Hát haqyjuk őket...

Most meg ennek örült, hogy haqviuk őket. Ez a lány mindennek tudott örülni. Nagy zakatolással elszámuldott mellettünk a Moszkvics. A kisfiú két kézzel integetett és csupa raqyogás volt. Ella pedig tetette a leqyözöttet. Két kezét összetéve mutatta, hogy gratulál nekik, mint ahogy igazi sportemberhez illik, ha veszített.

Egy idő múlva azonban megint meggyült a bajom vele, mert egy számomra ismeretlen típusú osztrák kocsi előzött bennünket.

– Ezt ne engedd. Ezt a viláért sem! – Ella az öklét rázta.

– Haqyjuk – mondtam én –, minek ez. Nem versenyezni jöttünk.

– De igen, most versenyezőnk – kardoskodott ő. – Most ez van, hogy versenyezhetünk, hát mért ne tegyük? Nem értelek.

Időnkint el szoktunk menni a feleségemmel, meg a fiammal kirándulni. Egész úton csak az volt mindig, hogy apu viqázz, apu ne siess. Az egész családot életéről van szó és különben is minek ezt a szegény kocsit kínozni, mind a ketten meadlgoztunk érte. Ki tudja mikor vehetünk egy másikat, ha ez tönkre megy. És ha valahol megnyúzd, sosem lesz már olyan szép, mint volt, hiába csinálják meg.

Tudnod kell, hogy a kocsinkon nincs ma sem egy karcolás, sem egy vakrozda a krómozáson. A kocsink éppen olyan patyolat tiszta, mint a lakásunk. Ez a lány meg kiabál ahogy a torkán kifér.

– Mindent bele, Karcsi, mindent bele.

Nem kellett mindent beleadnom. Az osztrákok nem siettek túlságosan, különben is meg volt rakva a kis kocsijuk emberrel és csomaggal. Elsuhantam az osztrák kocsi mellett és lásd milyenek az emberek. Erre azok is elkezdtek versenyezni. Megelőztek és Ella teljesen kétségbeesett.

– Ne engedj, Karcsi, az istenért ne engedj. – Hát nem engedtem. Loholtam utánuk, mint az örült. Gyerünk Karcsi, most mutasd meg, hogy nem félted ezt a rohadt tragacsot. Ez minden? Ez meg a televízió, meg a fridzsider? Most megvan aztán elpocakosodhatsz? Hát qyerünk csak, dögöljön meg, vagy fusson! Az én apám, ha nekivette magát annyi fröccsöt ivott meg, amennyi belefért és kilenc gyereket csinált, mert úgy tartotta a kedve. Te meg most betojsz, hogy tönkre megy a kocsid. A kutyamindenit!

Eszembe jutott, hogy van egy előnyöm, amit kihasználhatok. Ez a Wartburg ez szabadonfutó. Dombról lefelé menet levehetem egy kis időre a gázt, anélkül, hogy a sebességéből vesztenék és közben hül valamelyest a motorom. Akkor aztán a következő emelkedőnél valóban mindent bele... Ez sikerült is, a dombtetőn lehagytam az osztrákokat. Ekkor azonban Ella esztelen örömében a nyakamba ugrott, elkezdett csókolgatni, ölelgetni. Ezzel természetesen akadályozott a figyelmem összpontosításában és megint a nyomomba értek.

– Jajj, végünk van! Elhagynak – kiáltott. – Ne hagyj, Karcsim, édes, ne hagyj, mindent neked adok, amit akarsz, csak most ne hagyj magad.

Az örült hajszá tartott a győri benzinkútig. Egy kocsihosszal elébb értünk oda.

– Te édes, te hős! – Suttogta a lány teljesen kimerülve. Bementünk a presszóba, egy pohár konyakot itattam vele. Később kávéf fogyasztottunk, ő sok habbal, meg egynéhány süteményt. És már olyanok voltunk, mintha világot jártunk volna együtt. Az ölében tartotta és szorongatta a kezemet.

– Azt akartam megmutatni – mondta –, hogy csodát tudok művelni veled. – Valóban csodát művelt, mert ilyen bolonddá még nem tett senki életemben. És aztán jött még a napszemüveg.

Felkerestük azt a bizonyos maszek optikust. Hátralakott egy udvarban. Előbb megkérdezte, ki küldött bennünket. Ella megmondta és akkor kihúzott egy széles asztaliókot. Benne volt a készlet. Vagy harminc darab különböző színű és különböző keretű napszemüveg. De olyan különös formájúak, hogy gondoltam, ha ezek közül valamelyiket felteszi, nem merek vele végigmenni az utcán. Próbáltam lebeszélni, hogy télen nem fontos a napszemüveg, nyárra meg, ki tudja, hátha más lesz a divat. Ő azonban nem hagyta magát. Talán valamennyit felpróbálta a tükör előtt. Folyton kérdezgetett, hogy melyik tetszik. Ez volt az egyetlen hely, ahol kicsit rosszul éreztem vele magam, mert én azt szeretem, ha megvesszük, amihez hozzányúltunk. A maszek azonban türelmes volt. Nyilván érdemes volt neki. Végül kettő között nem tudott választani. Az egyiknek rózsaszín kerete volt és majdnem a füleire ért gömbölvüen az átláthatatlan üveg és csillogott, mint a gyöngyház. A másik lepkéhez hasonlított.

– Nagyszerűen választott a kisasszony – mondta a maszek –, ez a kettő képviseli a legújabb francia és olasz divatot. Természetesen együtt a kettőt ajánlanám, mert hisz az egyik nappalra való, a másik estélyi.

Egyszer csak tudomásul kellett vennem, hogy estélyi napszemüveg is van a világon és akkor mit jövök én azzal, hogy nincs nyár. Megvettem neki mind a kettőt. A disznóügy ekkor már csak olyan homályosan élt bennem. Mint ahogy kellemes álom közben az ember kicsit tudja, hogy ez nem a valóság.

Karonfozva hagytuk el az optikus boltját és kénytelen voltam vele így egy kicsit sétálni Győrben. Szerencsére mire a Baross utcába értünk, rá tudtam beszélni, hogy vegye le a szemüveget. Azt mondtam olyan szép a szeme, amelyet még sosem láttam és a kocsiiban úgy sem tudom nézegetni, hát most vegye le a kedvemért.

– Valóban szép a szemem? De igazán mondod? – Megállt, szembe fordult velem és levette ugyanolyan boldogan, mint ahogy feltette. Ez volt a csodálatos ebben a lányban.

Később, ahogy mondta, nagyszerű ötlete támadt. Ne ebédezzünk a városban. Néhány kilométert kell csak utazni Bécs felé. Ott az országút mellett van egy remekszép vendéglő, amilyeneket a földművelésszövetkezet épít mostanában a külföldi turisták részére. Ezt én nem is bántam, mert Győrben találkozhat az ember ismerősökkel. Kocsiba ültünk hát és tíz perc múlva ott voltunk a remek kis csárdánál. Mellette tavacska volt és Ella azt mondta, hogy az dugig van rakva halakkal. A külföldiek horgászhatnak maguknak és a zsákmányt a vendéglőben mindjárt meg is sütik. Mi persze nem mentünk horgászni, hanem besétáltunk a magyaros terembe, ahol piros mellényben cigányok húzták az ebédhez.

– Az étlapot bízd rám – mondotta Ella, – majd én megkomponálom neked az ebédet.

Így mondta: megkomponálom. Ezt meg is tette alaposan. Borban főtt kis halakat rendelt előételnek mustárral, utána zellerkrémlevest, szárnyast és sültet, csokoládés palacsintát és végül sajtot almával. Az itallapon volt pezsgő is, de azt mondta, azt ebédhez nem illik inni, azért tokaji aszút kértünk. Még ebéd előtt ittunk egy kis whiskit, majd elfelejttem. Azt mondta, a tokaji aszút azért rendeli, mert nekem úgy sem szabad innom, hát akkor legyen legalább finom az a kevés. De azért még egy üveggel megittunk. Úgy, hogy egész kellemes hangulatban hagytuk el az útszéli csárdát, néhány órai időtöltés után, míg nekünk húzta a cigány. Szívesen hallgatta azt is, pedig az ilyen lányok nem szeretik a cigányzenét.

Töltöttem és Karcsi megnevedesítette a torkát, úgy folytatta.

„Tudod, én ahhoz szoktam mostanában, hogy ha mindkettőnknek szabad vásárnapja van, megállunk egy erdőszélen a családdal. Kiterítjük a pokrócot, annak a közepére egy piroscsíkos konyharuhát, a feleségem kirakja a vaját, a szalámit, a süteményt, a termoszt hideg málnaszörppel, mert én vezetek és nem szabad bort innom. Eszünk, amennyi belénk fér, aztán hanyatt fekszünk és nézzük az eget. Ezt az ostoba úri szokást nem tudom hol tanulta a feleségem. Azt hiszem képeslapokban olvasta. Legfeljebb annyi van nekem, hogy hazavihetek egy üveg bort és este otthon már megihatjuk, de kinek ízlik az úgy?

Visszafelé menet eltévedtünk Győrben. Mert Győrben könnyű eltévedni a sok egyirányú utcában. De úgy látszik, a sors szeszélye is nekünk dolgozott. A város legközepén teljesen váratlanul egy vursliban találtuk magunkat. Óriás kerék forgott, motorbicikli berregett a halálgömbben, a céllövöldékben pattogtak a puskák, mutatóványosok kiabáltak a bódéik előtt, szellemvasút, ringispil, minden, amit akarsz.

Az egész dolog olyan hihetetlen volt. Majdnem hogy itt a tél és az ember egy vurstliba téved. Mint később megtudtam, egy olasz cég kapott rá engedélyt, hogy felüsse tanyáját ezen a kis téren és mivel nem találta meg kellőképp a számításait, hát nyújtotta a szezonját, mint a rétest... Nem volt valami népes a tér, de Ellát természetesen nem lehetett tovább vinni, míg egyetmást ki nem próbáltunk. A szellemvasút elég unalmas volt. A görbe tükrök termében nagyokat nevettünk. Mert hol összarultunk, hol megnyúltunk, hol a fejünk, hol a lábunk nőtt meg rettenetesen. Aztán következett a labirintus. Tükröfalak közt haladtunk szűk sátorokban. Egy ideig hallottam mögöttem Ella kacagását. De gyorsan eltűnt. Hátra néztem és idegen nő volt mögöttem. Kiáltottam neki, de hiába. Befordultam mellékutcákba jobbra-balra, minden hiába. Végül már csak ki akartam jutni minden áron, de nem sikerült. Nem sikerült az istennek sem. Akár hiszed, akár nem, félelem fogott el. Hogy elvesztettem Ellát, teljesen megkeveredtem. Talán egy óra hosszat is bolyongtam. A végén majdhogyan dührohamot kaptam. Legszívesebben szétvertem volna magam körül a tükröket. És még hozzá itt is, ott is retentő csúnya nőket találtam felfestve a tükrölapokra. Úgy keringtem, mint a bolond. Elvesztettem az időérzékemet. Fogalmam sem volt már, hogy mennyi ideje bolyongok és az volt az érzésem, soha az életben még nem lelem többet azt a lányt. Végre teljesen váratlanul kint találtam magam a téren. Ella ott állt egy oszlopnak támaszkodva és nevetett. Én nem tudtam nevetni.

– Megijedtél? Tényleg megijedtél? Milyen kedves bolond vagy!

Hát így játszott ő velem.

– Na látod, ugye borzasztó lett volna, ha elvesztesz!

Odavezetett egy másik bódéhoz, ahol az erőt mérték nagyon furcsa módon. Egy vaskecskét kellett meglökni felfelé ívelő pályán. Ki közelebb lökte, ki messzebb tudta. Egy óramutató pedig jelezte nagy számokban, hogy mennyit ér az erőd. A vaspálya végén egyébként volt egy piros sapkás talján, szintén vasból. Azt mondták, hogy időnkint akad olyan nagyerejű ember, aki a vaskecskét odáig taszítja. A kecske akkor fenéken ökleli a taljánt, nagy durranás lesz és még prémiumot is kap az illető. A durranáskor a mutatónak el kellett érni az egymilliószámot.

Ella az első pillanatban meg volt győződve róla, hogy én eltalálom a taljánt. Hiába szabaddokoztam, hozzá kellett látnom. Elsőre nyolcszázézetet löttem.

– Bravó! – kiáltott a mutatóványos. – Emberek! Ide mindenki, akadt egy nagyerejű, aki egyből nyolcszázézetet lökött! Itt a nap hőse. Itt a nap csodája!...

Valóban kezdtek odaszivárogni, akik eddig a téren lődörögtek. A következőre megütöttem a kilencszázézetet. Ella tapsolt, újjongott és öröme ráragadt a többiekre is. Annyit értem egyszerre, mint egy esélyes ökölvívó a ringben. Minden örömet megfeszítettem.

– Kilencszázötvenezer!... Ez kétszer volt egymásután.

– Három a magyar igazság! – kiáltott valaki.

– Karcsi! Mindent bele! – újjongott Ella magából kikelve. Így a többiek is megtudták a nevem és akkor mindenki kórusban kezdte.

– Karcsi! Karcsi!...

Összeszorítottam a fogam. Ezeket a jóembereket nem lehet cserben hagyni. Valóban mindent bele. A tömeg bizalma erőt adott. Neki rugaszkodtam. A kecske siklott fölfelé. Aztán a durranás. Az óramutató nagyot lendült és kigyulladt az egymilliószám!

Ella a nyakamba ugrott és a boldogságának nem volt határa.

Kaptunk egy zsinóron lógó majmot, azt felakasztottuk a kocsiban a visszapillantó tükrökre és úgy utaztunk. Csodálkozni fogsz, hová! Pestre. Pestre, mert nekem ezen a napon már minden mindegy volt. Ő meg, amíg csak el nem aludt, szüntelen duruzsolt a fülemben.

– Olyan boldog vagyok, hogy megismered a lakásomat. Csodálkozol majd, milyen szép. Igaz, hogy csak egy szoba hallos, de azt a saját izlésem szerint rendeztem be. Az előszobában nagy háromajtós fehér szekrény van, aranyozott csík fut rajta körül. A középső ajtaja végig tükör. A másik falon hosszú fogas és falvédő színes tengeri nádból. A teakonyhám olyan, mint egy kis patika. Tejűveges ajtó vezet a szobába. A szoba közepéig nyúlik ki egy nagy francia ágy. De van egy karcsú díványom is. Az régi darab. Az egyik fele szép ívben felhajlik. Csoda kényelmesen lehet rajta eldúlni. Órákig tudok ott heverni hálóingben és cigarettázni. No, de milyen hálóing az! Majd meglátod. Szeretem, ha sok heverőhely van a szobában. Olyan vastag a szőnyegem, hogy akár arra is leheveredhetek s nagy párnák vannak a földön. Két szép fotel, állólámpa. Zenegép! A televíziót nem szeretem. Nyugtalanná tesz, elvonja a gondolataimat és az embernek a saját gondolatai a legszebbek. No persze arra törekedni kell és nem mindenki tud. Egy pálma is van szobámba. Kis könyvvállvány. Minden könyvem szerelmes könyv. Más nem érdekel. No és külföldi képeslapok, egy egész halom. A függönyöm az erkély előtt nyilonból készült. Egészen áttetsző és könnyű, mint a pehely. Majd megtapogathatod a pehelyaplanomat. Az egész nagy ágyat befedi. Külön csináltattam, mert ilyet Magyarországon nem tudsz vásárolni. A képeim mind a tengert ábrázolják, mert imádom a tengert. Meztelen nőket nem teszek a falra, mert utálnám az idegen meztelen nőket a szobámban.

Ha egy szó sem igaz belőle, akkor is milyen szép, hogy ezt így kitalálja – gondoltam magamban, mikor elaludt.

Az út mellett egy helyen ki volt írva annak a falnak a neve, ahova a disznóért kellett volna mennem. Elfordítottam a fejem, hogy ne kelljen rá gondolnom. De nem szabadulhattam azért egészen tőle. Rossz érzéssel gondoltam minden disznóölésre, amelynek életemben részese voltam. A kifolyt vérre, amint keverik a vejlingban, a hurkátólőre, a sercegő zsír nehéz szagára. A gyötrelmes jóllakottságra... Azaz hogy nem egészen. Egy disznóvágás másképp tűnt fel előttem, az egyetlen, amelyre gyermekkoromból visszaemlékeztem. Valamennyien ott sündörögtünk azon a hajnalon gyermekek a perzselő tűznél. Apám a markunkba nyomott egyet-egyet a lerántott, forró körmőkből. – Nesztek, meleggyűrű – mondta. Égetett és ráztam a két tenyerem között és mintha gyöngyöt tartottam volna, úgy örültem neki. Aztán mikor anyám az első falatokat osztotta a friss pecsenyéből! Az valami más volt, mint a későbbiek. A legnagyobb téli játék és a legizletesebb falatok, amikre visszaemlékszem.

Már megint este volt. A körút összeboruló neonfényei alatt úsztunk, mikor felébresztettem Ellát, végreis meg kellett tudom, hová megyünk. Megdörzsölte a szemét.

– Hol laksz? – kérdeztem. Már megint frissen nevetett, ez mindig tudott aludni, mindegy neki nappal, vagy éjszaka és mindig frissen ébredt.

– Remeg a hangod, szegénykém! – azt mondta.

Ideges voltam, mit tagadjam és most megint egyszerre rámtört minden bűnöm. Azt kívántam, valami jöjjön közbe és sose ismerjem meg azt a lakást, amelyet minden részletében láttam magam előtt, akár létezik, akár nem. Ella azonban határozottan jobbra mutatott a Wesselényi utca sarkán.

– Itt fordulj be.

Befordultam, végigmentünk az utcán, majd némi keringés után a belvárosba jutottunk. A Szervita téren azt mondta, állítsam le a kocsit. Hamarosan találtam parkirozó helyet és kiszálltunk. Akkor feltűnt nekem, hogy kicsit bizonytalanul néz körül. Végre rámutatott egy nagy házra. Szinte lehetetlennek látszott, hogy ebben a palotában az ő méreteire szabott kis lakás legyen.

– Ott lakom, szívem. Az ilyen régi házakban sokkal előkelőbbek a kislakások is, mint az új skatulyákban. Különben majd meglátod. Most várj itt egy kicsit.

Átszaladt a játszótéren és eltűnt az oszlopos kapu alatt. Talán tíz percet várhatam rá.

– Képzeld – mondta, mikor visszatért – hogyan jártam. Vidéki rokonok érkeztek. Ott vártak a házmesteréknél, át kellett nekik adnom a kulcsot. De ne légy szomorú. Csak éppen szállást kértek. Hajnali ötkor megy a vonatjuk. Addig eltöltjük az időt. Jó?

– Azt gondolom, nekem mégiscsak haza kéne mennem.

Számra tapasztotta a tenyerét.

– Ne mondj ilyet. Kétségbe esem, meghalok, sírok. Nem akarok csak így elválni tőled. – És már megint hatalmába vett. A karomba csímpaszkodott, arcát a vállamhoz nyomta. – Az éjszakával ne törődj, azt bízd rám, úgy elrepül majd mellettem, hogy sajnálni fogod, milyen rövid. Minden, minden az én gondom. Most mindennek előtt sétálunk egy kicsit.

Elég gyorsan mentünk át egy mellékutcán. Nem is volt az egésznek séta jellege. Nagy igyekezettel vezetett egy Váci utcai kirakathoz.

– Meg akarom mutatni neked az estélyi ruhámat. Ez az.

Valóban szép ruha volt ott a kirakatban és rajta az ára: 923 forint.

– Lásd erre spórolok. Ugye szép.

Nem vehettem szándékosságnak azt, hogy ide vezetett. Hiszen az üzlet rég zárva volt. Azért arra gondoltam, hogy ha nyitva volna tán meg is venném neki. Igaz, hogy a disznó árán akkor már bepótolhatatlan csorba esnék... Ez a könnyelműség nem történt volna meg velem egész bizonyosan, ha hátra nem nézek, és a túloldalon meg nem látok a szobányi fényes kirakatban egy teljes camping-felszerelést. Ott állt a sátor előtt az alumínium lábú kis asztal, székekkel. Gázfőző, hálósákok. Szóval minden, ami hozzátartozik.

Mi ugyanis, mióta a disznó ára együtt volt, éppen egy ilyen felszerelésre gyűjtötünk. Meg kell vallanom őszintén, ez nekem volt az ötletem. Látod, oda jut az ember, hogy ilyen ötletei támadnak. Azt terveztük, hogy majd elmegyünk Csehszlovákiába és ott letáborozunk. Most, ha rá gondoltam, hogyan tömöm én meg majd a nyáron az autót rengeteg csomaggal. Többek között ezzel a sátorral. Hogyan szorongunk majd egymás mellett, hogyan állunk sorba a határon. Sátrat verünk, aztán hasalok a napon, képes újságokat nézegetek, esetleg fényképezünk. Most ha rá gondoltam, a hideg rázott. Ez a lány viszont kiugrik a bőréből örömeiben, ha megveszem neki a ruhát. A disznótör azért majd csak meglesz, de a sátor ára úszik. A sátor ára! Akár hiszed, akár nem, nagy káröröm fogott el és éppen a saját károm felett.

Odaadtam neki az ezer forintot.

– Majd megveszed, kislány! Mit csináljak, ha egyszer be van csukva a bolt.

Mintha nem akart volna hinni a szemének.

– Fogjad csak – biztattam.

– Nem, ez nem lehetséges... Hogy fogadhatnám el. De hisz ez még több is... Nem, ragaszkodom hozzá, hogy pontosan kilencszázhuszonhárom forintot adj. Ez nem lenne illő.

Tetszett nekem benne ez is, hogy ragaszkodott hozzá. Volt annyi apróm, kiguborítottam a huszonhárom és visszavettem egy százast.

A játék később megismétlődött, mert egy másik kirakatban fekete hálóing, kombiné és nadrág volt ötszázhatvanhatért. Az egésznek nem sok értelmét láttam, mert teljesen áttetsző volt, csak éppen ahol sűrűbb volt rajta a csipke, ott takart valamit. De ő azt állította, hogy ez olyan, mintha füst venné körül a testet és hozzátette, hogy majd meglátom. Ennyi apróm már nem volt, vissza kellett neki adni. Ehhez is ragaszkodott. És ezt olyan makacssággal tudta csinálni, hogy ennivaló volt. Ezekből az apróságokból láthatod, milyen teremtménnyel akadtam én össze.

A vendéglőben, ahova vacsorázi mentünk, hosszú időt töltött a mosdóban. Legelőbb egy fél órát. Mikor kijött, mintha kicserélték volna, egészen új frizurája volt, újra kikészítette az arcát, ami arra vallott, hogy nemcsak az a bizonyos tükrös asztal a szobájában, hanem a táskája is meg van rakva szépítő szerekkel. Még a ruhája is mintha frissen lett volna vasalva. A kardigánját, mely eddig mindig rajta volt, most a karján hozta. Úgy látszott, be van rendezkedve arra, hogy akármelyik mellékhelyiségben csodát műveljen magával. Rajta volt az estélyi szemüveg is, de mikor az asztalhoz ért, letette megint a kedvemért. A menüt ismét nagy szakértelemmel állította össze és ezúttal semmi akadály nem volt, hogy pezsgőt igyunk.

Én a pezsgőt nem szeretem. Nem is kerültem tőle valami jó hangulatba. Idegesített az a jegesvödör mellettünk és hogy a pincér mindjárt ugrik, ha tölteni akarok.

Egy fehér ruhával fogta az üveget, úgy adagolta. Kezdett olyan lenni az egész, mintha megint verkliben lennék, csak hogy másmilyenben. Ella sem az volt, aki délután. Sokallottam azt a biztonságot és öntudatot, ahogyan ezt a vacsorát vezényelte. Időnkint még figyelmeztetett is, hogyan viselkedjem és mielőtt elhagytuk a helyiséget, engem is kiküldött a mosdóba, hogy szedjem rendbe magamat, főképpen törülgessem meg a cipőmet. Erre a célra egy darab vattát nyomott a kezembe. Csak egy nagy majomnak éreztem magam, mikor mentem a mosdó felé. Tele volt az tükrökkel. Sok példányban láttam a fejem, míg fésülködtem.

Te ostoba – mondtam magamnak –, most azt hiszed, végre valamit cselekedtél. Jó, elfogy majd a disznó ára, de mi van abból? Egy jókora perpatvar, aztán minden megy megint a rendjén. De hát mit is akarok? Még nem tudom, de valami mást akarok, mint ami van. Csak hogy mindenütt ugyanaz van.

Ez a nagytakarítás azért volt, mert innen egy táncos, műsoros mulatóba mentünk. A műsorban fellépett egy zsonglőr, akit számtalanszor láttam a televízióban. Volt akrobatikus tánc, amelynél sokszor különbeket láttam a pozsonyi adásban. Egy alak olyan vicceket mondott, amiket már lenni a bányában hallottam. Volt egy vetkőzés táncszám, de éppen elég ruha maradt a nőn. És ha nem maradt volna?

Időnkint megszólalt a zene és mintegy parancsszóra táncolni mentünk ugyanúgy, mint a többiek.

Az igaz, hogy tánc közben Ella megint elkezdett álmodozni a szobájáról és ez izgalmat keltett bennem, de már nem emiatt vártam türelmetlenül a zárórát, hanem hogy szabaduljunk innen.

Nagyon sok rövid italt ittunk és végül a lány kezdett elnehezedni.

Amint beültettem a kocsiba, megint rögtön elaludt, de most sokkal nehezkesebben szuszogott. A Szervita téren alig bírtam felébreszteni.

– Ja, igen – mondta, mikor felébresztettem –, de tudod mit? Ne menjünk azért most az én lakásomba. Majd máskor. Hátha mégsem utaztak el a rokonok. De azért ne búsulj egy cseppet se. Tudok egy jó helyet.

Vezettem tovább a kocsit. Most már az utasításai szerint megint. A Molnár utcában kötöttünk ki egy sokkal szerényebb külsejű ház előtt. Ella ásitott és kiszállt.

– Most maradj itt, szívem és figyeld a második emeleten az első ablakot balról. Ha onnan integetek, akkor jöhetsz. Tehát a második emeleten a folyosón balra. El ne felejtse. Az ajtó nyitva lesz.

Mintha megöregedett volna tíz esztendő, olyan kimerően ballagott és jobbra, balra tekintgetett az úttesten. A kaput már kinyitották, nem kellett csöngetnie. Nem voltam benne biztos, hogy megjelenik az ablakban. De megjelent, bár elég hosszú idő múlva. Az üveg mögül integetett. Én visszaintettem, aztán a gázra léptem és amilyen sebesen csak tudtam, úgy separtam végig az utcán.

De tulajdonképpen semmi értelme nem volt már, hogy siessek. Szabadságot vettem erre a napra is. Ez volt az az időszak, amikor munkába szoktam indulni. Kényelmesen haladtam a még elég üres országúton. Körülbelül félúton megcsillantak a reflektorom fényében az első hópelyhek. – Szegény olasz mutatványosok – gondoltam –, most aztán valóban be kell csukniok a boltot. Akkor is, ha nem sok jövőt lehet jósolni még ennek a korai hónapnak.

Ahogy hazafelé közeledtem, egyre sűrűbben cikázott előttem. Itt-ott tenyérnyi fehér foltok látszottak az útparton, ahogy a szél oda kavarta. Megtarkította a bányatelep fekete földjét is.

A szemetesköci éppen elállta házunk előtt a bejáratot. Kicsit arrább megálltam és ki is szálltam. Cigaretára gyújtottam, hogy lélegzetet vegyek az elkövetkezendők előtt. Míg így próbáltam rendet teremteni a gondolataim között, egy csöppnyi gyereket pillantottam meg az utcasarkon. Guggolt a földön és egy kis hófoltot igyekezett összekotorni. Mellette egy szatyor volt két tejesüveggel. Nagy nehezen sikerült annyit elérnie, hogy egy kis hó maradt a markában. Felém mutatta.

– Bácsi, ez mi?

Elcsodálkoztam. Ez a gyerek olyan kicsi, hogy nem is emlékszik a tavalyi órára, de azért elküldték tejért a földig érő szatyorral. Gyerekkori emlékeim ébredtek, amelyeknek ugyanez az utca volt a színtere.

- Ez hó, kis fiam.
- Meg lehet enni?
- Dehogyan lehet. - Jót nevettem.
- A Pisti azt mondta, a hót meg lehet enni.

Az ölembe emeltem.

- Kinek a fia vagy te?

- Én Fodor Zsigáé és Balikó Eszteré - felelte. Régen volt az szokás, még az én gyerekkoromban, amikor ilyen pontos feleletre tanították a gyerekeket.

Ismertem mind a két szülőt. Balikó Esztert különösen. Régen minden szülőt és minden családtagot ismertem ebben az utcában. A gyerekeket mostanában már egyáltalán nem, a szülőket is csak hézagosan. Ezekről azonban tudtam, hogy hat gyermekük van. És a Zsiga gyakran dalolja végig az utcát dülöngélve.

- Hát a bácsi kicsoda? - kérdezte a gyermek.
- Én? Hát én a Mikulás vagyok.
- Akkor miért nincs felöltözve?
- Majd ha itt lesz az ideje felöltözöm.
- De azért Mikulás?
- Az vagyok. Ha nem hiszed, gyere velem.

Letettem megint a földre, egyik kezembe a szatyrot fogtam, másikkal veztettem. Nálunk korán nyitják a boltot. Ez meg, ami itt a közelben van, egész kis áruháznak beillik. Legtöbbször ilyenkor reggel persze a tejes pultnál álltak, de én odavezettem a gyereket a cukorkás részleghez, ahol a polcok már meg voltak rakva Mikulás napra szánt csecsebecsékkel. Az elámult kiszolgálónővel kezdtem belerakni a kisfiú szatyrába a legdrágább cukrosdobozokat, csokoládéfigurákat. Narancsot, fügét, amennyi csak belefért. Ne törődjék semmivel, csak győzze jegyezni. A szatyor megtelt csurig, de mindez nem elégítette ki a szándékomat. Ott állt a pult sarkán egy óriás Mikulás színtiszta csokoládéból, a hátán puttony, tele minden jóval, lehetett mindenestül vagy négy kiló. Ezen az éven már nagyon nekibátorodtak a cukorgyárok és ilyesmit is küldtek a bányászboltba.

- Azt is kérem - mutattam rá. Az eladónő végignézett rajtam, nem vagyok-e részeg. Láthatta, hogy nem vagyok. Azt is láthatta, hogy minden szívfájdalom nélkül elébe rakok egy csomó szárazast.

Ennyi mindent természetesen nem bírhatott el a csöppség. Megvettük a végén a tejet is és hazáig kísértem. Mikor kiléptünk a boltajtón, mindenki minket nézett. Voltak, akik még utánunk is jöttek az utcára. Vedd hozzá, hogy néhányan ismertek mindkettőnket, de én nem törődtem senkivel. Leraktam azt a holmit a Balikó Eszterék háza küszöbére és azt mondtam a kisfiúnak, aki meglepetésében csak dadogott, hogy szóljon a Pistának, majd segít. Azért mondom őket Balikó Eszteréknek, mert abban a lakásban Balikóék kezdték az életet valamikor régen ugyanolyan kecskelábú asztalnál, mint az én apám. És nekik, talán nekik egyedül a környéken még meg is van a kecskelábú asztaluk.

- Kezit csókolom, Mikulás bácsi - nyögte ki a kisfiú, mikor távoztam. Remegett a hangja.

Hát eddig van."

- No, de mi történt otthon? - kérdeztem a bányászok keserűségének egykori gyűlöhelyén, a neonos teremben, ahova ekkor már kezdtek visszaszivárogni a táncteremből a felhevült fiatalok és a söntéspultnál többnyire málnaszörpöt ittak.

- Természetesen lett perpatvar mindjárt azon a reggelen, olyan, amilyen még nem volt a mi házasságunkban, de az igazi még csak azután jött, mikor a feleségem megtudta, hogy a Balikó Eszterék Mikulása voltam. Akkor az átkoknak olyan áradata zúdult a fejemre, hogy már szédültem tőle. Hogy a mi keservesen megtakarított pénzünket ezekre a senkiházi proletárookra költöm. Meg hogy oda kívánczodom vizsgálja a szemébe, ahonnan jöttem. Hogy az a tenyészkanca, hogy az tetszik nekem most

is. Egyszóval borzasztó csúnya dolgok kerültek felszínre, amint ez már az ilyen családi viszály folyamán lenni szokott. De hát az ember az ilyeneket nem úgy veszi, hogy azt gondolja az asszony, amit mond. Meg kell érteni szegény feleségemet, hogy ő nem érthetett meg engem. Csak hát mondani akart valami nagyot. Holott biztosan tudta, hogy ahhoz az Eszterhez soha semmi közöm nem volt.

Még egy darabig folyt a pletyka is, mert így szokott lenni, ha valaki érthetetlen dolgot cselekszik. Egyszer részegen nekem jött és meg akart verni szegény Fodor Zsiga. De hogyan tudna ő megverni engem, ha mégolyan józan volna is. A végén ugyanitt ittunk meg együtt egy-két üveg bort és elmesélte, milyen öröm volt a házukban mikuláskor. Mert akkor már mindenki tudta, csak éppen ők nem még, hogy én voltam a Mikulás.

Aztán minden elsimult, mert már mondtam, minden csoda csak három napig tart.

GEBAUER ERNŐ: Freskó-terv

ANDREJ MALISKO

LEGYEN HÁT ÚGY, TANÍTÓ MESTEREM

Legyen hát úgy, tanító mesterem!
A kőből út, színméz a vadvirágból,
szikrából láng, magból kenyér legyen,
s tekintetünk egyre messzebbre szálljon!

Miként ő tanította, úgy legyen:
hajnalpírrá az éj, boldogsággá a munka,
tetté az eszme, tüzzé az értelem –
ezüstöt fujjon bár e kor hajunkra . . .

Miként Iljics hirdette, úgy legyen:
a szív örömmel teljes csordulásig,
miként ő tanította, úgy legyen –
ebből ne engedj,
ezért küzdj szüntelen!

RASZUL GAMZATOV

DAL, MELYET EGY ANYA ÉNEKEL BETEG FIÁNAK

Töltsd meg dohányfüsttel a házat,
igyál bort vagy amit szeretsz!
Ne törődj törődött anyáddal –
csak gyógyulj meg, ne légy beteg!

Utazz el bármi messze tájra,
s akár ne is írv levelet!
Ha tetszik, asszonyt hozz a házba.
Szerető kell? – éld életed . . .

De rég is volt, hogy dudolászva
ölemben dédelgettelek . . .
Igyál bort, gyűjtsál hát, no, rája . . .
Csak gyógyulj meg, ne légy beteg!

TÁBORTŰZ

A krími kormos égre tábor-
tüzek lődöznek csillagul sziporkát.
S a füst kesernyész illatáról
eszembe jut, hogy Gorkij erre kószált.

Hallgatta, hogy ropogva ég a rőzse,
zúg a hullámtörés zenéje.
Mintha tüzeit látnám – ismerősen
lobognak itt a krími éjben!

PAPP ÁRPÁD fordításai

IVAN DRACS

NE LEGYETEK ÖNGYILKOSOK

Ne legyetek öngyilkosok. Az agy
Hiába hül ki csapdájába zárva
S a tél fegyvere rátok tátogat,
Elfuserált paradox figurákra
És tréfaképp egy szálíg learat.
Ott feküsztek az útközépre hányva,
Nincs kezdete, se vége; folyamat,
S e csőd láttán irigy mosoly fakad
Az idő Jánus-arcán, – Óh, hiába
Ne pusztítsátok önmagatokat.

Teremtsétek meg önmagatokat.
Míg a világ kering-forog az úrben
S a földet keblén ringatja a nap,
Amíg a bátrak messze fölrepülve
Kutatnak távol-csillagsorsokat,
Míg küzd az ész, hogy a titkot legyűrje
S a múzsák várnak friss virágokat
S e bélyeg ég a homlokunkra sütve,
Demokritoszhoz lelkem hű marad:
Teremtsétek meg önmagatokat.

PAKOLITZ ISTVÁN fordítása

A somogyi példa

A barcsi „Vörös Csillag” termelőszövetkezet története

II.

A községbe költözéssel lezárult a „Vörös Csillag” mintegy két és fél évig tartó előtörténete; s megkezdődött történetének eredményekben gazdag korszaka, amelynek egyenletesen felfelé ívelő fejlődését csak az 1956-os ellenforradalom szakította meg. A csoport már Szilonicban is figyelemre méltó eredményeket ért el, s híre már 1951-re túlterjedt a megye határain. 1951 tavaszán – amikor a községbe kerülve, addigi szűk, provinciális jellege megszűnt – egész sor fejlődését gátló tényezőt sikerült kiküszöbölni. A sok objektív és szubjektív akadály leküzdése után 1951-ben az időjárás is kedvező volt, s így minden téren eredményes évet zárhattak.

Az ország minden részéből felkeresik a szövetkezetet az egyénileg gazdálkodók és a közös gazdaságok dolgozói tanulás, tapasztalatszerzés céljából.

Eredményei nagy hatással vannak a falu paraszti lakosságára is – különösen 1951 tavaszán – sokan kérik felvételüket. A szövetkezet viszonylag nagy létszáma és területe most már megkövetelte a tagok helyes munkabeosztását, valamint a jó és gondos munkaszervezet kialakítását. Az eddigi tapasztalatok megtanították a szövetkezeti csoport vezetését arra, hogy a feladatot csak a legnagyobb körültekintéssel lehet megoldani. Számbavéve a lehetőségeket, a munkavégzésnek új szervezetét alakították ki: a *brigádokat*. Bár ezek szervezetüket tekintve még inkább csak nagy „munkacapatok”, mégis új színt vittek az eddigi munkaszervezetbe. Először a növénytermesztésben alakítottak munkacapatokat, emellett azonban tagonkénti területfelosztással is dolgoztak (inkább csak munkaigényesebb kapásnövényeknél). A szövetkezet összterülete az 1950/51-es gazdasági év elején meghaladta a 400 holdat – s bár az 1951 tavaszán belépett tagok nem sok földdel növelték a közös ingatlanait –, mégis szükségessé vált a részleges tagosítás.

A tagosító bizottság hat táblát jelölt ki a következő gazdasági évet – a háromszor tagosított földterülettel –, közel 600 kh holddal kezdhették. Az 1951-es évben ugrásszerűen nőtt a szövetkezet közös vagyona és a tagok jövedelme. A növénytermesztés – különösen ha az előző két évvel összevetjük – jelentős strukturális eltolódást mutat. Megnövekedett a takarmánynövények területének aránya, s ez az állattenyésztés nagymérvű fellendüléséről tanúskodik. A kiváló terméseredmények növelték a tagság részesedését, a munkaegység értéke elérte a 38 Ft-ot, s az egy tagra jutó munkaegység megközelítette a 300-at. Volt olyan termelőszövetkezeti tag, aki elérte a 388 munkaegységet, s ezért 17,47 q búzát, 19,42 q kukoricát, 388 kg árpát, 388 kg burgonyát, 11,65 q szénát, 11,65 q takarmányrépát, 23 kg cukrot és 6984 Ft készpénzt; egyik család pedig 36 q búzát, 37 q kukoricát, 734 kg árpát és ugyanannyi burgonyát, 22–22 q szénát és takarmányrépát, 44 kg cukrot és 13 212 Ft készpénzt kapott. 1951-ben már az asszonyok is belátták a szövetkezeti gazdálkodás előnyeit s átlagosan 150–180 munkaegységet teljesítettek. Jelentős mértékben nőtt a szövetkezet közös vagyona is: az 1950-es 600 ezer Ft-tal szemben 1951-ben elérte az 1,5 milliót! A szövetkezeti alap közel háromszorosára emelkedett, saját erőből több mint 100 ezer Ft-ot költöttek gépi berendezések és más felszerelési tárgyak vásárlására. Ugyanakkor az üzemi alapba 146 ezer Ft értékű takarmány- és vetőmagot tettek félre. S mindezen kívül még a tavasszal belépett tagoknak – akiknek nem volt kenyerük – pénzt és gabonát adott a csoport, valamint az aratás előtt a régi tagoknak mintegy 35 000 Ft-ot osztottak ki előlegként. S mintegy mindezt betetözte: 1951-ben beadási kötelezettségüket 500%-ban teljesítették!

1951 közepén a termelőszövetkezeti csoport alapító tagjai már viszonylag jó módban éltek. Sokan közülük beköltöztek a községbe, s ott több tízezer forintért vásároltak maguknak házat. De nemcsak az egyes tagok – a kollektíva is kényelmes központot, új otthonot kapott. Augusz-

tus 20-án, az alkotmány ünnepét új kultúrház-avatással tették emlékeztetéssé, s a III. típusú csoport termelészövetkezeté alakult.

A „Vörös Csillag” eredményei mindenki előtt világossá tették a jól szervezett és jól dolgozó szövetkezet, a szocialista nagyüzem fölényét a kistulajdonnal szemben. Mindebből azonban nem következik, hogy a kisparaszt automatikusan rászánja magát a szövetkezésre. Nem, hiszen ezernyi szál, ezernyi hagyomány, mondhatnók, minden a múlthoz köti őket. S ezeket a bilincseket nem lehet egyik napról a másikra levetni, ehhez egész történelmi korszak szükséges! „A kis földmivelő átalakítása, egész lelkialkatának és szokásainak átforgalmazása olyan feladat, amelynek megoldására nemzedékek kelljenek. A kis földművelőt illetően csak az anyagi bázis, a technika, a traktorok és a gépek tömeges alkalmazása a mezőgazdaságban, a nagy mértékben történő vilamosítás oldhatja meg ezt a feladatot.”

Lenin szövetkezeti terve a társadalmi fejlődés történelmi szükségszerűségét tükrözte a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában. Nálunk azonban az 50-es évek elején még nem voltak meg a mezőgazdaság szocialista átalakításának sem objektív, sem szubjektív feltételei. Éppen ezért minden *elhamarkodott* kísérlet, amely a társadalmi fejlődés objektív menetébe erőszakosan nyúl – kudarchoz vezet. Az 50-es évek elején igazán forradalmi tettek a termelészövetkezet számszerű fejlesztését tekintették, s ez a társadalmi-gazdasági életben rendkívül súlyos következményekkel járt! E türelmetlen álforgalmazati politikáért súlyos árat kellett fizetni a „Vörös Csillag”-nak is: s hogy nagyobb megrázkódtatások nem érték a szövetkezetet, az kizárólag szilárd vezetőségének és jól összeforrott kollektívájának az érdeme.

A községben 1951/52 telén indult meg a nagyarányú kollektivizálás, melynek célja: Barcsot termelészövetkezeti községgé alakítani. Az elképzelés megvalósítását illetően a megyei, illetőleg a járási párt- és állami vezetők részéről többféle terv merült fel. Volt olyan elképzelés, amely a meglévő szövetkezet körül akarta tömöríteni a falu parasztságát, mások új csoport létrehozását javasolták. Végül maguk az érdekeltek, az egyénileg dolgozó parasztok döntöttek, s ennek eredményeképp 1951/52 fordulóján három új termelészövetkezeti csoport alakult. Elsőként – 1951 utolsó hónapjaiban – „Szabadság” néven alakult egy III. típusú termelészövetkezeti csoport, amely azonban nagyon rövid életű volt, s még a felfejlesztés idején egyesült a „Vörös Csillaggal”. Az év végén a Barcs községhez tartozó Aranyospusztán volt uradalmi cselédekből alakult egy III. típusú, majd a községben – középparasztok társulása révén – egy I. típusú termelészövetkezeti csoport. A három – viszonylag sok tagot tömörítő – termelészövetkezet léte szükségessé tette az újabb, most már egész községet átfogó általános tagosítást, amelyre 1952 márciusában sor is került.

Ezekben a hónapokban a „Vörös Csillag”-ba belépő tagok legnagyobb része középparaszt volt, s ez jelentős mértékben megváltoztatta a szövetkezet szociális összetételét: a megelőző, de a következő évihez viszonyítva is ekkor volt a legmagasabb a középparasztok aránya (a családoknak több mint 50%-a!), s mindössze 17%-a volt csak agrárproletár. A „Vörös Csillag” családjainak száma a tagosítás idején (márciusban) 183, tagjainak száma 278. Ez a jelentős emelkedés csak részben adódott új tagok belépéséből (a nagyarányú emelkedésben szerepet játszott a „Vörös Csillag” egyesülése a „Szabadság” termelészövetkezeti csoporttal). A „Vörös Csillag” területe megközelítette a 2000 kh-t, s a nagyüzemi tábla kialakításával szükségessé vált az üzemszervezés tudományos módszereinek elsajátítása. 1952-től egyetemet végzett agronómus irányítja a munkálatokat s a tapasztalatcserék – itthon és külföldön – jelentős mértékben gazdagították a vezetőség ismereteit is.

Az 1952-es év – több tényező kedvezőtlen alakulása folytán – a leggyengébben sikerült esztendő volt a „Vörös Csillag” eddigi történetében. Közrejátszott mindenekelőtt a rossz időjárás. Az egész országra kiterjedő nagy szárazság a barcsi határt is sújtotta, s a kárt még fokozta a jégverés, valamint egyes táblák vetéseit szinte teljesen elpusztító későtavaszi fagykár. E három természeti csapás csak búzából több mint 10 vagon terméskiesést jelentett!

A legfontosabb növények termésatlaga csökkent az előző évihez viszonyítva. A búza, rozs 25–30, kukorica 40, cukorrépa 50%-kal adott kevesebbet holdanként. Az év elején a vezetőségnek komoly problémát jelentett a tagsággal elfogadtatni 16 kh gumipitypang elvetését. Ezt a természeti csapások nem érintették s ennek köszönhette a szövetkezet, hogy legalább a gabonaművekben keletkezett kár megtérült (a 16 hold gumipitypangért ugyanis 340 ezer Ft-ot kapott a termelészövetkezet). A takarmánynövényekben – a kukorica kivételével – nem keletkezett

olyan kár, mint a gabonaféléknél (sőt *burgonyából* éppen ez évben érték el eddigi legjobb eredményüket). Így az 52-es évvel ugrásszerűen fejlődött állatállományt tovább tudták növelni.

A gátló objektív körülmények mellett megszorodtak a szubjektív nehézségek is, amelyek nagyrészt abból adódtak, hogy az újonnan belépettek jelentős része nem dolgozott úgy a közösen, mint a szövetkezet régebbi tagjai. A termelőszövetkezet addigi fennállása alatt összesen nem foglalkozott annyit személyi és fegyelmi ügyekkel, mint ebben az évben.

A termelőszövetkezet vezetősége – a tagság nagy részének támogatásával – úrrá lett a nehézségeken, s mindezen gátló tényezők ellenére tovább növekedett, erősödött a közös gazdaság: év végére a közös vagyon értéke meghaladta a 4 és fél millió forintot, s ezzel a „Vörös Csillag” a „milliomos” termelőszövetkezetek sorába lépett. A tagság jövedelme azonban elmaradt a várakozástól. Ebben szerepe volt annak is, hogy az egy tagra jutó munkaegység mennyisége nem érte el az előző évit, de lényegesen elmaradt ettől az egy munkagépre eső értéktől is (30 Ft).

A tagok jövedelmének jelentős mértékű csökkenését az említett tényezők mellett nagymértékben befolyásolta a szövetkezetre kirótt óriási arányú beadási kötelezettség is. Az ekkor bevezetésre kerülő helytelen begyűjtési politika következtében azokat a termelőszövetkezeteket terheltek meg, amelyek jól dolgoztak (s egyébként is teljesítették az állam iránti kötelezettségeiket), s így a „Vörös Csillag”-ra kirótt többletterhet csak a tagságtól és a szövetkezeti alapból vonhatták el. A fenti nehézségek és hiányosságok ellenére az 1952-es év eredményei alapján a „Vörös Csillag” elnyerte az ország második legjobb termelőszövetkezte megtisztelő címet – a minisztertanács vándorzáslistájával és az 50 000 Ft-os pénzjutalommal. Ezenkívül még két elismerés jutalmazta a termelőszövetkezet szorgalmas munkáját: elnyerte „az ország legjobb burgonya-termelő” és „az ország legjobb silózó szövetkezte” kitüntetésekét. A kitüntetésekkel a szövetkezet egész tagságára még nagyobb felelősség hárult. Megfelelő módon át is érezte ezt a szövetkezet szinte valamennyi dolgozója, s a következő évben még jobban dolgoztak, mert – mint egyikük kijelentette – „eredményünkkel nem másodikak, hanem elsők akarunk lenni”.

Ebben a szellemben kezdett hozzá a szövetkezet tagsága és vezetősége az 5. gazdasági év előkészítéséhez, végrehajtásához. A „Vörös Csillag” területe több mint 100 holddal meghaladta a kétezret. Ilyen nagy területen már csak modern üzemszervezési módszerekkel – üzemágakkal – lehet dolgozni, ezek munkáját irányítani, összefogni pedig nem kis feladat. Éppen ezért mindezen korábbi évnél nagyobb jelentősége volt a tervek készítésnek, amelynek ki kellett terjednie pl. az egyes üzemágak munkájának megtervezésétől a különféle növényfélések várható termés-étlagának meghatározásán keresztül az egyes tagok munkájának legoptimálisabb felhasználásáig, mindenre. Ehhez a munkához a termelőszövetkezet szűkebb vezetősége természetesen nem elegendő. A terveket a szövetkezet szakembereiből, brigádvezetőiből és néhány jól dolgozó tagjából álló bizottság dolgozta ki. A tervek készítés előtt felmérték: hány tagja (sőt figyelmük arra is kiterjedt, hány férfi és hány nő tagja), mennyi földje és milyen állatállománya van a szövetkezetnek.

Külön gond volt a tervek készítésben, hogy 1953-ban – Somogy megyében elsőként – rátértek a *tüves vetéstorgó* rendszerére. De ezen túlmenően szükséges volt meghatározni az *átlagtermést*, mégpedig a realitásoknak megfelelően (nem pedig „túlteljesítésre” tervezni!), továbbá tervbe vették új termelési eljárások bevezetését is. A szántóföldi növénytermelés terve ezzel azonban még nem készült el. Meg kellett határozni a legfontosabb *munkamozzanatokat* (a határidőkkel!) a talajelőkészítéstől a betakarításig. Ehhez pedig szükség volt az egész tagság számbavételére s a megfelelő mennyiségű *munkaegység* előirányzására. Számolni kellett azzal is, mennyi területre elegendő az *istállótrágya*, mennyire kell műtrágya. Emellett döntő fontosságú volt a másik fő üzemágnak, az állattenyésztés tervének az elkészítése. A tervek kidolgozása után elfogadott határozatban megállapították, hogy a kedvező időjárás, az új agrotechnika bátor alkalmazása, a jó vetőmag és műtrágya használata, valamint a tagok szorgalmas munkája eredményeképpen: gazdag termés betakarítása vár a szövetkezet tagjaira.

A közel 2000 hold szántóterület ebben az évben valóban bőséges terméssel fizetett a tagok fáradtságos munkájáért. Az 520 holdas búzatablán holdanként 14,2 q, ősziárpából 180 holdon 18 q, rozsból 10 kh-on 16,7 q, 240 holdas kukoricatablán 48 q, burgonyából 90 holdon holdanként 122 q termelt. A 30 holdas napraforgó-táblán holdanként 11,2 q, míg a 30–30 holdas cukor-és takarmányrépa holdanként 158, illetve 278 q-t termelt, a rostkender 1 holdja pedig 48,4 q-t adott. Ezek az eredmények messze felülmúlták nemcsak a gyenge termésű előző évi, de eddigi

(1951-es) legjobb eredményeket is. A közös vagyon értéke az előző évnek közel kétszeresére (közel 9 millió Ft-ra) emelkedett. A tagok közt 1953-ban kb. 3,5 millió forintot osztottak ki, s a munkaegység értéke közel 50%-kal haladta meg az előző évit s elérte a 42 Ft-ot, amelynek közel 50%-át pénzben fizették ki. A tagság közül származó jövedelme meghaladta az átlagos középparaszti jövedelmet. Volt olyan négytagú család, amelynek évi részesedése a közösből meghaladta az 50 000 Ft-ot.

A „Vörös Csillag” termelőszövetkezet tagságának szorgalmas munkája megteremtette a még szilárdabb alapot az elkövetkezendő évek további felemelkedéséhez. A következő gazdasági évre már annyi tartalékot tudtak gyűjteni, hogy minden hónapban – a teljesített munkaegységek után – 10 Ft előleget tudtak biztosítani. S ekkor következett a Nagy Imre-féle kormányprogram, amely hatalmas törést okozott hazánk szövetkezeti mozgalmában. Nagy Imre politikájának következtében termelőszövetkezeteink jelentős része feloszlott. Somogyban 1953 második felében a termelőszövetkezetek több mint negyede bomlott fel, s még nagyobb arányú volt a kilépések száma: több mint 8700 család és közel 13 300 tag hagyta ott a közöset s 1953 végén az egész megyében alig maradt 9 és félezer szövetkezeti tag.

A három barcsi szövetkezet tagsága más és más magatartást tanúsított az 1953 második felében bekövetkezett helyzetben. A leggyengébb, a legkevésbé összeforrott „Villám” tagsága a legkisebb lehetőséget is megragadta, s szétszlott. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen tagságának jelentős része nem meggyőződésből lépett a szövetkezeti útra. A sokkal szilárdabb „Béke” tagsága egy rövid megingás, bizonytalanság után leküzdötte a megpróbáltatásokat s végül is együttmaradt. A „Vörös Csillag”-ban szintén voltak a feloszlást és a közös vagyon szétszétadását követelő tagok, fejlődése is megtorpant, de végül is szilárdan kitartott a közös gazdálkodás mellett, kilépés lényegében nem volt, s 1954-ben csak a kizártaakat nem találjuk a tagság között.

Az 1953-as gazdasági évben a barcsi „Vörös Csillag” termelőszövetkezet tagsága példamutatóan, szorgalmasan dolgozott, s a jól végzett munka meghozta a szövetkezet számára a legnagyobb kitüntetést: elnyerte „az ország élenjáró termelőszövetkezeti gazdasága” címet s a kitüntetéssel járó 100 ezer Ft pénzjutalmat. 1954. március 2-án az Elnöki Tanács elnöke, Dobi István adta át a kitüntetést. Megállapította, hogy: „A barcsi „Vörös Csillag” egész eddigi pályafutása kétségbevonhatatlan bizonyítéka, megcáfolhatatlan tanúságtétel amellyel, hogy hazánkban a termelőszövetkezeti mozgalom életrevaló és kitéphetetlen gyökeret eresztett. Nehezen lehet szavakkal érzékeltetni a fejlődésnek és a felemelkedésnek azt az útját, amelyet e szövetkezet tagsága végigjárt”. A kétségbevonhatatlan eredmények mellett az Elnöki Tanács elnöke rámutatott a hiányosságokra is. Mindenekelőtt a befeléfordulást róttá fel a termelőszövetkezet egész tagságának hibájául, továbbá hogy nem adnak megfelelő segítséget a környékbeli gyenge termelőszövetkezeteknek s a község egyénileg dolgozó parasztságának. A „Vörös Csillag” tagsága és vezetősége megszívlelte a bíráló szavakat, s 1954 közepén már arról értesülünk, hogy a szövetkezet öt környékbeli gyenge termelőszövetkezeti csoportnak ad politikai és gazdasági segítséget.

Ezen eredmények alapján tovább gyarapodott a termelőszövetkezet. 1954-ben családjainak száma 202, 328 taggal, összes területük 2348 kh. Ebben az évben is biztosították a tagok anyagi érdekelttségét: minden hónapban a teljesített munkaegységekre 10 Ft előleget adtak, de ezen kívül is mindent megtettek azért, hogy a tagok kedvvel végezzék a munkát (betegség esetén segélyt adtak stb.). Az anyagi érdekelttség megteremtése mellett a további fejlődés biztosítása szempontjából szükséges volt a jó munkaszervezés is. Az 1953-ban megszervezett brigádok tagságát állandó jellegűvé tették, s a brigádok felelősek voltak nemcsak végzett munkájukért, hanem a kezelésükbe adott munkaeszközökért, gépekért is.

1953-ban a két fő üzemág mellett különféle melléküzemágak (mészégető, asztalos-, bogsnár-, kovács- és szíjgyártó műhely, továbbá egy építőipari brigád) jöttek létre, amelyek jelentős (évi 6–700 ezer Ft) jövedelmet biztosítottak a termelőszövetkezetnek.

1954 tavaszán nemcsak a termelőszövetkezet munkáját és eredményeit jutalmazták a legnagyobb elismeréssel, de a „Vörös Csillag” több tagja is kormánykitüntetésben részesült. Ezen kívül 5 tag kapott „mezőgazdaság kiváló dolgozója” és egy „kiváló növénytermelő” kitüntetést.

A termelőszövetkezet tagságának munkakedve és eredményei 1954-ben is tovább növekedtek. A III. Pártkongresszus tiszteletére nagy munkaverseny bontakozott ki s a kongresszus elnöksége díszoklevéllel jutalmazta az elért kiváló teljesítményeket. Ezek az eredmények nagy mér-

tékben hozzájárultak ahhoz, hogy a tagok egy munkaegységre eső részesedése mintegy 25⁰/₀-kal, a szövetkezet vagyona pedig közel 50⁰/₀-kal meghaladta az egy év előtti.

A termelőszövetkezet eredményei jól vezetett és szervezett nagyüzemi gazdaságról vallanak. Éppen ezért meglepő, hogy mégis milyen sokszor került összeütközésbe a termelőszövetkezet vezetősége feleslet szerveivel, elsősorban a járási és megyei tanács mezőgazdasági osztályaival. Nyilvánvaló nemcsak dogmatizmusról, vaskalaposságról, bürokráciáról van szó ezen szervek részéről. Hazánk gazdasági (és mezőgazdasági, még szűkebben: termelőszövetkezeti) politikájára is rányomta bélyegét a pártban eluralkodott személyi kultusz. A megyei és járási vezetők nem tehettek mást, mint amit az egyes szakminisztériumok előírtak. A legfelső végrehajtó szervek legfontosabb döntéseiben pedig a végső szót nem a „kollektív bölcsesség”, hanem egyes embe-
reknek nem egyszer elhamarkodott, helytelen állásfoglalása mondotta ki, s hogy ez a politika nem gátolta komolyabb mértékben a termelőszövetkezet előrehaladását, az a vezetőség körültekintő, rugalmas politikájának eredménye. A termelőszövetkezet vezetőségének munkatilusában bekövetkezett változások komoly mértékben kihatottak a tagság és vezetőség kapcsolatának javulására – s ez elősegítette a magasabb célkitűzések megvalósítását.

Az 1955-ös esztendő – a termelőszövetkezet első évtizedes történetének legeredményesebb esztendeje – már ilyen megváltozott viszonyokat talál a szövetkezet vezetősége és tagsága között.

1955. december 31-én 215 család alkotta a szövetkezet tagságát. A szövetkezet 352 tagja 2310 kh összterületen (1700 kh szántón) dolgozott. Terméseredményei túlszárnyalták az eddigi legjobb, az 1953-as év eredményeit is! 530 holdas búzatáblájukon 7836 q termett, az ősziárpa 162 holdján 2989 q, egy 27 holdas zabtáblán 346 q! A 40 holdas kenderföldön – holdanként 48,62, míg 11, 25 q napraforgót takarítottak be kh-ként a 35 holdas tábláról. Kukoricából 48, burgonyából 155, cukorrépából 275 q-s átlageredményt értek el 232, 100 illetve 40 kh földterületen. De hasonlóan kiváló eredményeket értek el öntözéses kertészetükben, 9 holdas szőlőjükben és 36 kh-nyi gyümölcsösükben.

A szövetkezet számosállattállománya meghaladja az 520-at, ami azt jelenti, hogy 100 kh szántóterületre 31 számosállat jutott (s az állományon belül kb. 47⁰/₀ szarvasmarha). Az egy munkaegységre jutó jövedelem – az előző évi addigi legmagasabb értékhez viszonyítva is mintegy 20⁰/₀-kal emelkedett s meghaladta a 60 Ft-ot. Családonként a munkaegység átlaga elérte a 350-et, az egy családra jutó átlagos jövedelem pedig a 25 000 Ft-ot, de volt olyan kéttagú család, melynek közülől származó évi jövedelme meghaladta a 40 ezer Ft-ot! Tovább gazdagodott a szövetkezet is. A „Vörös Csillag” összvagyonja meghaladta a 17 és fél millió Ft-ot, (a tiszta vagyon pedig a 12 milliót) az állóeszközök értéke meghaladta a 6,7 milliót, a fel nem osztható szövetkezeti alap értéke pedig az 5,4 millió Ft-ot; 1 kh-ra az előbbiből közel 3000, az utóbbiból pedig közel 2400 Ft jutott!). Országra szóló hatalmas eredmények voltak ezek, amelyek a bővített újratermelés mellett lehetővé tették, hogy a szövetkezet tagjai még az eddigieknél is jelentősebb anyagi, illetőleg szociális előnyöket élvezzenek. Sokezer forintot fordított a szövetkezet kulturális célokra (könyvek vásárlására, táncruhákra, zenekarra), sportfelszerelésekre. Sokat segített a dolgozó asszonyoknak, hogy gyermekeik – 12 éves korukig – ingyenes ellátásban és gondozásban részesültek a szövetkezet napközi otthonában.

Az 1955-ös számszámadáskor elhatározták, hogy a nősülendő és férjhezmenő fiatalokat házasságkötésükkor minden munkaegység után 10 Ft ajándékkal jutalmazza (két leány volt az első, akik – teljesített 200–200 munkaegységük után – megkapták a 2000 Ft-ot). Határozatot fogadtak el, hogy akik házat vásárolnak, azoknak minden előző évben szerzett munkaegységükre 25 Ft kamatmentes kölcsönt ad a szövetkezet. Gondoskodott a termelőszövetkezet vezetősége arról is, hogy a „Vörös Csillag” tagjai ne vegyenek egészségtelen, régi épületeket, illetőleg lakásokat, ezért elhatározták, hogy 1956-ban a szövetkezet 10 családi házat épít. Határozatot hoztak, hogy minden olyan 65 éven felüli férfi és 60 éven felüli nő, aki évente már nem képes a minimális 120, illetőleg 80 munkaegység teljesítésére, az – megszerzett munkaegység-értékén felül – még 120, illetőleg 80 munkaegység után 2 kg búzát és 10 Ft készpénzt kap (1955-ben 30 személy kapott ilyen kiegészítést öregségi járadék címén).

A szövetkezet tagjainak anyagi jólétét mutatja, hogy az 1956-os ellenforradalom kitöréséig 72 család vett vagy csináltatott magának családi házat és rendezte be lakását bútorokkal és más eltartási felszerelésekkel. A „Vörös Csillag” – 1955. évi eredményei alapján – joggal nyerte el már másodszor az ország legjobb termelőszövetkezetének járó kitüntetését. 1956 tavaszáig

a szövetkezetnek is több mint száz tagja részesült különböző kitüntetésekben, közülük 11-nek kormánykitüntetése volt: Losonczy Pálnak, a „Vörös Csillag” elnökének – a szövetkezet, a vezetőség és egyéni munkájának elismeréseképpen – már nemcsak különböző kitüntetései („Munka Érdemrend”, „Szocialista Munka Hőse”) voltak, és saját szövetkezetén kívül nemcsak más szövetkezetek vezetőinek munkáját segítette tanácsaival, hanem országos gondok is hárultak rá, hiszen 54-től nemcsak a központi vezetőség pótagja, hanem országgyűlési képviselő is. Az 1956 tavaszán megindult szervezés eredményeképpen közel 200 fő írta alá a belépési nyilatkozatot és lépett a tagok sorába mintegy 500 hold földdel.

Ez a fejlődés reálisnak tűnik, hiszen a „Vörös Csillag” ekkor már tőkeerős, szilárd alapon nyugvó nagyüzemi gazdaság volt. Azonban az új tagság jelentős része – annak ellenére, hogy a szövetkezet eredményei előttük is kézzelfoghatóan bizonyították a nagyüzemi gazdaság fölényét – nem meggyőződésből, inkább kényszer hatására lépett be. Míg tehát néhány évvel ezelőtt jobbról, most balról fenyegette veszély a szövetkezeti mozgalmat: ismét megszorodtak a szektás, dogmatikus hibák: terminusokat tűztek ki, határidőket állapítottak meg a felfejlesztés terén, s ennek természetesen nemcsak a szövetkezeti mozgalom érezte kárát. A meggyőződés nélkül belépett parasztok között több volt olyan, aki azt hajtogatta, nem fog hajnaltól napestig dolgozni, s követelte, hogy ugyanolyan elbírálás alá kerüljenek, mint az iparban dolgozók. Ez nagymértékben rontotta a szövetkezet régi tagjainak munkakedvét is, ezt mutatta a munkafegyelem fellazulása, a teljesítmények csökkenése.

Az új tagok még alig dolgoztak néhány hetet-hónapot a szövetkezetben, kitört az ellenforradalom első napjaiban úgy folyt a munka tovább, mintha semmi sem történt volna. Október vége felé azonban már akadt néhány tag, aki a közös vagyon felosztása mellett kardoskodott; érdekes – és azt hiszem, törvényszerű –, hogy a hangadók most is a legkevesebbet dolgozók, a legrosszabb munkát végzők közül kerültek ki ugyanúgy, mint 53-ban.

Október 30-án megalakult a munkástanács, amelynek tagjai közt a hangadók éppen azok voltak, akik a közös vagyon felosztását leginkább követelik. Mellettük azonban volt néhány becsületes tag is, akik ekkor – és később is – segítettek a közös vagyon megőrzésében, megvédésében. Eközben megérkezik a községbe dr. Vida Árpád, volt horthysta százados, volt járási rendőrkapitány és járási pártbizottsági tag (és volt... ki tudja még mi?...), s mint a járási fegyveres erők parancsnoka halálra keresteti Losonczy Pált s a kivégzendőkről listát állíttat össze. Lecsukják a határőrség tisztjeit, a termelőszövetkezet volt párttitkárát, s garázdálkodnak a községben. Vele egyidőben érkeznek a községbe különböző ellenforradalmi csoportok (elsősorban Pécsről és Komlórról, volt barcsi kulákok) a szövetkezet szétverésére. November 16-án a szövetkezet vezetősége közgyűlést hívott össze, tisztázni: ki akar kilépni. Ekkor azonban jelentkező még nem volt! A környéken lévő szövetkezetek ekkor már mind feloszlottak, a közös vagyont széthurcolták (a barcsi és a szomszédos nagyatádi járás 81 szövetkezete közül egy sem maradt meg), s november második felében Barcon is egyre többen követelték a szövetkezet felosztatását, a közös vagyon szétosztását. November végén a munkástanács és a különböző ellenforradalmi elemek megalakítják a felszámolási bizottságot. Az ügyvitelhez azonban nem értettek, december elején szétszéledt a „bizottság”, s a zárszámadást már a szövetkezet megmaradt, volt vezetői fejezték be. A zárszámadás során a tagok közt is komoly nézeteltérés alakult ki: a régi tagok méltánytalannak tartották, hogy a szövetkezet vagyonához hozzá nem járulók (tehát az 1956-ban beléptek) is részesedjenek, ezért csak azok közt akarták felosztani, akik már 1955-ben is tagok voltak. A vezetőségnek együtt maradt része ezekben a napokban csak a legkülönbébb manőverekkel tudta elodázni a felosztatást.

Amint a fővárosban szorult vissza az ellenforradalom – enyhült a „Vörös Csillag” helyzete is. A termelőszövetkezet együtt maradt tagsága meg tudta akadályozni, hogy a szövetkezet vagyont széthordják. Ennek ellenére a vezetőség január 4-re közgyűlést hívott össze, tisztázandó, ki akar maradni és ki akar kilépni. Ezt kétségtelen tisztázni kellett. Azonban véleményünk szerint ott már hibát követett el a vezetőség, amikor kijelentette, hogy szét fogják osztani a közös vagyont. Nyilvánvaló, hogy ez is nagymértékben fokozta a kilépési hangulatot, hiszen egyik naptól a másikra egyszerre több tízezer Ft birtokába jutottak volna az egyes tagok. Így történhetett, hogy a január 4-i közgyűlésen egyik ember agitálta a másikat a kilépés mellett, s legfőbb érvük éppen az volt, hogy ha a tagság egy része benn marad, a közös vagyont felosztani nem lehet. Ilyen körülmények között a tagság több mint 80%-a kilépés mellett döntött, s a „Vörös Csillag” 540 fős tagságából alig 70 személy maradt a községben. A megmaradt kis kol-

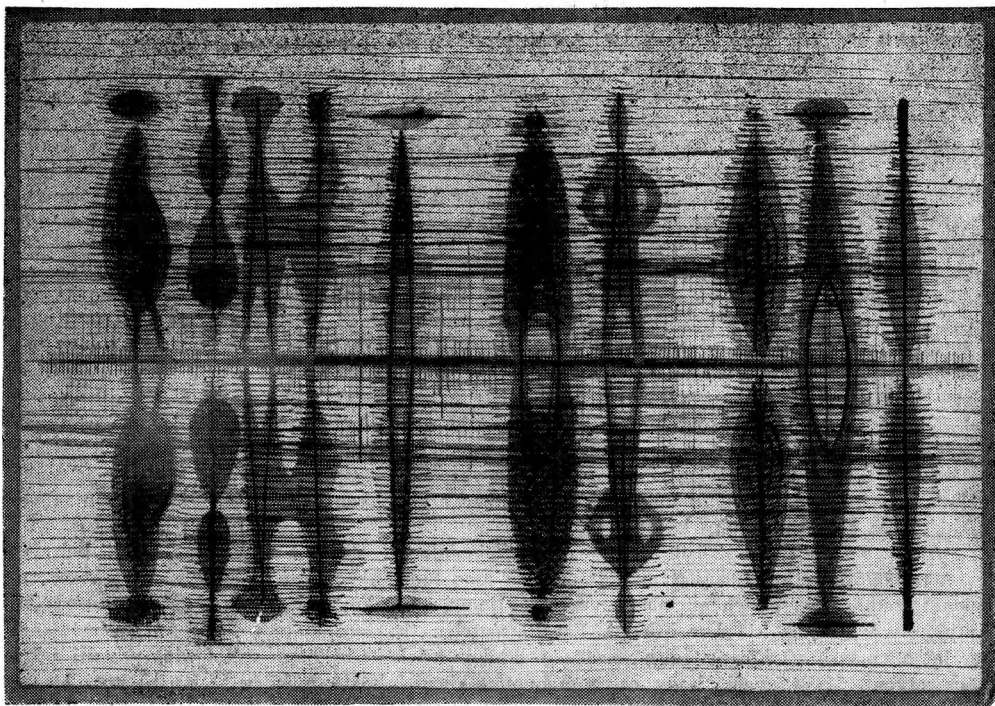
lektíva nem volt elegendő, hogy a szövetkezet hatalmas tábláit művelje. A vezetés legfontosabb feladata a szövetkezet tapraállítása – a szervezés volt.

A szervezés során két, egymással ellentétes tendencia érvényesült. Egyrészt belátták, hogy szükség van minden munkáskézre s ezért már 57 első hónapjaiban felkeresték azokat a tagokat, akik az ellenforradalom alatt becsületesek voltak, s csak a magas fokra felszított tömeghisztéria nyomán léptek ki; másrészt – ezzel egyidőben – megerősödött a „befeléfordulás”. Bizonyos – személyi jellegű – ellentétekből fakadóan pl. a belcsai részről senkit sem vettek vissza, ill. ismertek el tagnak (ha az ellenforradalom egész ideje alatt becsületesen helytállt s védte a közös. vagyont, akkor sem).

Ezen a politikán a legsürgősebben változtatni kellett! A termelőszövetkezet, s a minden megpróbáltatásban helytálló tagság érdeke is azt követelte, hogy félre kell tenni a megtévedt emberekkel szembeni haragot és bizalmatlanságot, szubjektív ellenszenvet, s mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy visszatérhessenek a tagság soraiba, és ismét egyenjogú, munkájuk alapján megbecsült tagjaivá váljanak a „Vörös Csillag” kollektívájának.

1957 második felében ezek a problémák fokozatosan megoldódtak, a konszolidáció éveiben mind politikailag, mind gazdaságilag megszilárdult a „Vörös Csillag”, s az utóbbi fél évtized alatt olyan eredményeket ért el, amelyek megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a termelőszövetkezet a barcsi parasztság soraiban mély és kitéphetetlen gyökereket eresztett.

(Folytatjuk.)

LANTOS FERENC rajza

SIMON BÉLA: Siklósi táj

KELLE SÁNDOR: Anyám

HARS ÉVA: *A pécsi képzőművészeti élet húsz éve*

NADASS JÓZSEF: *A véső kihuli a kézből*

HARS ÉVA

A pécsi képzőművészeti élet húsz éve

(1944–1964)

I.

*A Képzőművészek Szabadszervezete Pécsi Csoportja
1944–1949.*

1944 telén, amikor hazánk nagy részén még folytak a harcok, Pécs képzőművészei már az újjászülető élet sürgető feladataira szerveződtek. A várost szerencsésen elkerülték a bombázás és ostrom pusztításai, s ez természetesen elősegítette a kulturális munka gyors megindulását. Művészeinket már a felszabadulást követő hetekben foglalkoztatták a szervezeti élet problémái, új alkotások, bemutatkozó kiállítások tervei kovácsolódtak. Sajnos a jegyzőkönyvek, feljegyzések, melyek értékes dokumentum-anyaggal gazdagíthatnák ismereteinket az indulás küzdelmeiről – elvesztek. Mégis, a fellelhető sajtóhírek, a szekrény mélyéről előkerült katalógusok, levélmások és a művészek visszaemlékezései alapján kibontakozik előttünk a csoport gazdag programja, sokirányú tevékenysége.

A kezdeti hónapokban a szakszervezet irányítása alatt egy közös csoportot alkottak a művészek és a tudományos dolgozók. Egyetemi tanártól népzeneig a kulturális terület széles rétegeit ölelte fel ez a szervezet, melynek elnöke Lissák Kálmán orvosprofesszor volt. 1945 tavaszán hazatért Budapestről Martyn Ferenc és a művészek ekkor köréje tömörültek. Létrehozták a Művészeti Dolgozók Szakszervezetének helyi képviselőtét és a felszabadulás előtt működő „Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága” feloszlott. A kiállításokat ezután a Képzőművészek Szabadszervezete rendezte.

A kitűzött célok megvalósításának természetesen előfeltétele volt a szervezett élet, a közös munka. 1946 február 25-én a szabadszervezet közgyűlésre hívta össze tagjait és új tisztkart választott. A csoport elnöke Martyn Ferenc festőművész, társ-elnöke Gebauer Ernő és Nikelszky Géza festőművészek, alelnök Török Gyula múzeumigazgató lett. Az elnöki kar kiegészítésére két titkárt is választottak: Király Jánost és Gádor Emilt. Az új vezetőség még ebben a hónapban a tagság elé tárta a soronlévő legfontosabb feladatokat, s közösen tárgyalta meg kinek-kinek a munkáját. A csoport tagjai bensőséges, baráti kapcsolatban álltak egymással. Számuk sem volt nagy, néhányan a régiek közül, mint Gebauer Ernő, Király János, Johan Hugó, Érdi Győző, Bolvári Alajos, Dabasi Kovács Gyula, Klug K. György, Nikelszky Géza, s a mellettük felsorakozó új, fiatalokból, vagy más városokból ideszármazott kis csapat. A kiállítási plakátokon feltűnt Bizse János, Gádor Emil, Cseh László, Bezzegh Zoltán, Kelle Sándor, Bezzegh Zoltánné neve s a hetente, hétfőnként megtartott művésztalálkozóakra Szigetvárról utazott be Haraszi Pál, Mohácsról Kolbe Mihály, Rohácsék Anni és a fiatalon meghalt, kivételes művészi képességű Martinszky János. Ezeket a hétfői megbeszéléseket soha, egyikük sem mulasztotta volna el, pedig a Rákóczi úti múzeum köves padlójú, fűtetlen szobáskájában átfázott a lábuk, míg kora délutántól a késő esti órákig élénken vitatták, tárgyalták a képzőművészet fontos problémáit, eseményeit. Jellemző az ügy iránti őszinte lelkesedésükre, hogy már ebben az évben, 1946-ban felvetették az állandó Pécsi Képtár létesítésének gondolatát és szükségesség-rűségét. A gondolatot tett követte s hamarosan megegyezés jött létre a képzőművészek és a Városi Múzeum vezetője, Török Gyula között. Eszerint a gyűjteményanyag egy részét a múzeum, más részét a művészek bocsátják majd rendelkezésre. A festmények és szobrok összegyűjtését el is kezdték s a sajtó hírt adott arról, hogy rövidesen átadják a látogatóknak a „Modern Pécsi Képtár”-at, mely „az újjáéledő múzeumi élet első megnyilvánulása lesz”. A szép terv megvalósulására vonatkozóan nem találunk írott adatot, de többen emlékeznek rá, hogy hosszabb ideig, a Városi Múzeum emeleti termeiben, megtekinthető volt a modern képkiállítás. Ez azonban csak ideiglenes jellegű lehetett, mert az állandó képtár szükségességének hangoztatása újra meg újra visszatért, tervekben, újságcikkekben. Még egyszer konkrét lehetőség is nyílt a terv megvalósítására ebben az időben s a sajtóhír szerint már eldöntött tény volt, hogy a múzeumok újjárendezése alkalmával, 1949-ben a várostörténeti és néprajzi kiállítás mellett egyenrangú társként a Rákóczi út 15. sz. épület egész földszinti területén az állandó modern magyar képtárat rendezik be. A szabadszervezet már biztosította a képtár számára Mednyánszky László, Fényes Adolf, Nagy Balogh János, Nagy István, Dési Huber István, Koszta József néhány művét. A helyi művészek időszakosan változó tárlataihoz ugyanitt külön termet szándékoztak biztosítani. Ez időben a budapesti szabadszervezetet képviselve itt járt Vedres Márk, Pogány Ö. Gábor és Dési Huber Istvánné, akik örömmel támogatták e gazdag tervet, és nagy elismeréssel nyilatkoztak a pécsiek lelkes munkájáról. A képtár azonban mégsem került megrendezésre, talán a másfajta kiállítási koncepció, talán a képgyűjtemény hiányossága miatt, mindenesetre, még nyolc esztendőnek kellett elteltie addig, míg ez a régi terv végre megvalósulhatott.

Kiállítások

A „*Képzőművészek Szabadszervezete Pécsi Csoportja*” sokirányú tevékenységéből, mint legfontosabbat, a kiállítások szervezését kell először áttekintenünk. A kiállítás az a fórum, ahol a művész számot ad munkássága egy periódusáról, kisebb, vagy nagyobb időszak folyamán elért eredményeiről, fejlődéséről. Itt kerül egymással szembe művész és közönsége, a kép és szemlélője, a csoportos bemutatkozásokon alkalom kínálkozik a különböző törekvések, más-más művészek alkotásainak összevetésére, egy szóval, a kiállítás nemcsak zárókö, hanem kiindulópont is, vitafórum s az elkövetkező időszak munkásságának lendítőkereke. Érthető hát, ha művészeink a tárlatok rendezését tekintették legfőbb feladatuknak. Amikor pedig e kiállítások mérlegét meg-

vonjuk, értékelésüknél nem annyira számszerű adataikat, mint inkább tartalmi jegyeiket, a kiállított alkotások művészi becsét vesszük figyelembe.

1945-ben a pécsi művészek már jelentős kiállítói múltra tekinthettek vissza, hisz a háború előtti években rendszeresen voltak tárlataik. Mégis, a felszabadulást követő időszak megnövekedett kulturális igénye sokkal szélesebb feladatkört szabott a szabadszervezet tevékenysége elé s ez a kiállítások és a megszorodott, összetételében is megváltozott közönség szorosabb kapcsolatában is kifejezésre jutott. A művészek figyelme és tevékenysége jóval többre terjedt a helyi szerepléseknél: gondoltak a megye nagyobb városainak, községeinek művészi igényére, de versenyre keltek Budapesttel is. Nemcsak a főváros művészeit látták vendégül kiállításaikkal Pécsen, hanem ők maguk is sikerrel szerepeltek a budapesti tárlatokon. Friss aktivitásukra jellemző, hogy már 1945 márciusában kiállítást nyitottak, majd rövidesen, alig két hónap múltán a Magyar Szovjet Kultúrhét keretében ismét két tárlatról ad hírt a sajtó. A lendületes munka szinte lélektelen pihenőt sem hagyott: év végéig tizenkét kiállítást rendeztek, amelyekkel kapcsolatban nemcsak a sűrű látogatottságról, de még vásárlásokról is olvashatunk a helyi lapban. Dr. Dombay János igazgató a Megyei Régészeti Múzeum lecsupább termeit bocsátotta a képzőművészek időszakos kiállításainak rendelkezésére. Itt nyitotta meg dr. Boros István 1945. szept. 23-án a későbbi években hagyományossá váló, ezúttal először létrehívott „Őszi tárlat”-ot, a pécsi és baranyai képzőművészek seregszemléjét.

A pécsiek szerencsés helyzete és lendületes kezdeményező ereje már eredményekben gazdag esztendőttel hagyott hátra, amikor Budapesten éppen csak megindult a művészek szerveződése. Ám a következő években már a fővárosban is megszilárdult a művészi élet, a szabadszervezeteket országosan összefogták, budapesti központi intézőbizottságot hoztak létre. A vidéki szabadszervezetek országos titkárt kaptak, Toroczky Oszvald festőművész személynél, aki mindvégig nagy úgyszeretettel és gondossággal viselte tisztét. Így megerősödött a kapcsolat Budapest és Pécs között, ami elsősorban a kölcsönösen rendezett kiállításokban jutott kifejezésre. 1946 október 13–27-ig Martyn Ferenc pécsi festőművész alkotásaiból, hatvan olajfestményéből rendezett ovúiteménves kiállítást Budapesten a Magyar Képzőművészek Szabadszervezete, a pécsi ősi tárlatot pedig az országos titkár nyitotta meg, majd ez év decemberében a Budapesti Képzőművészek Szabadszervezete mutatkozott be kiállításával a pécsi közönség előtt. A kitűnő tárlaton Vedres Márk, Medgyessy Ferenc, Forgács Hann Erzsébet, Földes Lenke, Szandai Sándor művei szerepeltek.

A pécsi művészek munkássága országos viszonylatban is kiemelkedő volt s ezt a budapesti központ elismerő levelében méltánvolta. Jó kapcsolatot tartottak fenn a környező városok művészeivel, akiknek több ízben adtak alkalmat arra, hogy alkotásaikkal a pécsi közönség előtt bemutatkozhasanak. Így maradtak fenn sajtóhírek, feljegyzések kaposvári és bajai művészek kiállításairól, de a Képzőművészeti Főiskola ösztöndíjas növendékei is rendszeresen itt töltötték a nyarat s minden ősszel a pécsi szabadszervezet rendezte kiállításon adtak számot nyári munkásságukról. Mozgalmas művészeti élet alakult ki Martinszky János vezetése alatt Mohácson is, ahol több jelentős kiállítást, előadást szerveztek.

1947 tavaszán lelkes hangon számol be a sajtó Bizse János, Gádor Emil és Kelle Sándor „Új színek” címmel rendezett közös kiállításáról. Ez a tárlat nemcsak színeiben, hanem formai és tartalmi jegyeiben is új próbálkozásokról, új felfogásról adott számot. Konstruktív szerkezetek, határozott, erőteljes formaalakítások jellemezték a paraszti életből, a mecseki táj szépségeiből merített tartalmat. Az Őszi tárlatra ez évben székesfehérvári művészeket is meghívtak, akikkel azután a későbbiek folyamán – csakúgy, mint a somogyiakkal, többször szerveztek cserekiállításokat. A tárlatok rendezésében a múzeumok jelentős részt vállaltak. Nemcsak azzal, hogy a termeiket rendelkezésre bocsátották, hanem sokszor maguk vállalták a szervezés, megnyitás gondját, költségét is. Különösen sokat találkozunk ezekben az években Török Gyula, a Városi Múzeum igazgatójának nevével, aki a művészeti ügyekben gyakran állásfoglalt, a problémák megoldásában segítséget nyújtott. Amikor a megszorodott és

rendszeressé vált kiállítások számára – a Megyei Múzeum átrendezése miatt – új helyiségről kellett gondoskodni, a szabadszervezet Török Gyulával egyezett meg a Rákóczi út 15. sz. épület földszinti nagytermének átadására. A helyiség ugyan – méretei miatt – csak kis kiállítások rendezésére volt alkalmas (ezt a célt szolgálja mai napig is), mégis, akkor a felmerülő igényeket legalább részben megoldotta.

1948-ban a Pécsi Képzőművészek Szabadszervezete összefoglaló jelentésben adott számot három évi munkásságáról. Ebből megtudhatjuk, hogy ez idő alatt összesen 36 kiállítást rendeztek, de „... jóval több lélszáznál azoknak a kollektív szerepléseknek a száma, melyek művészeti megmozdulásokban, előadások tartásában, ismeretterjesztés terén számottevőek”. S valóban, ahogy ma visszatekintünk ezekre a mozgalmas évekre, azt látjuk, hogy művészeink igen nagy erőfeszítéseket tettek a széleskörű népművelés, a képzőművészet megismertetése, megszerettetése érdekében. A kiállítások nagy száma mögött természetesen sok esetben ismeretterjesztő, tanító célzatú programok is voltak, mint például a Pécsi Dohánygyárban és a Porcelángyárban rendezett tárlatok, amelyeket ismertető előadásokkal, vezetésekkel együtt szerveztek festőink. A „művészek a dolgozókért” cím zászlaja alatt sorra látoztatták az üzemeket. A következő évben a bányavidékre vitték el képeiket: Vasas, Meszestelep, Pécsújhegy ismerkedhetett a képzőművészettel, majd az üzemek, gyárak munkásfestőinek összeválogatott képeiből Martyn Ferenc kiállítást rendezett a Városi Múzeumban.

A 48-as szabadságharc centenáriuma pályázattal egybekötött kiállítás nyílt „Szabadság” címmel. A pályázatot a megyei tanács hirdette meg, ezúttal először élve a megrendelő mecénás szerepével. 1848–49-ben ismét több önálló bemutatkozásról, egyéni kiállításról ad hírt a sajtó. Olvashatjuk Gádor Emil, Sinkó András, Kelle Sándor műveinek értékelését és nemcsak a pécsi újságban, hanem a Szabad Művészetben is elismerő sorokat találunk az itt élő művészek eredményes működéséről. Többek között megállapítja a cikkíró, hogy a pécsi szabadszervezet példát mutatott az ország valamennyi művészeti csoportjának, hisz itt az elmúlt évben is húszt kiállítást rendeztek, az állandó előadások, szabadiskolai oktatások mellett, míg másutt évente legfeljebb három-négy tárlat nyílt. Ezeket a kiállításokat, ha szerény külsővel is, de mindig kísérték katalógusok s a megnyitók ünnepélyességét gyakran zenei vagy irodalmi műsorok emelték.

A művészek szerepe a népművelésben

A kiállítások mellett a Képzőművész Szabadszervezet számos egyéb kulturális feladatot vállalt. Amíg a tárlatokon való szereplés a kiállítók egyéni fejlődését, művészi előbbrejutását is szolgálja, a művészetet ismertető előadások, ankétok, a munkásképző, festészeti akadémiák, szabadiskolák szervezése már kívül áll az önértékelés céljain. Mégha valamennyire díjazottak voltak is ezek a feladatkörök, a művészet ügye iránti lelkesedés és őszinte hit nélkül aligha jutottak volna eredményre. Mivel azonban alkotóművészeink legtöbbször egyúttal a képzőművészet hivatásos oktatója is volt, a szélesebbkörű népművelést is természetszerű feladatának tekintette. Előadás-sorozataik változatosságát más tudományágak köréből meghívott szakemberekkel biztosították és témáikat úgy válogatták össze, hogy azok széleskörű közönség érdeklődését biztosítsák.

Jelentős esemény a pécsi művészeti életben, amikor 1948-ban a párton belül megalakult a művészeti csoport. A Magyar Dolgozók Pártja pécsi író, képzőművész és zenész tagjai külön csoportba tömörültek, hogy a város szellemi életének irányításában közös eszmei célokkal, tevékenyen részt vállaljanak. Programjukban szerepeltek nagyobb, alkalom szerint meghirdetett előadások, elhatározták, hogy foglalkoznak a „Sorsunk” c. folyóirattal, mely hónapok óta anyagi okok miatt nem jelenthetett meg. A lap szünetelése érzékenyen érintette a képzőművészeket is, hisz az fóruma volt a kiállításkritikáknak, művészetelméleti tanulmányoknak és az itt élő művészek alkotásairól rendszeresen reprodukciókat közölt.

A mai szakkörök szerepét a szabadszervezet fennállásának idején a „Szabadiskolák” töltötték be. Kettő már a felszabadulást követő első években is működött Pécsen. Az egyiket Gebauer Ernő vezette, a városi tanács támogatásával és Martyn Ferenc közreműködésével. A másik iskola „Képzőművészeti Szabadliceum” címmel indult és Gádor Emil hívta létre, a Szabadművelődési Felügyelőség kérésére. Itt többen tanítottak (Gádor Emil, Kelle Sándor, Miklóssy Gyula) művészettörténetet, alakrajzot, a festés alapismereteit. Esztétikai és ideológiai óráik is voltak. 1948-ban az iskola 45 növendékkel működött, akiknek körülbelül a fele üzemi munkásokból, bányászokból verbuválódott. Az oktatás ingyenes volt és a tanév végén a résztvevők közös kiállításon adtak számot elért eredményeikről.

A szabadiskolák, kiállításlátogatók, művészeti írók köre széles bázist és állandó érdeklődést biztosított a pécsi és a megyében élő képzőművészek számára. Ez természetesen kölcsönös hatású volt, mert amennyire az érdeklődés következtében a kiállított művészeti alkotások nemcsak számban, de igényességben is gazdagodtak, annyira a közönség ízlése és ismeretköre is tágult. Segítették ebben a pécsi újság rendszeres műkritikái, amelyek ezt időben többnyire a művészethez értő, vagy a művészetet maguk is gyakorló emberek írták. Itt kell megemlítenünk a pécsi kisgrafika gyűjtőket is, akik tevékenységükkel ugyancsak szorgalmazták a képzőművészeti érdeklődés elmélyülését. Már 1945-ben külön csoportba szerveződtek, Nikelszky Géza, a Zsolnay gyár festőművésze vezetésével. A Zsolnay – később Pécsi Porcelángyár művészei, különösen Sinkó András alkotásai tették a pécsi képkiallításokat iparművészeti tárgyakkal és szobrokkal is változatossá. Jelenlétük, s a gyárban folyó művészi munka mindig sajátos arculatot biztosított a város kulturális életének.

A közös alkotómunkát, a mecseki tájhoz, a falusi emberhez való közelebbjutást, egyúttal a nyári pihenőt is szolgálta a mecseknádasdi művésztelep, amelyet 1946-ban juttatott a földosztó bizottság az írók és képzőművészek közös használatára. Ekkor még azt tervezték, hogy a szolnoki, nagybányai művésztelepek példájára olyanná fejlesztik, ahol az alkotóművészek törekvéseikben, felfogásban eggyé kovácsolódnak, azonos úton haladnak. A telep kifejlődését azonban az anyagi ellátatlanság mindig megakadályozta. Az évek során mégis számos művésznek nyújtott pihenést, lehetőséget az elmélyülésre, felfrissülésre a téli, műtermi munkára. Friss, üde festmények őrzik meg a városi ember számára a mecseknádasdi táj szépségét, az óbányai rétet, a Réka patak völgyét.

Ezzel a vázlatos áttekintéssel a végére is értünk a Képzőművészek Szabadszervezete pécsi közössége működésének, amely voltaképpen a „pécsi” megjelölés alatt egész Baranya megye, sőt az egész Dél-Dunántúl képzőművészeti életét összefogta, szervezte. Ez az öt év, 1944–1949-ig, egy induló és aztán mind határozottabban kibontakozó alkotómunka kezdeti lépéseinek volt a talaja. Az országban minden a kezdetes küzdelmes és felemelő állapotában volt, a művészek is lelkesen részt vállaltak abból a harcból, ami a jobb, igazibb megteremtéséért folyt. Ez a küzdelem bizonyára nem ment belső surlódások, zökkenők nélkül, de az eredményekből mégis a céltudatos, következetes munkát látjuk kibontakozni. Ennek a szabadszervezetnek az erőfeszítései teremtettek alapot a további fejlődéshez, az itt kialakult közösségi és baráti kapcsolat segített több tehetséges fiatal a művésszé váláshoz.

(Folytatjuk)

A véső kihull a kézből

Emlékező sorok Bokros-Birman Dezsőről.

Szegény volt, gyöngé fizikumú, beteg, nyakas, öntudatos, mindig újat alkotni akaró művész – hogyan gyűjthetett még több parazsat a fejére? Mégis minden akadály, átok ellenére olyan kiválót teremtett nehéz életében, amilyenhez hasonló kevesen kora magyar művészei közül.

Már elhomályosodott, elsüllyedt, mikor találkoztam vele személyesen először, az is hogy hol. Ha nem tévedek, az emigrációban, Bécsben, Berlinben vagy Pozsonyban a huszas évek közepén. Ám már előbb kiáltottak rám szenvedélyesen sajátos keménységgel megkomponált, érdesen kiformált, részben primitívnek látszó, másrészt sokra figyelmeztető, meghökkentő alakjai, olyan szobrok, amelyek magukon hordták sajátos kézjegyét, senki más nem teremthette meg őket, csak éppen Bokros-Birman. Soha nem kereste a könnyű megoldást, egyre csak birkózott önmagával és az anyaggal. Azt vallotta, egész életében azt demonstrálta, hogy az anyagban minden lehetőség megvan. Majdnem négy évtizede írta le, hogy mikor először volt Párizsban, Michelangelo rabja lett és rádöbrent az igazságra: „Michelangelo rabszolgái csakúgy kőből voltak, mint az ódon párizsi házak alatt elhúzódó, gyilkosan nyirkos csatornák. A művész isteni alkotást formál a kőből, az élet: kloákát.”

Évtizedekig élt a sötétben, a mélyben, a nyomorúság, számkivetettség csatornáiban és közben isteni alkotásokat teremtett.

Keveset, nem szívesen beszélt élete viszontagságairól, ilyenkor félszeg volt, dadogott is, viszont szárnyalt, magasba lendült, lázasan és plasztikusan szólt szava, amikor művészi harcairól, szándékáról, terveiről vallott. Tudjuk, hogy a nehéz sors, a nélkülözés, a fekete árnyék, amely egészen a felszabadulásig elkísérte életét, iszonyatosan megnehezítette a kiteljesedést. Oly korban élt, amelyben minden forradalmár művészt embertelen megpróbáltatások nyomták a mélybe.

Vegyük szemügyre, térképezzük fel ezt a kort és a várost. A Dohány utca és Klauzál utca sarkán a hatéves, rongyos kölyök, újságot árul, ő az, aki hogy véletlenül megmaradt kora egyik legnagyobb szobrásza lett. Száz méterrel északra. Klauzál tér egy padján éhezve, láztól gyötörve tanulja majd első szerepét, Gellért Lajos. Néhány utcával odébb, néhány évvel később a lángoló szemű, nyurga, sovány, húszéves József Attila áll a hentesüzlet kirakata előtt és vágyakozva bámulja a gőzölgő töpörtyűhalmot, amiből nem tud vásárolni. És a többiek mind, a tudóveszes festő Dési Huber, a mezítlábas költő Pintér Ferenc, a halálos beteg Derkovics, hogyan sorolhatnók fel valamennyit.

És hogyan vehetnők sorba az ifjú Bokros-Birman kálváriájának minden állomását. Előbb pallérnak szánják, majd inasnak adják és cipelheti a szörnyű gipszdszekeket az épülő házakhoz. Amikor végre bekerül az Iparművészeti Iskolába az egyik tanár – minden zseninek volt egy Horger Antal-ja – kimondja rá az ítéletet, hogy tehetségtelen és eltanácsolja. Huszonegy fillérrel a zsebében Párizsba utazik és a Gare de L'Est fapadján alszik. Hogy végre egyszer jóllakjon, kenyeret lop és hogy egy hétig ne maradjon adós az ágy bérével, sőt néhányszor meg is ebédeljen, egy zugvállalkozó megbízásából Van Gogh képeket hamisít.

De semmi nem tudja megrendíteni, mindezek mellett, mindezek ellenére azt csinálja, amit művészi meggyőződése diktál. Ha valakinek éjjeli szállása sincsen, nehéz megszállottnak maradni. Ám Bokros nem tágitott. Mialatt egy vásári kereskedőnek rózsás arcú, édes mosolygású viaszbabokat készít, lopva megmintázza Munkácsyt.

és elküldi a pesti szoborpályázatra. Micsoda felháborodás, milyen harsány röhögés fogadta ezt a művet! Meztelen Munkácsy, hallatlan!

A megnemértés, a megaláztatás, az embertelen nyomor évtizedekig elkísérte. Hányszor állított be hozzám már a harmincas években, véletlenül mindig akkor, amikor sejthette, hogy vacsorához ülünk és amikor neki is juthatott egy-két szerény falat. Hányszor kellett elmenekülnie, lopva, albérleti szobájából, mert a főbérlet már nem volt hajlandó tovább haladékot adni, minden holmiját, szegényes kis vagyonát vissza akarta tartani és ő először is, mindenekelőtt, kész szobrai, rajzmappáját és a vésőt csempészte ki. Hány barátja – maguk is kódís művészek – adott neki két-három éjszakára menedéket! Micsoda névsorolvasást tarthatnánk: Hincz Gyula és a többiek, a hű társak. És azt se tudom megmondani, hogy kétszer vagy háromszor

BOKROS-BIRMAN DEZSŐ: Kalapos önarckép

esett-e össze az utcán és Bánóczi László, a derék, nagy nehezen besegítette valamelyik kórházba, ahol néhány hétig meghúzódhatott, fedél volt a feje fölött, az élelemre sem volt gondja, valahogy feltáplálták, így-úgy összeszedte a hátralékos házbért, kiváltotta holmijait és aztán újra, megátalkodottan, megint munkához látott.

Nem célom, nem feladatomban, hogy felsoroljam nagy alkotásait, hogy művészi portrét rajzoljak róla, elvégezték, elvégzik ezt mások. A minden akadályt legyűrő, szívos alkotó emberharcáról akarok itt csak megemlékezni. És diadaláról is.

Mert végülis diadalmaskodott. Az emberhez méltó, az igaz művészetet akarók felismerték és elismerték nagyságát. Portréi, szobortervei, „Kalapos önarcképe”, „A húszéves Ady”, „Az Ady síremlékterv” a megrázó „Négykézláb álló”, a „Dunavölgyi népek kórusa”, a „Napbanéző” és a többiek, mind, a szobrászművészet ragyogó csúcsait mutatják. Persze, hogy kihívták a polgári itészek és közönség felháborodását, de ugyanakkor kivívták az előrelépők elismerését.

Egyszer, van ennek már harminc éve, kopár, alig bútorozott műtermében néztem új műveit, ő forgatta az állványt, hogy minden oldalról lássam egyik legfrissebb szobrát. Hogyan fejezzem ki elismerésemet, elragadtatásomat?

Az elgyötrött arcú férfi felé fordulok és ezt kérdelem:

– Hallott arról a régi történetről? V. Károly meglátogatta Tiziant és hogy elképpedt az udvar, amikor a festő elejtette az ecsetét, a nagyhatalmú császár pedig lehajolt és felemelte?

Szarkasztikus mosoly világította meg arcát és legyintve válaszolt:

– Na és? Elképzelem, milyen ügyetlenül tartotta V. Károly az újjai között az ecsetet, nem tudott mit kezdeni vele. Ha ő elejti a koronáját, Tizian bizonyosan nem hajol le érte... Egyébként ki emelné fel az én vésőmet, ha elejtem?

Nehezen akaródzik szabályszerűen summázva befejezni ezt a rövid megemlékezést. Hiszen igaz, igaz, az utolsó években megkapott minden elismerést. Volt szép műterme, Kossuth-díjas lett, halála előtt pár hónappal érdemes művész, állami megrendeléseket kapott, az anyagi gondok eltűntek. Megbecsülték, őt és művészetét, az utolsó óráig dolgozott, szerepelt a filmhíradóban, televíziós filmet terveztek róla. Csoszogó léptekkel eljárt a kiállításokra, betért törzskávéházaiba, még minden iránt érdeklődött. Mégis, szomorú voltam az utolsó években is, ahányszor még találkoztam törekeny, hajlott alakjával. Hogyan fogalmazzam meg? Nem helyes, ha azt mondom elkésve, későn jött a méltatás, az elismerés, a jóvátétel. Vagy mégis így igaz? Vajon lehet-e egyáltalában elrabolt, megnyomorított évtizedeket jóvátenni?

Ameddig élt, alkotott, a legmélyebb sötétség, a legbarbárabb üldöztetés, elnyomatás idején sem ejtette ki kezéből a vésőt, nem tért le az útról, amelyet magáénak vallott. Majdnem tragikus esetlenséggel, de megingathatatlan szenvedéllyel tette, amit tennie kellett.

Életműve nyilván ezért nagy, maradandó.

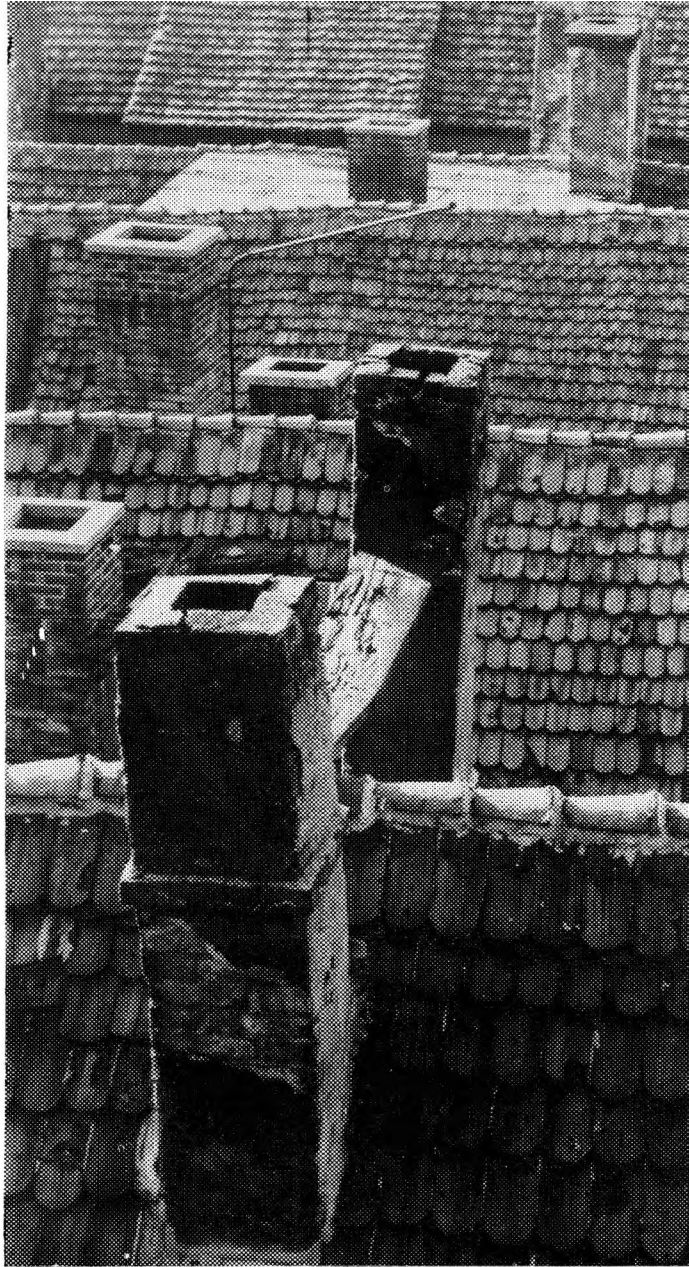
Most elejtette a vésőt.

Körülnézek, nem tudom néven nevezni, de bizonyosan van valaki valahol, aki majd felemeli.

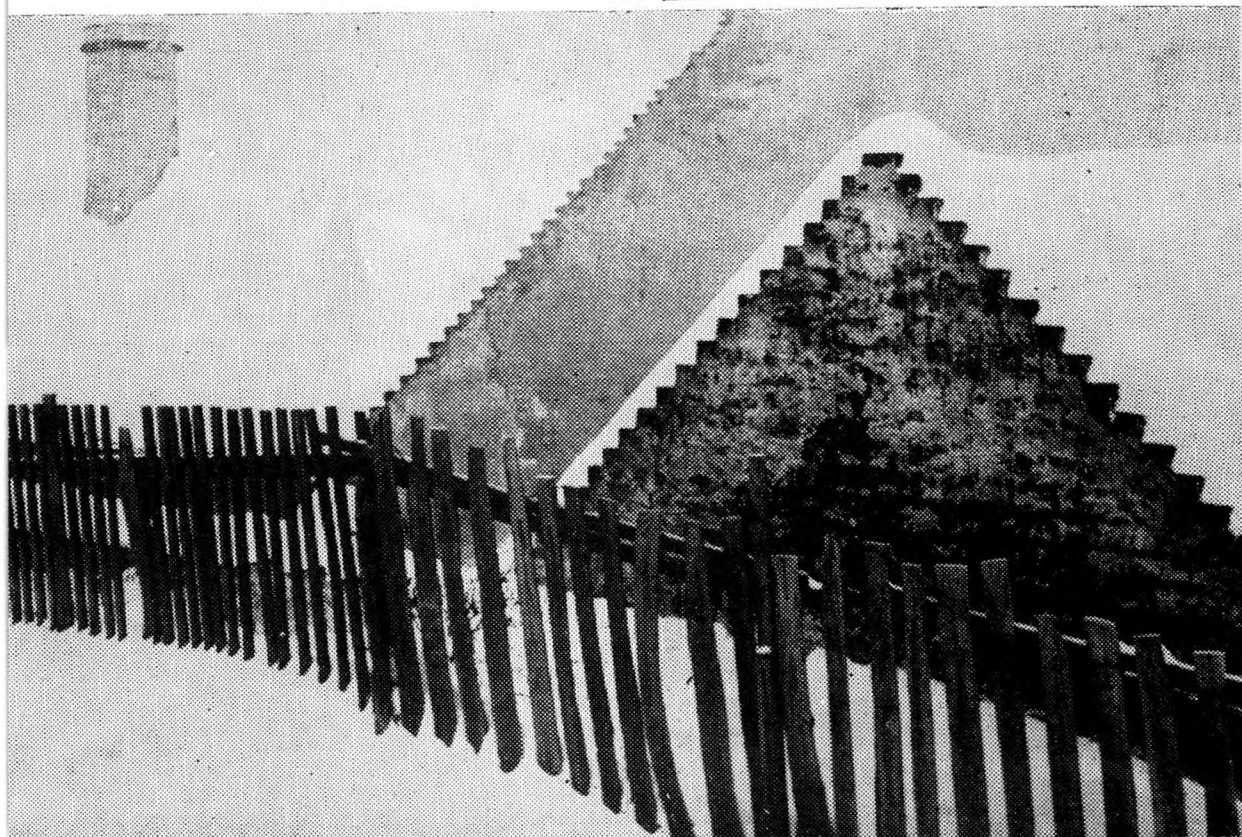
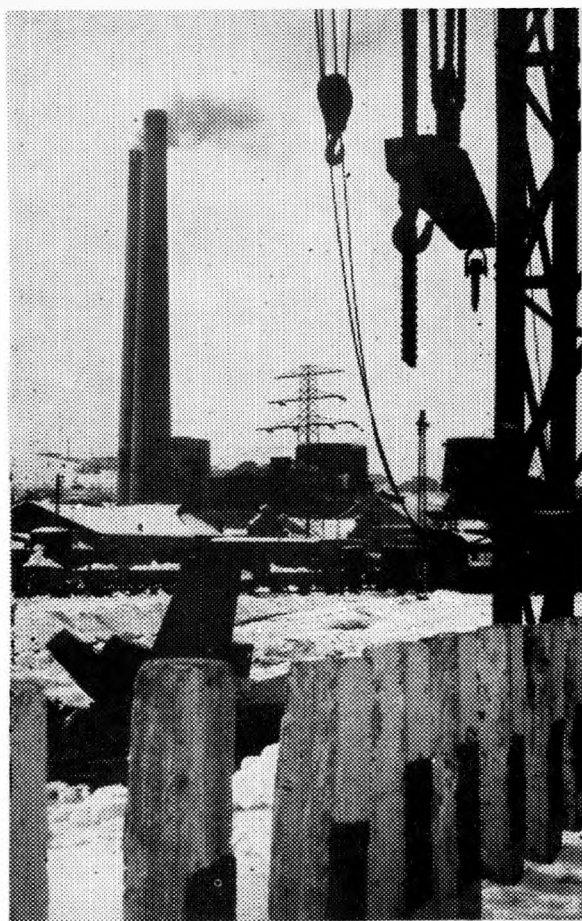
A MECSEKI
FOTOKLUB
KÉPEIBŐL

VARGA GYULA: Kémények

SZÁSZ JÁNOS: Apály

SZENDRÓDY ISTVÁN: Energia
LAJOS LÁSZLÓ: Téli háztetők

Váci Mihály

Váci Mihály verseivel mindig az életembe szólt bele: a bennem is forrongó gondolatoknak, hullámzó érzelmeknek, szenvedélyeknek új lökést, tisztító távlatot adott. *A zseze-madár*, összegyűjtött prózai írásainak kötete, gazdag életanyagával, múltat, jelent, jövőt befogó szemhatárával, egyéni és közösségi ügyet összeolvasztó állásfoglalásával, intellektuális érettségével, morális felelősségérzetével, tisztító szenvedélyével, félreérthetetlen és félremagyarázhatatlan író sugároz: szocialista eszmeiségű, a társadalmi felelősségtudattól áthatott közösségi író; az alkotó szenvedély, az átalakító merészség vezette elégedetlen író.

Hősi harcot vívott az életért. Szinte évtizedeken keresztül a szenvedések poklában bukdácsolt, osztálya, családja sorsa, s testének gyengesége egyaránt meggyötörték. Minden életkedvét, hitét, reményét elveszthette volna, cinikussá, fásult beletörődötté, vagy apró örömek mohó habzsolójává zsugorodhatta volna. De ösztönösen munkáló és éltető önmaga előtt is – mások előtt meg különösen – titkolt költői hivatástudata megmutatta az igazi utat. „Minden percben éreztem – írja az *Értelmes éneket a házára találásról*-ban, ezekre az évekre gondolva –, hogy nemcsak élem ezeket a csapásokat, de figyelem, rendezem, megőrzöm, és állandóan különös fogalmazású sorokban rendeződnek bennem.” Embersége, szenvedésekből felemelkedő morális ereje minden írását áthatja. Eszméi, nézetei azért is nagy hatásúak, mert életet, átéltséget, tusakodva megvívott kemény belső csatát érzünk és tudunk mögöttük. Önmagára is illik az, amit Illyés Gyuláról így fogalmazott meg: „Az emelte fel, amihez magát leköötötte. Az emelte fel, aminek súlya örökké lenyomta. Az tette naggyá, amihez örökre lehajolt. Attól tisztult mindig – a szegénység szegényeitől, amiben magát mindig szívig-homlokig bemerítette, a fuldoklásig.” (*A Pusztától a Fórumig*.)

Váci Mihály eredendően közösségi író. Közös szenvedések kohójában olvadt össze népével. Ez a múlt volt az útlevele és kötelességére, felelősségére figyelmeztető mementója. „Nem természetes-e hát, hogy mihelyt a legcsekélyebb változást láttam ezeknek a nyomorúságaikhoz térdelpeltetett embereknek a sorsában, s lehetőséget a boldogulásukhoz – mintha hegygerinc szakadt volna le a mellemről, oly fellélegezve kezdtem próbálom énekelni róluk, életükről, és néha már szájukra derengő örömeikről” – vallja egyik cikkében (*Értelmes éneket a házára találásról*). Ez az öröm aranyozza be *A gyalogutat benőtte a tű*, a *Tanyatemető*, *A mi ereklénk*, *Demokrácia a pázsiton* stb. sorait is. Népi író, osztályához tapadt író, de népe fölött álló író is, aki

utat és célt mutatva számukra, holnapi érzéseiket és holnaputáni gondolataikat szolgálva jár előttük. Ez a minden idillit nélkülöző, igényes szeretetből fakadó, a népet maradéktalanul az ország méltó uraivá formáló népszemlélet a *Miatyánk – jobbra is, balra is* című írásában a régi, gúzsba kötő szemlélet haragos elítélését váltja ki belőle, az *Ökörkút*-ban pedig a sürgető elégedetlenséget: „... Hol van e táj népe mindattól, amit nemzetünknek új történelme adott? És hol van attól, amit az emberiség neki is szánva alkot napról napra?”

Ez az osztályélmény, népe egykori sorsa és felfelé ívelő jelene avatta szocialista íróvá Váci Mihályt úgy, hogy benne az eszme nemcsak értelmi belátás, hanem érzelmi átéltség is egyszerre. Nagy történelmi sorsforduló idején, új életberendezés, új eszme, új erkölcs, egy egészen új világ nehéz, vívódva teremtésének a korszakában nem olcsó és önfeledt szórakoztatóként akar népe közé vegyülni, hanem öntudatra nevelő, régi szolgai alázatot, bénító, tompító hatásokat romboló alkotóként kíván előttük járni. Nem elandalítani, hanem felrázni, nem megnyugtatni, hanem meggondolkodtatni! Erre sarkallja őt az eszme s a választott példaképek: Petőfi, József Attila, Illyés Gyula, Gorkij, Solohov stb. írói magatartása is.

A *zsezsze-madár* irodalmi tanulmányait rokonszenv, együttérzés, azonos eszmei aláspont szülte; egyéni, művészi pályákat vagy egyes alkotásokat villant fel, de mindig úgy, hogy olyan időszerű és közösségi érdekeltsgű művészeti, kultúrpolitikai, emberi problémákat szövegezzon meg általuk, amelyek nélkül egyetemes szocialista kultúra, művészet, életérzés, eszmény, erkölcs kialakítása nem lehetséges. *József Attilát* nemcsak visszapereli a torzítóktól, hanem általa ragyogtatja fel a szocialista írók kötelező eszméjét, vezérlő elvét. *Bartók Béláról* írván nemcsak a népzene eszmei és esztétikai értékeit, nemcsak a bartóki gondolatot tartja magasra, hanem az igazán népinek, a marxista értelemben vett népnek kultúránkban, művészetünkben a méltó helyre juttatását is sürgeti: „Egész kultúránk alapjainak megszervezésénél nem engedjük előtérbe a népit, attól félve, hogy ez nacionalizmushoz vezet. Inkább előtérbe engedjük a kispolgárit, a kozmopolitát, holott ez biztosan és feltétlenül a szocialista tudat elfulladásához vezet.” (*Ki tudja – talán nem is olyan fontos.*) Tisztelettel s megbecsüléssel elemzi Benjámin László kötetét, s követeli a bizalmat annak az irodalomnak, amelyik a személyi kultusz idején keletkezett társadalmi és lelki katasztrófákat dokumentálja, és az emelkedés, a hit új szárnyait keresi (*Nehéz szenvedély*). Galambos Lajosról szólván ráirányítja a figyelmet az „észrevétlen forradalmár”-okra, a pedagógusokra – hirdelve: holnap már a szocializmus győzelme”, a nemzedékek erkölcsén, ez pedig a mai nevelésen, ez pedig a mai nevelőkön... múlik...” (*Észrevétlen forradalmár.*) Solohov regényét elemezve a mi világunknak szóló intelmet fogalmaz meg: „Solohov műveiben egyidejűleg veszi át a nép a hatalmat a politikában és az irodalomban. – Nem úgy, mint nálunk, ahol ez utóbbi még ma is csak irodalompolitikai ábránd.” (*Új barázdák.*) A Ballada a katonáról című filmet vizsgálva azonnal megfogalmazza a sürgető igényt: olyan magyar filmek kellenek, amelyekben a munkások, parasztok új mozdulata, ki-kinyíló öntudata kap művészi életrekelést! (*Vallomás a katonáról.*)

Váci Mihály elégedetlen író. Elégedetlensége igényességből, nemesebbet, igazabbat, tökéletesebbet akarásból táplálkozik. Nem ismeri a zsongító kényelmet, a szemet-hunyó megelégedettséget, a lagymatag beletörődést. Ha kell, jobbra vág, ha szükséges, bal felé suhint. Elégedetlenségének, szenvedélyes csatározásának nem a különködés a helyét nem találó bizonytalanság a mozgatója, hanem éppen az, hogy megtalálta a helyét; lába alatt ott a fundamentum: a népi és a nemzeti örökség. Elégedetlensége elsősorban önmagával szemben elégedetlenség. Szinte ostromozza, úzi a nagy vágy: úgy írni, hogy hasson, formáljon, a nép életében alakító erővé váljon. Néphez szóló irodalmat akar, és az irodalomhoz szóló népet! Legszenvédélyesebb írásában (*Az „irodalmi élet” és az irodalom élete*) szinte az írástudók felelősségét hangoztatva ennek a programnak a zászlaja alá toborozza a legkülönbeket: „Teremtünk meg, ápoljuk, élteszük az irodalom igazi és a nemzet, a nép életével szervesen egybekapcsolt, lüktető életét, mely a nép életével és attól fejlődik és virágzik.” Ez a nemes igény fordítja szembe az „irodalmi élet” elősdiijeivel, akik selejtes portékáik fertőző hatásával szinte már szí-

getelő közeget teremtenek a szocialista írók és a szocialista tömegek között. Ez az elégedetlenség inspirálja szenvedélyes állásfoglalásra akkor is, amikor a kispolgári eszmék térhódításai elé állít tiltó sorompót – magasra tartva az irányító jelzést: „Szocialista tudat csak tudatosan szervezett népi érdekű kultúrából, művészetből alakulhat” (*Ki tudja – talán nem is olyan fontos*). Ez az egyre tökéletesebbet óhajtó elégedetlenség veteti észre vele a könyvhét ünnepi hangulatában az analfabéta fogatost (*A kocsis és a fogatos*), a kulturális forradalom hatalmas eredményei mögött az igényt: a kultúrforradalom szélesedő hálózata erősebb szálakkal vonja be a távoli falvak, az isten háta mögött lévő tanyák világát, és kultúrforradalmunk valóban forradalmi kultúrát teremtsen, leküzdvé, hatástalanítva a szinte már uralkodói göggel jogaiba visszavonuló kis- és nagypolgári életérzés megszólaltatóit (*Kulturális forradalom és forradalmi kultúra*). Elégedetlensége nem tehetetlen zsörtölődés, dohogás, hanem harcra mozdító erő. Emberségtől vezéreltetve ököllel üt, ha a rafinált élősdiséggel, az irodalmi élet fertőzőivel áll szemben, de puha kézzel gyomlál, tisztít, ha évszázadok bűnét esett, törődött emberekben látja. (*Nénike a tenyeremen*.)

Váci Mihály prózájának sajátossága a versben-fogantatás. A megragadó erejű költői képek, az érzékletes, szemléletes jelzős szerkezetek, az életre keltő megszemélyesítések, a fokozódó hatást szuggeráló szinonimák lírai szépséget kölcsönöznek prózájának. Lírában fogant próza, de semmi engedmény a formának. Nem a szép mondat a fontos, hanem a súlyos mondanivaló. Stílusa eszköz: a gondolat élesre, hegyesre csiszolása a cél. Szép mondatainak igazi esztétikumát, felemelő erejét, az egész kötet sodrását az biztosítja, hogy az író egész lényével, teljes emberségével jelen van. Lírai lebegés helyett a szavak, mondatok hordozta gondolat súlyát érezzük.

Stílusának dinamizmusa, sok esetben retorikus jellege szinte vulkánszerűen löveli azt a szenvedélyes érzelmet, gondolati-érzelmi anyagot, amely nem engedi sem a közömbös tudomásulvételt, sem az önfeledt gyönyörködést; hatására meg kell mozdulni, az író képviselte ügy mellé szegődni, vagy ellene fordulni.

Az öt ciklusra osztott kötet nem tiszta műfajú írásokat tartalmaz: életrajz, emlék, vallomás, esszé, tanulmány, reflexiók sajátos keveredését mutatja több esetben egy-egy írása is. Izgalmas feladat lenne annak kimutatása is, hogyan mozdul meg Váciban a novellairó: tájázásának kifogyhatatlan bősége, emberalakot teremtő ereje, dialógusainak drámaisága, a gondolatok mélységéig fűrő „makacs” következetessége, cél tudatos kompozíciója a *Miatyánk – jobbra is, balra is, Nénike a tenyeremen* stb. című írásokban novellairói erényeket csillantanak fel.

A prózaíró Váci Mihálynak olyan érzelmi-gondolati stílust sikerült kikovácsolnia, amely gazdag lírai képeivel is a természetesség hatását kelti, s gondolatot, érzelmi állapotot, tudományos fejtegetést egyformán meg tud vele szólaltatni.

HEGEDÜS ANDRÁS

Szakonyi Károly

Amikor Szakonyi Károly öt évvel ezelőtt *A fogoly* című novellájával bemutatkozott az akkoriban induló Új Írás hasábjain, olvasóit meglepte gondolatokban gazdag, kerekre csiszolt elbeszélésének robbanó erejével. Szét is kapkodták első kötetét (*Középpüzt vannak a felhők*) – és a kötet tartalma, azokat igazolta, akik érdeklődve várták a fiatal szerző művét. Ezután első színpadi kirándulását ugyan némi bizalmatlanság fogadta, de Szakonyi rácafolta a kételkedőkre. Érthető várakozás előzte meg tehát *Túl a városon* című második kötetének megjelenését. Am azok, akik a hosszú, – közel három éves –, nekikészülődés után valami egész rendkívüliben reménykedtek, némileg csalódtak. Némileg, mert a kötet elején olvasható „regény” (inkább kisregény,

vagy elbeszélés), az *Emberi üdvözlét* valóban messze átlagon felüli alkotás. A többi elbeszélések azonban jelentéktelenek.

Voltaképpen tehát három értékesebb művet alkotott eddig Szakonyi Károly. Igaz, olyan három művet, amelyek jócskán kiemelkednek az átlagból. Vajon mi lehet az oka ennek az „alacsony termelékenységnek”? Talán a mondanivaló, az élettapasztalat hiánya? Nem hiszem. Én inkább valahol máshol sejtem az okot. A mi nagy prózaíróink zömmel anekdotázó hajlamú mesélők, akiknél mindent a cselekmény sodrása hoz felszínre, akikből szinte dől a szó. Szakonyiból – úgy tűnik –, ez a mesélő hajlam teljesen hiánvzik. Számára a történet, amelyben hőseinek belső világa feltárul, másodlagos – azokkal a kérdésekkel szemben, amelyek hőseinek erkölcsi érzékenységből fakadnak. Úgy is mondhatnám: nála a cselekménynek nincs önlendülete; a történetből nem is tudunk meg többet, mint amennyi feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a főszereplők egy-egy cselekedetének lélektani indítékaira fény derüljön, és méginkább, hogy elhibázott tetteik szükségszerűen elkerülhetetlen következményei mellbevágó drámaisággal kidomborodjanak.

Így a lélekelemzés is csak eszköz Szakonyinál, s arra szolgál, hogy segítségével az író feltárja a helyes, vagy helytelen erkölcsi magatartás indítékait. Mert, – ahogyan a legtöbb író, művész érdeklődési köre visszavezethető egy mindennél fontosabb alankérdésre, Szakonyinál is kitapinthatjuk a nagy kérdőjelet. Őt mindennél jobban izgatja: mi szükséges ahhoz, hogy az ember boldog lehessen? Pontosabban meghatározva: a boldogság itt egy lelkiállapotot jelent; a megelégedettség, a kielégültség lelkiállapotát. Szakonyi szerint a boldogsághoz nem szükséges ugyan, hogy a világ területi-asztalkámmá változzék, bár szükséges feltétele bizonyos kielégültség az alapvető anyagi javakból. Azoknak, akiknek sorsa Szakonyit izgatja, nem is az anyagi javak hiánya okoz rossz közérzetet; nála a boldogság alapfeltétele az, hogy az ember viszonya környezetével kiegyensúlyozottá váljék. Szerzőnket az foglalkoztatja, hogy ez a kiegyensúlyozott viszony milyen tényezőkből, milyen tényezők bonyolult szövevényéből épül fel.

Nincs egyéni boldogság – mondja Szakonyi – szeretet nélkül; közösség, sem kisebb, sem nagyobb, nem létezhet becsület nélkül. De a szeretetre szomjazó hogyan szerezheti meg mások szeretetét? Hol vannak azok az erkölcsi törvények, amelyek a becsület haiszálvékony útját kijelölik? Ezeket keresi Szakonyi Károly, amikor az erkölcs kiemelt buktatóin tragédiákba löki hőseit.

A FOGOLY

A terepjáró hátsó ülésén két katona rázódik egymás mellett. A fogoly és őrzője. Nem tehetünk közöttük olyan különbséget, hogy az egyikük becsületes, a másikuk pedig erkölcstelen. Pedig nincs az a törvénytörés, amely elítélhetné az őrzőt erkölcsi lazaságáért; és nincs olyan bíróság, mely felmenthetné a foglyot a szökés bűnének vádia alól. Mindössze egyetlen ítélkezőnek, az írónak van joga arra, hogy olvasója rokonszenvét annak a hősének biztosítsa, akit a hadbíróság minden bizonnyal és teljes jóval rövidesen elítél majd. S amikor Szakonyi erre kényszerít bennünket, ítélete sokkal szigorúbb, mint a tétéles törvényeké. És elbeszélésének művészi hatása alatt mi is kénytelenek vagyunk felülvizsgálni erkölcsi szemléletünk lazaságait.

A fogolynak bűnhődnie kell, mert megszegte a katonai fegyelmet. De meg kellett szegnie, mert leküzdhetetlen erővel kényszerítette erre a bűntudatból fakadó lelkiismeretfurdalás! Mi hát a bűne? Jóformán semmi. Mindössze egy kis kaland, néhány jó hecc. Néhány belevaló buli, melyeken a fogoly megcsalta a feleségét. Semmiség az egész, nem is okozna senkinek gondot, ha ez a fiatalember nem olyan ostoba és nem vall meg mindent asszonyának. De bevallotta, mire felesége kislányával együtt elhagyta őt. Ostoba ember a fogoly? Szakonyi meg tud győzni bennünket arról, hogy nem tehetett mást. Nem tudott hazudni, még hallgatással sem annak az asszonynak,

aki áldozatkészen és szerelemmel várta. Az asszony pedig értelmetlennek tartja, hogy olyan emberhez kösse életét, akiben mégcsak megbízni sem lehet.

Rossz hangulatban ér véget az elbeszélés. Rosszul érzi magát a két katona a terepjáró hátsó ülésén, – s velük együtt az olvasó is. A fogoly katonát eltörött boldogságának fájdalma kínozza; az ő pedig rosszul érzi magát őrzői szerepében. Azt hiszi azért, mivel parancsra fegyverrel kell vigyáznia bajtársára, mi azonban tudjuk, hogy nem *csak* ezért. Az elbeszélés hatására egyre kellemetlenebbé válik az ő közérzete, noha a fogoly szavainak meg kellene nyugtatnia őt, hiszen világosan kiderül belőlük, hogy szökés nincs szándékában. Biztosak vagyunk abban, hogy ez a rossz közérzet nemcsak minket gondolkoztat el, hanem az őrt is arra kényszeríti, hogy a fogoly tragédiájának okát keresse.

Ugyanezt a kérdést feszegeti Szakonyi hangzatos című drámája is (*Életem, Zsóka...!*), melynek mondanivalóját a bemutatót követő kritika erősen félreértette, amikor *csak* egy írói magatartás drámáját hallotta benne.

ÉLETEM, ZSÓKA...!

Két út van – mondja a dráma: – az egyik egyenes, meredek, kissé fárasztó és lemondásokkal terhes; a másik kényelmes, de kacsaringós útvesszőiben könnyen eltéved az ember. Rácz és Köves, a két tehetséges irodalmár együtt indultak a szakértetségis kollégiumból az egyetemre, majd az életbe. Rácz a könnyebbik utat választotta, és a „perc politikájának” lángján szépen megsütötte a maga kormánykitüntetéses pecsenyéjét. Köves azonban makacsul ragaszkodott elveihez – egy darabig. A cselekmény ott kezdődik, amikor Rácz rádöbben tévedésére, Köves pedig enged elveiből. Rácz önmagával, a „másik Ráczcal” viaskodik és barátjához fordul segítségért. Köves azonban elengedi füle mellett segélykérő szavait, mint akinek semmi köze ahhoz a lelki küzdelemhez, mely barátja bensőjében éppen a leghevesebben dúl. Persze ez nem véletlen, hiszen Köves éppen most járult hozzá, hogy írásművét – jobb meggyőződése ellenére megváltoztassák, és ezzel feladta erkölcsi tartását, gátlástalanul szabadjára engedte önzését. Rácz egyedül képtelen megbirkózni a „másik Ráczcal” és öngyilkosságának végig gondolt előzményei (ezt látjuk a színpadon) ébresztik fel Kövesben a kudarc érzését, a kiút keresésének szükségességét.

A színpadon a könnyű élet csábítását egy 18 éves „balatoni lány” testesíti meg; a csábító pedig egy sima modorú tv-rendező, aki majd az anyagi sikert biztosítja. Csak majd, mert amint a darabból kiderül („ezt már meg is csináljuk” – mondja Köves) a siker még várat magára. Hangsúlyozom, csak pénzről van szó, hiszen amint az egy mellékesen odavetett mondatból kitűnik, Köves novelláinak, legalábbis egy novellájának a folyóiratokban már rég sikere volt. Szó sincs tehát arról, hogy Köves a tv-rendező „segítségére” nélkül éhezne, vagy akárcsak szűkölködné is. Igaz, nincs sem kocsija, sem balatoni nyaralója, de ezek csáb-erejét az író annyira nem érzi erősnek, hogy szükségesnek tartja a „balatoni lány” bevetését Köves erkölcsi ellenállóerejének megingatására.

(Hadd tegyek itt egy gondolatsornyi kitérést. Éva ugyanis jellegzetesen kidolgozatlanul hagyott mellékalak. Egyik legkomolyabb fogyatékosága Szakonyi írásainak, hogy csak főhőseinek jellemét mélyíti el, cselekményeinek többi szereplőivel alig törődik; elégnek véli, ha egy-egy ríktó jellemvonásuk segítségével betöltik a nekik szánt szerepet. Évánál pl. még csak azt sem tartja szükségesnek eldönteni, hogy ez a lány könnyű pillangó, vagy egy tapasztalatlansága okából megszedült, de alapjában komoly, sőt becsületes kislány. Egész szerepe az elsőt látszik bizonyítani, szavai azonban az ellenkezőjét: „Azért lettem jogász” – mondja Éva –, „hogy rendet teremtsék az emberek életében”. Persze elképzelhető lenne ennek az ellentmondásnak írói megindokolása is, – de Szakonyi erre nem fordít gondot. Ugyancsak eldöntetlen az is, hogy Köves valóban szerelmes-e ebbe a lányba, vagy az egész csak egy könnyű, kényelmes kalandnak tekinti?)

Mégis – furcsa mód – Éva szereplése mélyíti el a dráma mondanivalóját. Az ő megjelenéséig ugyanis az egész történet csak Köves és Rácz életének drámája, innen pedig egyre inkább Köves feleségéé, Zsókéé. S a két irodalmár gondjai viszonylag keveseket érintenek személyesen a nézőtérben (de köztük az összes kritikusokat!) Zsóka drámája viszont – többé, vagy kevésbé – minden asszony drámája, és minden férfié is, akinek asszonyhoz köze van. Ez a nagyszerű asszony romantikus lobogással hisz Köves tehetségében és jellemének tisztaságában. Amikor Köves feladja elveit, összetöri házasságát és ezzel együtt az asszony eszményeit, s hitét is. Egy éjszaka vívódása és emlékezése után a férfi megbánással és kibeszéléssel még mindent rendbe hozhatónak vél; Zsóka azonban úgy érzi: a szimbolikus csészével együtt minden összetört. Mégis, miután eljutott az egzisztencialista filozófia végső pontjái: felismeri a halál és az élet közti választás szabadságát, – az élet mellett dönt. Egész lényével hitt, lelke mélyéig csalódik tehát. De csak Kövesben csalódik, az egyetlen férfiban, „akinek arca néki a világ minden nevére felel”. Az élet mellett dönt, mert továbbra is dacosan hisz – túl személyes tragédiáján – a tiszta élet értelmében, eszményei igazságában.

(Abban, hogy a Nemzeti Színház előadásában egyre inkább Zsóka vált a darab legfontosabb hősévé, igen nagy szerepe volt egy kitűnő színésznő, *Domján Edit* élményerejű alakításának. Ám, ha *A fogoly* feleségére gondolok, egész biztos vagyok abban, hogy az író is így képzelte el hősnőjét. Ugyancsak felejthetetlen volt Kállai Ferenc alakítása Rácz szerepében.)

A dráma igen nehéz műfaj, s a kezdő Szakonyinak nem is mindig sikerült megbirkóznia nehézségeivel. Az epikában szinte szabadon csaponghat a képzelet, a szinpad képeknek azonban bizonyos egymásutániséggel, mégpedig gyors ütemű egymásutániséggel kell következniök, másképpen nem lehetséges őket folyamatos játék keretében megjeleníteni. Bizonyára nem véletlen, hogy Shakespeare és Molière szinpadon, Dürrenmatt és Arthur Miller pedig színikritikával kezdték pályafutásukat, így ismerték meg a szinpad törvényeit.

Sajnos Szakonyi művében még jónéhány drámatechnikai döccenő szakítja meg a műélvezés folyamatát. Voltaképpen nem beszélhetünk eseményszegénységről, hiszen meglehetősen sok eseményről értesülünk; inkább arról van szó, hogy Szakonyinak még nem mindig sikerült mondanivalóját szinpad cselekménnyé alakítania. Gyakran nyuquodtan lehunytatjuk 8–10 percre a szemünket és semmit nem veszítünk a hangjátékká szegényült színmű pillanatnyi értékéből. Nem azt kifogásolom, hogy Szakonyi emlékképekből építi fel drámáját – Arthur Miller is felhasználja ezt a módszert az *Ügynök halálában* –, de Szakonyinál az emlékképek túlságosan nagy részéről szerzünk pusztán hallomás útján tudomást. Természetesen nem lehet és nem is kell minden részletnek a szinpadon lejátsszódnia. Az Ödipusz királytól a Brecht-i epikus drámáig a múlt szavakban történő felidézése gyakran kap fontos szerepet. Csakhogy Szakonyi túlságosan lassan bontja ki a múltból az emlékképeket és így a gondolat önmagában – látható cselekmény híján –, sokszor nem tud a szinpadon feszültséget teremteni.

A darab „látvány-szegénysége” fokozott szerepet biztosít a drámai nyelvnek, és ez erős oldala Szakonyinak. Bármelyik írásában megfigyelhetjük, nyelvezete mennyivel erőteljesebb, gazdagabb író-kortársainál. Biztosan kezeli a „jassz-nyelvet”, ügyesen használja fel a divatos „kiszólásokat”, de nem téved túlzásokba, és erre nincs is szüksége, mert egyéb kifejező eszközökből is gazdag készlettel rendelkezik. Szavai, mondatai hangulatot teremtenek, egy-egy költői képe úgy vésődik a néző-olvasó tudatába, mint az „őszi ködben kirajzolódó faágak látványa”. Párbeszédei éreztetik a hősök belső feszültségét. Jók monológjai is, kár azonban, hogy kissé hosszabbak a kelletténél. A nyelvezet szépsége és a gondolat-gazdagság azonban színházban nem elég. A néző a látványosság többletért – amit sem könyv, sem a rádió, sőt a maga teljességében még a mozi, vagy a televízió sem tud megjeleníteni –, vált színház-jegyet.

Művészi eszközeiben, főleg szinpad technikájában Szakonyi drámája nem hibátlan tehát. Egy dologban azonban minden bizonnyal felülmúlja sok idősebb író társát is: az *állásfoglalás bátorságában*. S ez nem csupán színművére érvényes. Szakonyi

nemcsak visszautasítja az elvtelenség, a megalkuvás, az anyagiasság, az önzés erkölcs-telen erkölcsét, de bátran, egyértelműen, sőt helyenkint talán némi romantikus túlzással ki is áll saját meggyőződése: a megalkuvás nélküli tisztaság erkölcsének szükségessége mellett.

„De az utat megtenni tisztán miért nem lehet?” – kérdezi Zsóka a drámában. „Az életem benned teljesedett ki, és a Tied énbennem” – mondja ugyancsak az aszszony; – s József Attila jut eszünkbe. A szocialista irodalom egyik legszebb és leg-erőteljesebb – igaz, kissé elhanyagolt – hagyománya az az írói állásfoglalás, amely – különösen a lírában – kemény önfegyelmet kívánó erkölcsi szabályokat eszményít. Ez az erkölcs megkövetelné Kövestől, hogy barátja gondját ugyanolyan át-éléssel vállalja, mintha sajátja lenne. S mivel Köves ezt elmulasztja, közvetett úton Rácz gyilkosává válik. A művészi megalkuvás és egy házasság tragédiájában Szakonyi átfogóbb erkölcsi kérdést vet fel: felelősségünk kérdését egymáshoz való viszonyunk-ban. A nagy kérdést – amelyet bevezetőmben fejtegettem –, itt bontja ki a legmé-lyebben Szakonyi. Közösségben élünk – mondja –, sorsunk szorosabb, vagy kevésbé szoros szálakkal kapcsolódik mások életéhez; bármit teszünk tehát, tettünk következménye nem csupán minket érint. „A tragédiák megállíthatatlanok”, aki feladja elveit, aki felelőtlenül megcsalja a feleségét, az elárulja barátját is; – és ezzel a kör bezárult: egy kis „félrelépésből” eljutottunk a gyilkosságig.

Bizonyára véletlen, hogy ugyanabban a színházban, amelyben tavaly Szakonyi drá-máját játszották, mutatták be néhány évvel ezelőtt John Osborne *Nézz vissza haraggal* című, a dühöngő ifjúság problémáját felvető világhírű művét. Osborne és Szakonyi közel egyidősek, ahhoz a nemzedékhez tartoznak, amely a második világháború után alakította ki világszemléletét. Szembeállításuk talán nem egészen érdektelen: Osbornenál a tragédia egyben reménytelen csőd is; Szakonyinál csak egy életszemlélet csődje, melyet el kell vetni, és elfogadni helyette azt, amit Szakonyi Zsóka gondolkozásmód-jában felkinál. Igen jellemző, hogy Osborne fiatal párja az értelmetlenség jelképét választja: a mackó-mókus játékbá menekül az élet megválaszolhatatlannak tűnő kér-dései elől, Köves és Zsóka pedig egy csészét, egy törekeny porcelán csészét választá-nak boldogságuk és összetartozásuk jelképéül – az értelem nevében. S az értelemből következő egymásrautaltság nevében hirdeti Szakonyi hitét az erkölcsi tisztaságban.

Tudjuk, hogy a dráma a szenvedélyek összecsapásának a műfaja, azt gondolhat-nánk tehát, hogy ennek keretében Szakonyi mondanivalója különösen kiélezett for-mában szólal meg. Újabb műve, az Emberi üdvözlét azonban rácafol erre.

EMBERI ÜDVÖZLET

Mert Zsóka drámája talán nem véglegesen visszavonhatatlan; néki legalább az megadatott, hogy megízlelje a szeretettséget, hisz Köves szerette őt. Botos, az Emberi üdvözlét hőse már megelégednék – egyelőre legalább – egy csipetnyi szeretettel is, de az élet, az emberek még ezt is megtagadják tőle. Botos reménytelenül magányos, mint azok az ezrek és ezrek, akik szabad idejükben fel s alá kóborolnak a Nagykör-úton, „ücsörögnek” az eszpresszóokban. Kítségzett, de hogy voltaképpen miért, azt senki nem tudja. Ő maga a legkevésbé. Tele van jószándékkal, segítőkészséggel, baj-társiassággal; a tragédiáját az okozza, hogy mindez olyan formákban nyilvánul meg nála, melyek mások számára elviselhetetlenek.

A hajdani lelenc szeretne egyszer hazamenni. Az emberi közösség melegére vá-gyik csupán, de hiába. Pedig ezért vonul be önként katonának is. Azt hiszi, hogy „ott egymásra vannak utalva az emberek. Az olyan, mint egy szép család.” De hiába van ebben igaza, őt még ez a közösség sem fogadja be, mert közeledési kísérleteit mindig elhibázza egy árnyalattal. S a türelmetlenség légkörében ezek az árnyalatnyi hibák végzetessé torzulnak. Botos minden mozdulatának viseli a következményét. Az a leg-inkább megdöbbentő, ahogy igyekezetét a többiek félreértik. Mindjárt az első napon meggyűlölik pusztán azért, mert segíteni akar, szeretné mindenkinek megmutatni, mi-képpen kell jól feltekerni a kapcát. Undok tudálékos, mondják erre az újoncok, és

Botos sorsa megpecsételődött. A jószándék szakadatlan kudarcra teszi Szakonyi írását mélységesen elgondolkoztatóvá. Mert ismerjük csak el, mi sem lelkesedünk ezért az embertípusért, amely erőszakkal akarja ránk kényszeríteni baráti szolgálatait, hogy ezzel kényszerítsen minket részt vállalni gondjaiból, s még szeretetet is zsarolna tőlünk. Botos életének tragikus törése azonban arra kényszeríti az elbeszélés minden olvasóját, hogy elgondolkodjék: vajon nincs valami végzetes hiba az átlagember „józan” életfelfogásában?

Botos magányát végül is csak a parancsolás öröme tudja megenyhíteni. Egyetlen vigaszává válik szörnyű tévedése: ha már nem szeretnek, legalább féljenek tőlem. Az elbeszélésben ez a magatartás-torzulás visszafelé sül el. A kiskatona, akit Botos meg akart félemlíteni – a Szolgálati Szabályzat értelmében jogosan – agyonlőtte őt. Az olvasó azonban nem tud szabadulni attól a – mellékes – tanulságtól sem, hogy az ilyen kitaszított emberek váltak az erőszakrendszerek legfélelmetesebb kiszolgálóivá.

Botos megérdemelten vesztette életét. S az íróval együtt e sorok írója sem tud más megoldást, mint az elbeszélés párhuzamos hőségének, Micskei szakaszvezetőnek értelmetlen dühöngését; aki kártyázó katonatársainak közömbös szavait hallván Botos haláláról, rádöbben: tarthatatlan az a kényelmes álláspontja, hogy „semmi köze az egészhez”. Ez az értelmetlen dühöngés azt sugallja az olvasónak, hogy a megoldáson gondolkodjék és elfogadja Szakonyi tételét: szeretet nélkül nem lehet élni, s mindnyájan felelősek vagyunk egymás sorsáért.

Három művét elemeztem Szakonyi Károlynak – nem annyira jelentőségük, mint inkább bonyolultságuk arányában. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy két kötetének kisebb elbeszélései értéktelenek. Kifejezetten gyenge írás talán csak egy van közöttük, az Akvárium című elbeszélés, amelyből éppen az hiányzik, ami Szakonyit az átlag fölé emeli: az eredetiség. Kevés fiatal írónk van, akinek írásai ennyire eltulajdoníthatatlanok lennének. Még legkisebb írásaiban is van valami jellegzetesen egyéni. Valami lágy líraiság, ami azonban mindig együtt jár egy-egy erkölcsi tartalmú gondolat feszegetésével, és a mives kidolgozással. Érdekes, hogy a líraiság ellenére az író személye csak igen ritkán válik egyedül fontossá. Gáll István, a szerző barátja azt állítja a Kortársban (1965/I.), hogy Szakonyi minden írása önarckép. A magam részéről ebben erősen kételkedem. Semmi esetre sem lehet azonos a fiatal íróval például a *Keress a napban* című karcolat öreg munkása. Inkább arról van szó, hogy Szakonyi egészen ritka írói beleélő képességgel rendelkezik. Ez a képesség természetesen igen nagy mértékben növeli hőseinek hitelességét, s ez teszi líraivá nem személyes élményen alapuló írásainak hangvételét is.

Bevezetőben arról szóltam, hogy Szakonyi második kötete némi csalódást okozott. Természetesen az ilyen ékszerészi aprólékossággal dolgozó írótól nem várhatunk regény-folyamokat. Három – nem is túlzottan terjedelmes – mű és néhány kísérletnek tekinthető, műhelyforgács jellegű karcolat azonban mégis kevés egy kicsit. Nem szívesen adnék tanácsot Szakonyi Károlynak, de talán nem árt felhívni a figyelmét arra, hogy írásművészetének előnyére válnék, ha történeteit mozgalmasabbá tenné, ha a cselekményt erőteljesebben bonyolítaná, és főleg, ha a mellékalakok kidolgozását nem hanyagolná el.

Szerzőnknek kiváló érzéke van a drámához, „érzi” a drámai helyzeteket, könnyen lehet, hogy igazi műfaját a színpadon találja majd meg. De kár lenne lemondania a novelláról; és hadd tegyem ehhez hozzá azt is, hogy bár minden kritikus-irodalomtörténész elismeri a novella egyenrangúságát – prózairó súlyát mégis majdnem mindig regényei biztosítják.

TAXNER ERNŐ

VÁRKONYI NAGY BÉLA: *Földeák János költészete*

SZÉKELY JÚLIA: *Sós Endre-Vámos Magda: Lincoln*

SERES JÓZSEF: *Cseres Tibor két új könyve*

Földeák János költészete

Válogatott verseskötetek olvasása közben, mialatt egybevetem az egymást követő alkotókorszakok termését, mindig izgalommal tölt el a kérdés, tapasztalható-e jelentősebb mérvű emelkedés az életműben? Tökéletesedés a kifejező eszközökben, gyarapodás érzelmi-gondolati szinten. Vizsgálódásaim közepette külön-külön öröm – a kritikus számára talán ez a legizgalmasabb –, ha a versek szövetében állandóan visszatérő vezérmotívumra találok, egész életre kiható alapélményre, eszmei-indulati eszszenciára, ha úgy tetszik, alkatilag meghatározott szellemi tartásra, amely kimondottan jellemző a költőre, s mint ilyen, meghatározója, belső irányítója a teljesedő életműnek. *Földeák János* igényes szakmai gondozásban megjelent gyűjteményes kötete, a *Felelned kell!* – megítélésem szerint a verseskönyveknek ebbe a csoportjába tartozik. Az út, amit szerzője az elmúlt harminc év alatt megtett – egyenes út. Ízig-vérig harcos, politikus költő arca rajzolódik ki előttünk. Sajátosan megformált, élményelemeiben sok tekintetben újszerű, keményveretű líra. A hang, ami megcsap bennünket, érdes, mint a gyári szirénaké, s egyben természetes, cikornyamentes, mint a hétköznapi emberek beszéde. A mondanivaló formáját, egyénien ötvözött szerkezetét a költőben kiformalódott világkép törvényei szabták meg, s ez a világkép már csak azért is rokonszenves, mert csírájában a kezdő évek vers-zsengéigen is kimutatható.

Földeák mélyről indult, az egykori polgári társadalom legaljáról, mint annak idején Sinka István vagy Veres Péter, s hozzájuk hasonlóan, az autodidakták útját járva, szívós küzdelemben kellett kiverelkednie mindazt, amit ma művészi-emberi vonatkozásban magáénak vallhat. A dolgozó nép gondját, baját naponta számonkérő felelősségérzetet saját fiatalságának keserű tapasztalataiból merítette; nem szemlélője, aktív részese, viselője, kárvallottja volt a szegénységnek. Osztályöntudatát ösztönös megérzés előzte meg: a szegényparaszток sorából ez vezette el a munkásmozgalmig, s az útirányt következetesen betartva – a jobb életfeltételeket teremtő forradalmi szocializmusig. Egyik versében így látja önmagát:

Nemcsak tanú vagyok, nemcsak kortárs e napokban,
 új városok növésén ujjongató,
 de gondos részese a tervezésnek, munkának –
 Néha fáj is, mennyire kevés a szó
 visszaadni hűen a téglá és cement útját,
 a traverszek hegesztett kapcsolatát,
 és kifejezni azt az erőt, mely a kábelekből,
 csövekben a gépekig iramlík át –

Ezt a versét a felszabadulás utáni időben írta, de a benne elmondottak a költő életének korábbi szakaszaira is érvényesek. Mindig két műszakban dolgozott, más-más eszközökkel: „tollal és szerszámmal”. Akik kevésbé ismerik élete külső körülményeit, hányatottsága zeg-zugos kanyarjait, elég ha elolvassák *Föld nélkül* című poémáját. Költőnk azzal kezdte, hogy gulyákat terelt Somogyban, dohányleveleket szedett a tolnai parasztok földjén, kompokat vontatott a dunai révnél, dolgozott pesti gyárakban; volt könyvkötő, majd függetlenített szakszervezeti titkár, gyárvezető (Papírért Nemzeti Vállalat), igazgató az Ifjúsági Könyvkiadónál, nevelési osztályvezető az Írószövetségben, felelős szerkesztő az Új Hang-nál, s végül, 1955-től igazgató-helyettes az Irodalmi Alapnál. 1960-tól, mint az intézmény felelős vezetője, ő intézi, gondolzza az íróársak ügyes-bajos dolkait, szociális problémáit. S ez még nem minden. Ha ezeket a lexikális adatokat még kiegészítem azzal, hogy Földeák János kora ifjúságától fogva aktív részese a munkásmozgalomnak, csak azért teszem, hogy fölvehessen a kérdést: az efféle minden vonatkozásban egész embert követelő elfoglaltságok mellett hogyan és mikor futotta idejéből a versírásra? Hogyan csinálta? Az eddigi életmű mennyiségileg is tekintélyesnek mondható. Mostani gyűjteményes kötetét megelőzően, 1936 és 1961 között, hét önálló verseskötönyve jelent meg; egyik kezdeményezője volt az 1941-ben kiadott *Tollal és szerszámmal* című antológiának, amelyhez *Darvas József* írt előszót, s amelyben rajta kívül *Benjámin László*, *László Gyula*, *Vaad Ferenc* és mások szerepeltek bátorhangú lírai mondanivalóval, mint a munkásosztály elhivatott szószólói. Számos elbeszélést írt, s ezekben, valamint regényeiben és kisregényeiben jelentős epikai erényekről tett tanúbizonyságot. Prózái munkái, beleértve a szocializmus problémáival foglalkozó tanulmányait, eddig 4 kötetben láttak napvilágot. Egy tucatnyi műve áll egymás mellett a könyvespolcán, s ez – figyelembe véve zaklatott életkörülményeit – nem mindennapi teljesítmény.

Nézzük meg ezek után közelebbről, milyen rangot képvisel Földeák János lírája mai költészetünkben. A *Feledned kell!* mint gondosan összeállított, három részre osztott válogatás, az első és utolsó versek közötti harminc esztendő távlatával, eléggé kézzelfogható ösztönzést nyújt a feladat elvégzésére.

A kötet bevezető ciklusának (*Európa közepén*, 1930–1944) olvasása közben szinte meglep a korai versek hangvételének tartalmi határozottsága, a mondanivalót sajátosan rögzítő, szenvedélyes pátozzsal kifejezett forradalmiság, a gondolati elemek megvesztegethetetlen élessége. Oldalról-oldalra kitapogathatjuk bennük a későbbi világkép ösztönösen formálódó nyersanyagát. Költőnk már az indulás éveiben szilárd talajon áll, megtalálta helyét, látja az utat, amelyen tovább kell haladnia. A „szabadságért magyar-mód veszejti vérét”, a szegények, kisemmizettek, a társadalmi önkény kiszolgáltatottjainak sorsát vállalja: a falvakban a földnélküli agrárproletárokat, a nagyvárosban a munkanélkülieket. Gépek monoton zajából figyel a világ forgását, felismeri a robotnak, az értelem és lélek nélküli munkának embersenyvesztő veszélyeit, s a „zsebekbe sülyesztett, nagymarkú munkászekek” láttán ráeszmél, hogy a kapitalizmusban a dolgozó ember nem lehet egyéb, mint felleltározott piaci áru, kereslet és kínálat esetlegességeinek tehetetlen eszköze. (*Embervásár.*) Ezért lép sorompóba: „milliók nevében” tiltakozik, hogy a maga módján, a költészet tudatformáló eszközeivel *segítsen* önmaga s a hozzá hasonlók életén. *Munkásköltő!* – mondták rá annak idején némi pejorativ mellékizzel. A mi feladatunk, hogy ezt a téves szemlélet-módot helyreigazítsuk. *Költő!* – felelünk vissza a tegnapi recenzoroknak, csak így, egy-

szerűen, röviden, a szokásos jelzők és csábító felfokozások mellőzésével. A pályakezdés számos szép, erős verse (*Munkanélküliek, Gépzűgásból kitigyeljl, Tárgyilag napló, Tolla és szerszámmal, Egy faddi sir mellett*, stb.) amellelt, hogy megmutatja Földeák határozott közéleti érdekeltségét, osztályöntudatát, alakuló világszemléletét, egyben magán viseli tehetsége szembetűnő jegyeit, a mondanivaló művészi megformálásának egyre magasabb szintet kereső igényességét.

A felszabadulás utáni években, egészen 1952-ig gazdasági pályákon találjuk a költőt. Ezzel magyarázható, hogy a válogatás második ciklusában aránylag kevés, mindössze 29 verset találunk. Lázás építőmunka folyt akkor az országban, az új gazdasági rendszer felépítéséhez kellett megfelelő alapot teremteni, s aki, mint azt Földeák tette, vezető-irányító szerepet vállalt abban az időben valamelyik szakterületen, arra a rendes napi (csak elvben nyolcórás) teendők után élfélig elhúzódo értekezletek, gyűlések vagy más társadalmi elkötelezettségek vártak. *Két vers között* című írásában érzéketlenül beszél a költő ezekről a napokról, mialatt „a szavak s rímek telefonban és aktákon rohantak”; az egykori lantos krónikások rögtönző modorában, az élőbeszéd közvetlenségével sorolja fel munkahelyeit vállalatról – vállalatra. Nála a munka is egyik formája a költészetnek:

— — — — —
különös vers, évekig írtam,
de nem papirosra,
mégis népem ezrei között
lobog a pirossa.

— — — — —
nyersanyag s árucikk: két műfaj
száz és száz változatban
zúgják, hogy élő e költészet
és elpusztíthatatlan.

Csak a műhelyekben, gyárakban, építkezési állványokon folyó kétkezi munka megszállottja beszélhet így önmagáról, csitítva, elhallgattatva a megiratlan versek miatt érzett szubjektív panaszát. Az viszont vérbeli költőre vall, hogy Földeák lírai vénájára a statisztikák, számok, grafikonok, termelési naplók egyáltalában nem voltak káros hatással. Ellenkezőleg: költészete éppen e látszólag teljesen mástermészetű elfoglaltságok közepette talált rá végérvényesen az alkatának legjobban megfelelő tématalajra. Számára ez volt az elmélyülés, erőgyűjtés, a szellemi akkumuláció korszaka. Néhány magáért beszélő, jelentős vers jelzi ezt a szakaszt (*Epreserdő, Bolsevik honfoglalás, Műveinkben élünk, Táviróhuzalok, Nemcsak tanú vagyok, Nincs rosszabb a félelemnél*, vagy a Pesterzsébet újjászületését derűs hangnemben megéneklő *Vidám vásár a XX. kerületben*), amelyekre évek múltán is szívesen visszalapozunk.

Földeák János tehetsége az ellenforradalom leverése utáni időben bontakozik ki a legérzékletesebben. Költészete további tápot, idő- és térbeli távlatot kap. Fiatalkori zaklatottsága lehiggad, lényét teljesen eltölti a békés alkotómunka áhítata, szépsége, életgyarapító értelme. Új színek, fogalmak, élménytartalmak gazdagítják lírája szövetét. A kötetzáró harmadik ciklust (*Külvárosi kiállítás, 1956–1962*) három korábbi verseskönyvének anyagából állította össze (*Külvárosi kiállítás: 1958, Láttam Lenint: 1959, Papírhullámok: 1961*), s a gondos válogatás eredménye, hogy a versek így egymás szomszédságában, egymást tartva, kiegészítve az életmű vonzásában, mélyebb nyomot hagynak az olvasóban, mint annak idején külön-külön a három kisebb terjedelmű kötetben. Külön figyelmet érdemelnek itt azok a költemények, amelyek utazás közben születtek (*Lidice, Vallomás Prágában*) s főleg azok a finoman kidolgozott, magvas gondolati anyagot tartalmazó útiélmények, amelyek a Szovjetunióban tett hosszabb

tanulmányút folyamán ihlették meg a költőt. Az olyan kiemelkedő darabok, mint a *Kívül a Földön, Ó, tenger, tenger! Az Ukrajna szálló 30. emeletén, Kirándulás a Ricatóhoz, A Szeván partján* vagy az *Örök költészet*, s a *Földalatti szél*, csúcspontokat jelentenek az eddigi életműben, s megbecsült értékei maradnak mai szocialista költészetünknek.

A felsorolt versek bármelyikéből idézhetnék annak bizonyítására, hogy más népek, tájak, életformák tapasztalati megismerése, a több délkört vagy szélességi fokot birtokló szemlélet, előnyére válik mindenfajta poézisnek. *Tágít a költészet területén, s a horizontális gyarapodás szemmel látható haszna mellett a bennünk kiformálódott alapélményre, a lélek mélyvízi tenyészetére is megtermékenyítő hatással van.* Földeák utazásai során alkalmasint éppen úgy járt, mint Simon István: mindenütt elkísérték a hazai élmények. Egyik versének ezt a címet adja: *Velem volt Magyarország.* S mint-hogy költészetében domináló szerephez jutott a munka, a gép, a nagyüzemi termelés, kézenfekvő, hogy az idegenben járva is a technikai civilizációval járó kérdésekre kereste a művészileg megfogalmazható feleletet. Egy teagyári látogatás nyomán, az *Örök költészet*-ben ilyen sorokat vet papírra:

Lehet ez költészet? – tűnődöm, – mialatt
hallgatom a nyájas magyarázatokat –
lehet-e költészet a gépekkel csinált
s technikával formált s bonyolított világ?
Mi benne a szépség, s maradandó örök?
Tán a szerkezetek s hajtó áramkörök
merész szövetsége, vagy ahogy az anyag
tulajdonságai sorra kibomlanak;

- - - - -

Íme, itt van elemében a költő! Az ilyen versekben találja meg igazi hangját. S ezen az úton továbbhaladva, visszakanyarodva a *Csepeli Papírgyárhoz*, írja meg képmény-hangszerelésű, hatalmas munka-eposzait, ember és munka, ember és gép viszonyát intellektuális éleslátással keresve, taglalva, magyarázva. (*Mint aki szerelmes a tájba, Ó, serkentő múzsám! A gyár is költészet!*, *Papír hullámok, Monológok a „kiszérelő”-ben stb.*) A kísérlet, amit ezekben a versekben tesz, teljesen új vonás mai líránkban. Kevés költőnk van, akit az emberi tervezés leleménygazdagsága, az automata-gépsorokra átruházott alkotói tegeylem, a bonyolult technológiákból sugárzó magassabbfokú rend ilyen mélyrehatóan, gondolat és társadalom-etikai összetüggéseiben ennyire intenzíven foglalkoztatna.

A *Felelned kell!* jelentős válogatás, méltó keresztmetszete Földeák János máig felmérhető költészetének. S ez az életmű még korántsem befejezett. Költőnk kiegyensúlyozott világképe, frissen megőrzött munkakedve további eredményes alkotókorszakokat sejtetnek. Bizonyára a mondanivaló természetére, s főleg a költemények hosszabb érlelődését hátráltató vagy egyenesen megakadályozó zaklatott életkörülményekre vezethető vissza, hogy lírája itt-ott még vázaltszerűen hat, s az állványokkal körülvett, vakolatlan nyers-épitmények benyomását kelti, amire egyes bírálói utalnak. Ez a nyersanyag viszont szilárdan megalapozott talajon áll. Földeák sajátos versszerkesztési módja, tárgyiasságra törekvő, puritán hangvétele sosem igényelte az applikált díszítő elemeket. Újabbkeletű poémáiban így is fokról fokra kitapintható a belterjesebb művészi ökonómia, az árnyaltabb esztétikai igény. Élményvilága rugalmas, egyre tágul, érzékelhetően alkalmas új színek, elemek, eddig érintetlenül hagyott területek befogadására. Még bőven vannak tartalékai, kiaknázatlan lehetőségei. S ez talán a legígéretesebb, amit az 55. életévét most betöltött költő lírájával kapcsolatban elmondhatunk.

VÁRKONYI NAGY BÉLA

(*Magvető Könyvkiadó*)

Lincoln

Ellentétben az európai állásponttal, a hazai szakmai körök idegen tagadják az életrajz-regények irodalmi létjogosultságát. Ez az idegenkedés bizonyos fokig érthető is nálunk, ahol ezt a mindenütt a világon oly népszerű műfajt meglehetősen kompromittálták. Mivel az olvasóközönség annyira kedveli, s ezért biztos üzletnek számít, szinte mindegy, hogy ki és hogyan írja meg a történelem, tudomány, vagy művészet elhunyt nagyjainak regényes, könnyen olvasható, s játszva megtanulható életrajzi adatait, kizárólag a kiadó becsületbeli magánügye, hogy az illető feladattal jó író, s egyben jól tájékozott szakembert bíz-e meg, vagy csak valamely szorgalmas, idegen nyelven olvasó ügyes üzletembert; a könyv, a híres ember életrajzregénye sok tízezer példányban rövid idő alatt így is, úgy is elfogy.

És itt rejlik az életrajzregények iránti szakmai ellenszenv oka, ezzel indokolható a komoly szakemberek és rangos írók felháborodása az életrajzregényírókkal szemben. A felháborodás jogos. Mert nálunk, sajnos, csak ritkán fordul elő, hogy a világhírű elhunyt tudós, művész, történelmi nagyság életrajzregényének megírása olyan író kezébe kerül, aki nemcsak írni tud, de egyben a rábízott regényhős szakmájával is tisztában van. Mert például nem elég, ha egy nagy muzsikusi életrajzát valaki szépen megírja, szükséges, hogy az író értsen e zenéhez is. Ugyanígy fordítva: bármily kiváló fizikus valaki, ahhoz, hogy Einsteinról könyvet írjon, nem elég, ha érti a relativitás elméletét, az írás művészetében is jártasnak kell lennie.

Az életrajzregény népszerű műfaj és fontos is, hogy népszerű legyen, hiszen nevelő értéke nem csekély.

Sós Endre és Vámos Magda Lincolnról szóló életrajzregénye igényes írói eszközökkel megírt mű, s szerzőit az alapos szakmai felkészültség is jellemzi. Már az első fejezetekben kiderül, hogy ez a könyv nem „fordítás”, nem „tíz könyvből egy tizenegyedik”, s hogy a szerzők nem külön erre a célra tanulták meg a történelem idevonatkozó fejezeteit.

Ez a Lincoln-regény nem a történetet „találja ki”, hanem a valóságot. Többet ad a hiteles adatoknál, ezeket csupán arra használja fel, hogy belőlük logikai és pszichológiai következtetésekkel találja ki az igazságot. Nem fényképez tehát, nem is másol, hanem portrét fest. Az ilyen életrajzregényportré pedig csakis úgy jöhet létre, ha alkotója jó író és egyben jó szakember, aki nemcsak írói, hanem szakmai úton is közel tud férközni hőséhez.

Magasztaló jelzőket nem írnak Lincolnról a szerzők: mégis telkeltik iránta bámulatukat azzal, hogy megmutatják: ilyen volt. Egy ember az embertelenségben. Magatartásából, cselekedeteiből derül ez ki, s nem jelzőszaporításokból.

Olykor mégis találunk jelzőket a könyvben. Nem a szerzők, hanem az egyes szereplők beszélnek Lincolnról, rajtuk keresztül, mint ecsetvonások nyomán alakul a portré. „Még sose láttam barátságosabb emberkerülőt, még sose láttam Lincolnnál félnkebb, bizalmatlanabb emberbarátot, s még sose láttam, aki oly keveset kérne, és annyit remélne az emberektől, mint ő.” – jellemzi Lincolnt az egyik szereplő.

Egy másik ecsetvonás a portrén: „Farmer volt. erdön élő ember, a természet iskolájába járt, vérében volt, hogy mindennek eleve megszabott a keletkezési, az érési, és az elmúlási ideje.”

Walt Witmann, a költő így beszél Lincolnról a könyvben: „Igazi nyugati fickó, meglát-szik rajta, hogy szabad levegőn élt. Minden értelemben. Szinte érzem a préri fűszálainak szagát. Ez az ember a legmagasabb fűszál közöttünk. Csöppet sem fél. Helyes. Akkor nem vágyik hatalomra. A hatalom majdnem mindig azoknak kell, akik félnek. Titokban annyira gyávák, hogy csak akkor és addig érzik magukat biztonságban, amíg másokat rettegésben tarthatnak. Ennek ez nem kell. Mennyire élő az arca! Nem lehetne lefesteni. A gyümölcs zamatát, az eleven hang szenvedélyét sem lehet vászonra lefesteni. Ezt az arcot sem. Ki tudná megírni? Plutarkhosz, Aiszkülosz és Rabelais együtt! Zordság és kaján jókedv, nemesség, antik tartás és a préri farmer mind megvan benne. Ki tudná megírni.”

Maga Lincoln pedig így beszél:

„A fehér fajtának a feketék rabszolgasága még rosszabb, mint a feketéknek. Károsabb elkövetni a rosszat, mint elszenvedni.”

Az uralkodó Lincoln-portré körül a képen egy sereg kisebb-nagyobb portré sorakozik fel. Közöttük legélesebben Lincoln nemes ellenfelének, Lee tábornoknak arcképe rajzolódik ki. Tragikus hős, akinek választania kell két hűség között: szülőföld, vagy haza. Tiszta jellemű ember számára keserű választás. És „Lee becstelen lett a becsületességben, és mégis becsületos maradt a becstelenségben”.

Homályos színekkel, de félreérthetetlenül ábrázolják a szerzők a képen az elnök feleségét, Mary Lincolnt, aki valóban nem érdemli meg az ideális színeket, nem méltó férjéhez. De Cordelia Harvey feje köré szinte glóriát von a napsugár. Sikerült a gyilkos merényletű ripacs színész arcképe is, aki feltűnési viselkedéséből, mivel jó szerephez másként jutni nem tud, követi el a kor egyik legnagyobb gonosztettét, de neve még így is feledésbe merül, ellentétben áldozatával.

Lincoln a maga erejéből jutott el a gerendákhoz, ácsolt kunyhóhoz a Fehér Házig. A népből származott egyszerű munkásember mindössze annyi műveltséggel, mint amennyit bármely tehetséges munkás megszerezhet magának, egy nagy nemzetet vezet át az egész világ sorsát érintő válságokon. Portréját az teszi teljessé, hogy ugyanilyen esélyeket akart másfajta embertársai számára is kiharcolni. Ábrahám Lincoln, a hatalom aszkétája, az egykori favágó hárommillió bilincset tört szét a tulajdon két kezével.

Mindez hihetővé és érthetővé válik e könyvből, mely nem kitalált történet, de nem is adatfelsorolás. Életrajzegyben.

SZÉKELY JÚLIA

Cseres Tibor két új könyve

Hideg napok – Magvető, 1964;
Búcsú nélkül – Szépirodalmi, 1964.

Vannak írók, akikről már írói pályájuk elején szinte változhatatlan ítéletet formálunk. Megállapítjuk róla például, hogy ízes, érdekes hangon ír, vagy hogy jól ismeri az életet, a valóságot s tán ezért nem tud szabadulni a riportszerűségtől. Aztán ha egyszer egyszer fel is figyelünk valamely művére, érdeklődésünk csak futólagos. Hiába, őt már elkönyveltük, nehezen tudunk változtatni rajta, nem várunk tőle semmi különösöt.

Persze van, akit ezzel ellentétben éppen süssel nem tudunk sehova elkönyvelni. Nem tudjuk eldönteni, hogy a realista irányzat híve-e, vagy az úgynevezett modern irányzatok követője! Szatirikus, ironikus, vagy éppen a tragikum iránt vonzódik! S éppen mert nem tudjuk hova tenni, minden művétől valami újat várunk.

Valahogy így voltam, s úgy hiszem rajtam kívül sokan mások is így voltak Cseres Tiborral. Értékre, műfajra, egyszóval minden tekintetben nagyon vegyes írások (versek, novellák, regények, riportok) voltak azok, amik eddig megjelentek tőle, de nem érdektelenek. Nem érdektelen a *Herebáró*, a *Fergeteg fia*, a *Várakozó özvegyek*, sőt még az 1950-ben megjelent, s a sematizmus jegyeit erősen magán viselő *Tűz Hódréten* című regénye sem az. De nem is több egyik sem nyugtalanító ígéretnél. Olyan ígéretnél, amelynek beváltása egyre késik, illetve később, mert az elmúlt év őszén egyszerre két könyvével szinte kirobbanó, de mindenesetre meglepő módon jelentkezett. A *Hideg napok* méltán keltett nagy elismerést szélesebb körökben is. Mert hiszen az, hogy a rádióban külön vitát szerveztek róla, a széles nyilvánosságot és érdeklődést jelentette. A vita egyik főkérdése az volt, hogy miben is jelent újat, milyen sajátos művészi vonás érezhető benne? Nos, az a megállapítás, hogy a *Hideg napok*-ban legmeglepőbb az események friss, a szó legjobb értelmében vett mai szemlélete, valóban igaz és jellemző, ez azonban mégis inkább csak a tények konstatálása. Fontos, de nem elégedhetünk meg vele. Azt kell megvizsgálunk, hogyan is alakult ki az íróban ez a friss, bátor és mai szemlélet, és milyen művészi eszközökkel, hogyan valósul meg a műben.

Vessünk előbb ehhez egy pillantást arra, mit is érezhettünk nyugtalanítónak. Cseres előbbi műveiben. Talán az egyenlenséget, a színvonalbeli ingadozást, vagy hangjának rap-szódikus váltásait? Mert kétségtelen, hogy a sematikus lelkesültségtől (*Tűz Hódréten*), a szatirikus, találó gúnyig (*Herebáró*), s az ellágyuló líraiságig (*Fergeteg fia*) minden árnyalat megtalálható írásaiban. De nemcsak ez, hanem az elnagyolt, homályos meseszöveg (különösen novelláiban), a már sejtelmesség, bizarrá váló tömörség, szófukarság is. Az utóbbi években írt művei ezek mellett bizonyos nyers, szókimondó ábrázolást, jellemzést, kérelhetetlen szemléletet tükröztek. Eb-

ből a szempontból elsősorban a „*Pesti háztetők*”-et említjük. Igaz, megjelenésekor kissé értetlenül, s egy kis fejcsoválással olvastuk. Úgy tűnt, mintha csak arról volna szó, hogy Cseres is behódolt a divatnak s írt ő is a huli-gánokról, kipróbálta ő is a pesti jassz-nyelvet. Ez persze valóban igaz. Sőt az is igaz, hogy gyakran túl is játszott, s mintegy sűrítve érezhetjük ebben a regényben Cseres előbbi írásainak csaknem minden hibáját. De nemcsak a hibáját, hanem erényeit is – és a mi szempontunkból most ez a fontosabb.

A *Pesti háztetők* megjelenésekor tán föl se tűnt, vagy ha igen, hát különködésnek ítéltük a szerkezeti kimértséget, s a hideg tömörségre való törekvést, s nem tulajdonítottunk jelentőséget a jellemek szinte már „kéjes” eltorzításának. Különös, furcsa, ellen-szenves, a léleknek szinte ösztönös mély rétegéből adódó elaljasodás tör felszínre a huli-gán csoport egy-egy alakjában, s a felelőtlenség (önmaguk iránti felelőtlenség is) a nők alakjának formálásában. Az, hogy egy szimpatikus, jólelkű, kevésbé romlott fiút is szerepeltet s az idős és már „bölc” tetőfedő mester alakját is megformálja benne, s hogy bizonyos erkölcsi-heppienddel zárul a regény – inkább a témából, mint az írói szándék-ból következhet. Pedig mindezt most utólag már a „Hideg napok” érlelődésének tekinthetjük. Cseres a Hideg napokkal találta meg azt az alkotásformát és módot, amelyet minden előző művével keresett, s amelyhez formailag talán éppen a *Pesti háztetők* jelentette az utolsó lépcsőfokot. Ebben válik világossá, honnan is származott, mi volt az a nyugtalanító, amit eddigi írásaiban is éreztünk.

A *Hideg napok* nagyon elgondolkoztató írás. Nem csupán a fasizmus lealjasító, el-embertelenítő hatását tárja fel, nem is csak egy rettenetes kor tükörképe. Nemcsak arról van szó, hogy az író mementóként felidézi az 1942-es borzalmas és szégyenletes újvidéki mészárlás legjellemzőbb, legmeggrázóbb mozzanatait. Azt a megdöbbentő élményt ragadja meg inkább, amit már annyian, annyiféle formában (de soha ki nem merithetően) fölvetettek, hogy az ember az embernek legkegyetlenebb farkasává válhat. Az újvidéki akció képtelen borzalmassága és aljassága nem is egy-két, önmagából kivetkőzött ember bűne

volt. Ehhez nem volna elegendő Feketealmi Czeidler, nem volna elegendő néhány csendőrtiszt és csendőrkülönítmény. Ehhez valami más is kell. Valami hajlamosság az emberi lelkekben. Vadállati vágy és hajlam, amely szunnyad, de felébredhet... Bárkiben felébredhet? – Nem, ezt nem mondja az író, mégis ez az érzés kísért, amikor olvassuk. Vagy Büky őrnagy, Pozdor zászlós, Tarpataki főhadnagy, Szabó, a közember kivételek? Az emberiség aberrált alakjai lennének? Semmi képpen. Az író nem azért teremti azt a sajátos szituációt, hogy a háború után közös célába zárva velük mondatja el, idézteti föl az élményeket. Érezhetően nem is annyira elhatárolt személyiségek ezek már. Típusok inkább, általánosítások, s az általánosítások kiterjesztésének nincs is határa, hiszen a többiek is, a vezérkariak, a tisztek, a katonák, mind ezt az érzést erősítik. – Megdöbbentő élmény: az ember valóban farkasa lehet az embernek! De hogyan és miért, és mit tegyünk ellene?

Az író nem felel ezekre a kérdésekre. Nem is teszi föl ilyen határozottan, s az ítéletet is ránk bízta. Taxner Ernő Cseresről írt tanulmányában (Kritika 1964. október) idézi az író egyik vallomását: „*A világ megváltoztatásához úgy akarok hozzájárulni, hogy tanúvallomásommal könnyítsek felelősségemen, s gyónásommal igyekszem könnyebbé tenni minden lelkiismeretet, mely szavamra figyel.*” Cseres tehát a lelkiismeretre appellál. Úgy érzi, hogy ebben van a mentség, hiszen a Hideg napok négy főalakjából éppen ez hiányzik. Ez a magyarázat. Ez magyarázza meg az újvidéki vérengzést, az egész hitleri örületet. Ezen áll, vagy bukik az élet tisztessége és értelme.

Zord és kérlelhetetlen írói kiállás ez. Félelmet keltő. Vajon sikerül-e a lelkiismeretet ébrentartani? Lesznek-e (vagy vannak-e) elegek, akik ébrentartják!

Cseres Tiborban – úgy érezzük – ez az indulat alakította ki művészetének új formáját, a rendkívüli tömörséget, az alakok, jellemek jelképszerűségét, a helyzetek tragikus-ságát, a végletességet, az indulatok hideg uralmát. Mert ezt érezzük nemcsak a *Hideg napok*-ban s a kötet többi kisregényében (*Fenn az égen száll egy sas... – Ember fia és farkasa, – Ezüstpajca*), hanem újabb kötete (*Búcsú nélkül*) címadó kisregényének s

számos kis novellájának hangvételében is. A *Búcsú nélkül* témája a *Hideg napok* kiegészítője. Lényegében azt a problémát veti föl, hogy lehet-e ellenállni, vagy legalább kilépni az események sodrásából? Maradhatott-e tiszta a lelkiismeret, vagy együtt kellett-e föltétlenül üvölni a farkasokkal annak, aki közöttük élt, vagy valamiképpen köztük került. A karpaszományos tizedes és a zárdából, az előrenyomuló szovjet csapatok elől menekülő Lavinia különös, s egy kicsit tán bizarr, néha valószínűtlennek is tűnő története nem ad egyértelmű feleletet. A tizedes ugyanis megkísérli az ellenállást, megkísérli, hogy ne üvölgjön együtt a farkasokkal. Árt a fasiszta hadseregnek, bomlasztja ahol csak tudja. Akkor közbejön Lavinia és a szerelem. Megkísérli, hogy Laviniát is átmentse a közelgő új életbe. A menekülés, a szökés végül mégsem sikerül. – Vajon válasz lenne ez a föltett kérdésekre? Az író tagadni akar a két fiatal tragikus pusztulásával? Nem, Cseres nem akar ilyen szimpla módon válaszolni. Az élet sohasem ilyen egyszerű. Hiszen közben annyi minden történik ebben a regényben is, az életnek annyi kétértelműsége, reménye, szépsége villan fel és fájdalmas szomorúsága, iszonyata szúr belénk, hogy megértjük: a bonyolult problémák nem igenel, vagy nemmel oldhatók meg. A valóságos helyzet akkor, a második világháborúban sem egyszerűen a szocializmus és fasiszmus harca volt. Ez csak az alaphelyzet, de a döntést, a megoldást ezer más szál bonyolítja. Az indulatok, az emberi lélek egyik oldalán sem egyértelműen meghatározottak. Talán azért is került Cseres regényébe diszsonáns elemként az indulatait fékezni nem tudó menekülő szovjet fogoly, Vaszja alakja,

aki végsősorban a tragédia egyik előidézőjévé válik. Íme, az emberi indulatok, a leselkedő féktelenség mindenütt megtalálható. A jó, igaz emberi életért, a lelkiismeret ébrentartásáért folyó harc rendkívül nehéz. Néha csaknem kilátástalan. De nem, ezt mégsem vallja az író, hiszen nem lehet kétség: ha tragédiák árán is, de mégis csak az emberiség győz a fasiszmus ellen. A lelkiismeret nem veszhet ki.

A kisregény nemcsak tartalmában, hanem külső formájában is egy töről fakad a *Hideg napok*-kal. Igaz, témájában nem annyira sűrített, talán mozzanataiban, megformálásában sem annyira végletes – és ez jó. A megtalált forma nem válhat merevvé, mert akadályozná a művészi továbbfejlődést. Néha az az érzésünk, hogy talán még ennyire sem kellett volna az írónak ragaszkodnia hozzá. Érdemes volna ebből a szempontból bővebben elemezni a *Búcsú nélkül*-t, vagy akár az előbbi kötet „Ezüstpajca” című, a tatárjárás korát felidéző kisregényét. Mert nem történelmi regény az sem, hanem tragikus ballada. A Kőmíves Kelemenné újraformálása a lelkiismeret, s az emberi indulatok fékezhetetlenségének vizsgálata.

Kétségtelen: a *Hideg napok* megdöbbentő hatását, művészi erejét sem a *Hideg napok* c. kötet többi kisregénye, sem a *Búcsú nélkül*, sem a novellák nem érik el. A kisebb novellákban különösen sok még most is a torzó, sok az elnagyoltság, de mindegyikben érezzük azért, hogy a magára talált író alkotta már, s úgy hisszük, sokkal nagyobb várakozással nézhetünk Cseres Tibor újabb alkotásai elé.

SERES JÓZSEF